

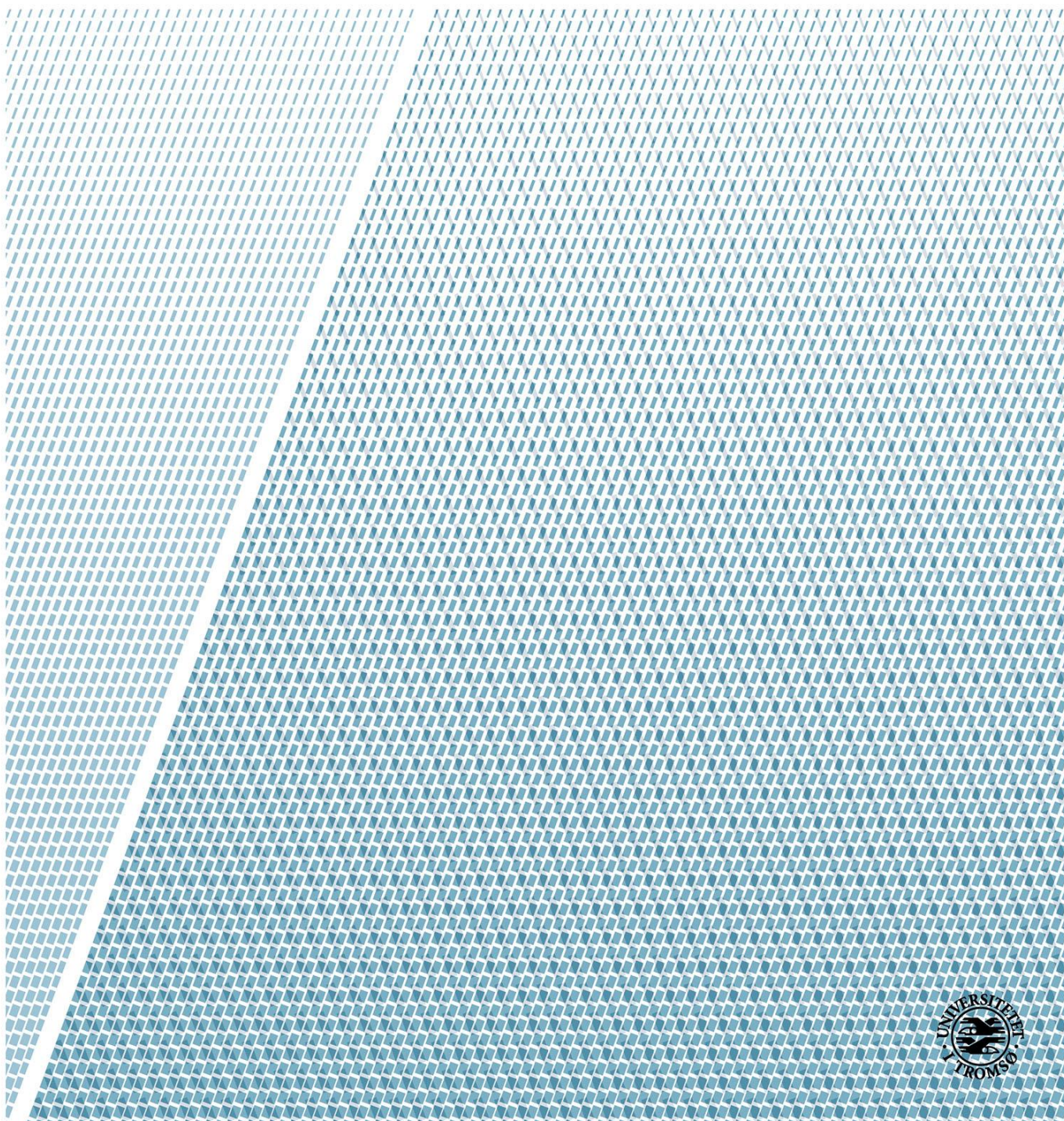
Handelshøgskolen

Forebygging, avdekking og håndtering av misligheter

En studie av praksis i norske bedrifter, herunder de enkelte aktørenes rolle

Stein-Ove Jørgensen

Masteroppgave i økonomi og administrasjon – august 2015

Forord

Denne masteroppgaven markerer avslutningen på masterstudiet i økonomi og administrasjon ved Handelshøgskolen ved UIT – Norges arktiske universitet. Når denne masteroppgaven er fullført og bestått gis det tittelen «siviløkonom».

Valg av tema er et resultat av svært inspirerende forelesninger i BED-2024 *god regnskapsføringsskikk og regnskapsorganisasjon* ved Tine Degerstøm Stenvold, samt BED-3015 *selskapsrett og corporate governance* med Hallgeir Hemmingsen, Bjørn Sælen, Henning Sollid og Ole-Martin Lund Andreassen.

Arbeidet med denne studien har gitt meg dybdekunnskap innenfor temaet økonomisk kriminalitet og misligheter. Samtidig må jeg erkjenne at jo mer jeg lærer om temaet – jo mer ser jeg hva som ennå ikke er utforsket. Gjennom arbeidet med studien er jeg blitt kjent med mange fantastiske mennesker med høy kompetanse og en stor velvillighet til å hjelpe med informasjon. Jeg vil spesielt takke alle de 510 respondentene som benyttet sin dyrebare tid, mitt i den mest hektiske tiden på året, til å hjelpe en siviløkonomstudent. Dernest vil jeg takke respondentene hos Troms politidistrikt, Skatt Nord og Tollregion Nord-Norge for informative og flotte fokusintervju. Spørreundersøkelsen ble sendt ut gjennom flere kanaler, og jeg vil i den anledning takke for hjelpen fra NIRF- *Norges Interne Revisorers Forening*, NARF- *Norges Autoriserte Regnskapsføreres Forening*, Econa, NSR- *Næringslivets Sikkerhetsråd*, SMSØ- *Samarbeid mot svart økonomi* og Istyrelsen.no.

Gjennom prosessen med studien har jeg fått fantastisk veiledning og oppmuntringer av Anita Michalsen og Hallgeir Hemmingsen ved Handelshøgskolen på UIT – Norges arktiske universitet.

Stein-Ove Jørgensen

Tromsø 14. august 2015

Sammendrag

Denne studien har fokus på hvordan de ulike aktørene (eiere, styret, ledere, intern- og ekstern regnskapsfører, samt intern- og eksterne revisor) kan bidra til å forebygge, avdekke og håndtere misligheter. Studien viser at en del aktører ikke er klar over sitt eget ansvar, og ser lite hvordan de skal forholde seg til forebygging, avdekking og håndtering av misligheter. Studien viser også at mange aktører er reflektert, og foreslår mange gode handlinger for å forebygge, avdekke og håndtere misligheter. Av de ulike aktørene er det de interne regnskapsførerne som i størst grad synes å kunne bidra til forebygging, avdekking og håndtering av misligheter. Ekstern regnskapsfører og ekstern revisor synes i minst grad å kunne bidra til forebygging, avdekking og håndtering av misligheter.

Mange typer av økonomisk kriminalitet og misligheter vil sette spor i regnskapet, og mislighetene kan forsøkes skjult ved ulike typer av ulovlige regnskapsmanipulasjoner. Derfor er det ikke uventet at denne studien viser at nettopp regnskapsøvertredelser er mest vanlig. Innen regnskapsøvertredelser er inntekts- og resultatmanipulasjon svært sentral, og studien ser nærmere på misligheter innenfor dette området. Det fremkommer at den mest vanlige misligheten, innenfor inntekts- og resultatmanipulasjon, er resultatutjevning ved å flytte løpende inntekt til senere perioder. Dette kan blant annet medføre unndragelser eller for sen betaling av skatter og avgifter.

Studien har fokus på *handlingene* vedrørende forebygging, avdekking og håndtering av misligheter. Forebyggende handlinger kan være en god internkontroll, gode risikoanalyser, gode etiske retningslinjer, effektive kontrollaktiviteter, tekniske og fysiske blokkeringsmekanismer, samt synliggjøring av høy oppdagelsesrisiko. Avdekkende handlinger kan være gjennomføring av risikoanalyser, aktivt søking etter røde flagg, etablering og oppfølging av internkontroll, utforming av gode kontrollrutiner, samt gjennomføring av systematiske, kontinuerlige og uforutsigbare kontroller. Handlinger for å håndtere misligheter kan være anmeldelser til myndighetene, rask og resolutt handling, sikring av bevis, granskning og diskrete undersøkelser, fremskaffe dokumentasjon, sørge for at misligheter får konsekvenser og blir synliggjort.

Nøkkelord: Økonomisk kriminalitet. Mislighet. Røde flagg. Regnskapslovbrudd.

Innhold

1	Innledning	- 1 -
1.1	Bakgrunn for valg av tema	- 1 -
1.2	Problemstilling	- 2 -
1.3	Avgrensning	- 2 -
1.4	Presiseringer og begrep	- 3 -
2	Teori.....	- 5 -
2.1	Regnskapet.....	- 5 -
2.1.1	Regnskapet som informasjonssystem	- 5 -
2.1.2	Formålet med finansregnskapet.....	- 6 -
2.1.3	GRS - god regnskapsskikk.....	- 6 -
2.1.4	Grunnleggende regnskapsprinsipper	- 7 -
2.1.5	Regnskapets kvalitetskrav	- 8 -
2.1.6	Grunnleggende bokføringsprinsipper / kvalitetskrav	- 9 -
2.2	Inntekts- og resultatmanipulasjon	- 10 -
2.2.1	For tidlig inntektsføring	- 10 -
2.2.2	Inntektsøkning ved engangshendelser og uforsvarlige aktiviteter	- 10 -
2.2.3	Flytte løpende kostnader til en senere periode.....	- 10 -
2.2.4	Flytte løpende inntekter til en senere periode	- 11 -
2.2.5	Fiktive inntekter	- 11 -
2.2.6	Resultatmanipulasjon	- 11 -
2.2.7	Inntekt fra kontantsalg	- 12 -
2.3	Forebygging og forhindring av misligheter	- 12 -
2.3.1	Forebygging med internkontroll	- 13 -
2.3.2	Kontrollmiljøet og etiske verdier	- 13 -
2.3.3	Risikovurdering	- 14 -
2.3.4	Kontrollaktivitet og blokkeringsmekanismer	- 15 -
2.3.5	Informasjon, kommunikasjon og overvåkning	- 17 -
2.3.6	Oppdagelsesrisiko.....	- 17 -
2.3.7	Forebygging ved å redusere situasjonsbetingede faktorer for mislighet.....	- 18 -
2.4	Avdekking av misligheter	- 18 -
2.4.1	Forutsetning om virksomhetsforståelse	- 19 -
2.4.2	Analyser og granskningsaktivitet.....	- 19 -
2.4.3	Vanlige former for regnskapsanalyse.....	- 20 -
2.4.4	Mislighetsrevisjon ved datakraft	- 20 -

2.4.5	Avdekking skjer ved ulike aktører.....	- 21 -
2.5	Håndtering av misligheter	- 22 -
2.5.1	Politianmeldelser av økonomisk kriminalitet.....	- 23 -
2.6	Omfang av økonomisk kriminalitet og misligheter	- 23 -
2.7	Aktørenes roller og ansvar	- 23 -
2.7.1	Generalforsamlingen er virksomhetens øverste organ.....	- 24 -
2.7.2	Styrets har det overordnede ansvaret for regnskapet	- 24 -
2.7.3	Daglig leder.....	- 25 -
2.7.4	Intern regnskapsfører	- 26 -
2.7.5	Internrevisor.....	- 26 -
2.7.6	Eksterne regnskapsførere	- 27 -
2.7.7	Ekstern revisor.....	- 28 -
3	Metode	- 30 -
3.1	Kvalitativ metode.....	- 30 -
3.2	Kvantitativ metode.....	- 31 -
3.2.1	Utvalg av respondenter	- 32 -
3.2.2	Utforming av spørsmålene i spørreundersøkelsen	- 33 -
3.3	Studiens forskningskvalitet.....	- 34 -
3.3.1	Forskningskvalitet i den kvalitative delen av studien	- 35 -
3.3.2	Forskningskvalitet i den kvantitative delen av studien	- 37 -
3.4	Forskningsetikk.....	- 39 -
3.5	Usikkerhet vedrørende begrepsforståelse.....	- 40 -
4	Empiri.....	- 41 -
4.1	Empiri fra tre fokusintervju	- 41 -
4.1.1	Troms politidistrikt.....	- 41 -
4.1.2	Skatt Nord	- 42 -
4.1.3	Tollregion Nord-Norge	- 44 -
4.2	Empiri fra spørreundersøkelsen.....	- 45 -
4.2.1	Funn vedrørende forebygging av misligheter.....	- 45 -
4.2.2	Funn vedrørende avdekking av misligheter	- 47 -
4.2.3	Funn vedrørende håndtering av misligheter	- 49 -
4.2.4	Funn vedrørende omfang av økonomisk kriminalitet.....	- 51 -
4.2.5	Funn vedrørende aktørenes ansvar	- 52 -

5	Drøfting.....	- 54 -
5.1	Drøfting vedrørende forebygging av misligheter.....	- 54 -
5.1.1	Den interne regnskapsføreren	- 54 -
5.1.2	Kontrollmiljøet og etiske retningslinjer	- 55 -
5.1.3	Internkontroll som forebygging.....	- 56 -
5.1.4	Risikoanalyser	- 57 -
5.1.5	Kontrollaktivitet ved forebygging av misligheter.....	- 58 -
5.2	Drøfting vedrørende avdekking av misligheter	- 59 -
5.2.1	Blir alle misligheter avdekket og håndtert?.....	- 59 -
5.2.2	En mislighet – mange røde flagg.....	- 61 -
5.2.3	Aktiv søking etter misligheter	- 62 -
5.2.4	Kontrollaktiviteter ved avdekking av misligheter.....	- 63 -
5.3	Drøfting vedrørende håndtering av misligheter	- 65 -
5.3.1	Styret.....	- 65 -
5.3.2	Ledelsen	- 66 -
5.3.3	Granskning og undersøkelser	- 67 -
5.3.4	Rask og resolutt handling versus å gå rolig frem.....	- 68 -
5.4	Drøfting vedrørende omfang av økonomisk kriminalitet.....	- 69 -
5.4.1	Glatte ut resultatet.....	- 70 -
5.4.2	Feilaktig bruk av skjønn	- 70 -
5.5	Drøfting vedrørende aktørenes ansvar for regnskapsføringen	- 71 -
5.5.1	Styret har det overordnede ansvaret for regnskapet	- 71 -
5.5.2	Styrets handlingsplikt	- 71 -
5.5.3	Daglig leders ansvar for regnskapet.....	- 72 -
5.5.4	Ansvar og kompetanse.....	- 72 -
6	Konklusjon	- 73 -
6.1	Forslag til videre forskning	- 76 -
7	Litteraturliste.....	- 77 -
7.1	WEB referanser	- 83 -
8	Vedlegg	- 86 -
8.1	Vedlegg 1. Intervjuguide for fokusintervju	- 86 -
8.2	Vedlegg 2. Spørreskjema i QuestBack.....	- 92 -
8.3	Vedlegg 3. Oppsummering av data fra spørreundersøkelsen	- 109 -

Figurliste

- Figur 1. Side 3. Misligheter, gråsoner og økonomisk kriminalitet
- Figur 2. Side 4. Mislighetstrekanten. (Albrecht et al, 2006) i (Olsen, 2007)
- Figur 3. Side 5. Regnskapet som informasjonssystem. (Kristoffersen, 2008a, s.21)

Forkortelser

Forkortelse	Betydning
aml	LOV-2005-06-17-62, Lov om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern mv. (arbeidsmiljøloven).
asl	LOV-1997-06-13-44, Lov om aksjeselskaper (aksjeloven).
DnR	Den Norske Revisorforening
bfl	LOV-2004-11-19-73, Lov om bokføring (bokføringsloven).
fbfl	FOR-2004-12-01-1558, Forskrift om bokføring
frevl	FOR-1999-06-25-712, Forskrift om revisjon og revisorer (revisorforskriften)
frfl	FOR-1999-02-08-196, Forskrift om autorisasjon av regnskapsførere m.v.
GBS	God bokføringsskikk
GRFS	God regnskapsføringsskikk
GRS	God regnskapsskikk
IAS	International Accounting Standards Board
hvvl	LOV-2009-03-06-11, Lov om tiltak mot hvitvasking og terrorfinansiering mv. (hvitvaskingsloven)
IFRS	International Financial Reporting Standards
jf	Jamfør
NARF	Norges Autoriserte Regnskapsføreres Forening
NIRF	Norges Interne Revisorers Forening
NRS	Norsk RegnskapsStiftelse
revl	LOV-1999-01-15-2, Lov om revisjon og revisorer (revisorloven).
rfl	LOV-1993-06-18-109, Lov om autorisasjon av regnskapsførere (regnskapsførerloven).
rskl	LOV-1998-07-17-56, Lov om årsregnskap m.v (regnskapsloven).
strl	LOV-1902-05-22-10, Almindelig borgerlig Straffelov (Straffeloven).
SSB	Statistisk sentralbyrå

1 Innledning

1.1 Bakgrunn for valg av tema

I etterkant av Finance Credit-skandalen skriver Økokrim (2004) at «*det er neppe mulig å forhindre lignende saker i fremtiden*». Vi ser i media at Økokrim dessverre har fått rett så alt for ofte. Media har i perioden 2009 til 2013 omtalt saker hvor 353 personer ble dømt til fengsel for økonomisk kriminalitet (Gottschalk, 2014). Hvert år blir 200.000 nordmenn utsatt for økonomisk kriminalitet, og antallet har økt med 50 prosent på få år (Politidirektoratet, 2014). Økokrimsjef Trond Eirik Schea sier til Dagens Næringsliv den 14. mars 2015, at sjansen for å bli tatt for økonomisk kriminalitet i Norge er om lag 25 prosent. Er det da slik at Politiet har for lite ressurser? I følge Politiets Fellesforbund er det mye som tyder på det [1] [2]. I følge PwC (2014a) vil omfanget av økonomisk kriminalitet ikke avta. Økonomisk kriminalitet har store konsekvenser for både virksomhetene og samfunnet. «*Betydelige summer anses tap som følge av økonomisk kriminalitet: ¾ av de som er rammet av økonomisk kriminalitet anser at de har tapt mer enn 300.000 NOK i løpet av de siste 24 månedene*» (PwC, 2014a s. 4). «*Den direkte kostnaden er høy, 20 % oppgir den direkte kostnaden til 30 millioner, mens den indirekte kostnaden er betraktelig høyere gjennom eksempelvis omdømmetap, kundeproblemer, mindre fleksibilitet fra bankene etc.*» (PwC, 2014b s. 98).

For å unngå økonomisk kriminalitet må virksomhetene iverksette handlinger som forebygger, avdekker og håndterer misligheter og økonomisk kriminalitet. Spørsmålet blir hvordan kan dette gjøres? Hvem har det øverste ansvaret for regnskapet, og hvem er det som oftest avslører mislighetene? Forskingen til Gottschalk (2014) viser et oppsiktsvekkende funn ved at det er journalistene som avslører flest hvitsnippforbrytere (27 %). Hvitsnippforbrytere er ofte personer i ledende stillinger som misbruker sin tillit, makt og posisjon for å oppnå egen vinning. Dernest avslører internkontrollen 13 %. Like oppsiktsvekkende er det at revisoren bare avdekker 4 %, og Politiet kun 1 % av hvitsnippforbryterne. Ellingsen (2010) ved SSB, gjorde i 2008 en undersøkelse angående økonomisk kriminalitet. Undersøkelsen viste at regnskaps-overtredelser var den mest vanlige typen økonomisk kriminalitet. Ellingsen (2010) har funnet at henimot 30 % av mislighetene er anmeldt Politiet i 2008. Ellingsen (2010) viser tre avdekkingsmåter som peker seg ut: 1) intern revisjon, 2) regnskapssystemer, og 3) tips fra ansatte.

Innenfor regnskapsovertredelser er misligheter vedrørende inntekts og resultatmanipulasjon spesielt viktig. I følge Finanstilsynet (2012) er det ofte flere incentiver eller større press på

regnskapsmanipulasjon innenfor inntektsområdet enn på andre områder. Et grelt eksempel er hvordan inntektene i Kraft & Kultur AB ble overrapportert med tilnærmet 1,8 milliarder kroner (Nergaard, 2013). Inntekts og resultatmanipulasjon har ofte koblinger til andre typer misligheter. Eksempelvis kan resultatet forbedres ved unndragelse av skatt, manipulering av regnskap eller feil bruk av tollsatser ved import. Inntektene kan eksempelvis økes ved bruk av svart arbeid. Det foreligger ingen norske undersøkelser på omfang av inntekts- og resultatmanipulasjon, men denne studien vil blant annet gi et bilde av dette.

1.2 Problemstilling

Aktører er virksomhetens interessenter med nær tilknytning til regnskapet. I denne studien avgrenses *aktørene* til: eier, styret, daglig leder, intern- og ekstern regnskapsfører, samt intern- og eksterne revisor. Siden misligheter angående inntekts- og resultatmanipulasjon forekommer svært ofte, vil dette ha fokus i denne studien. Problemstillingen er:

Hvordan kan aktørene forebygge, avdekke og håndtere misligheter?

Problemstillingen belyses med følgende forskningsspørsmål:

1. Hvordan kan aktørene forebygge misligheter?
2. Hvordan kan aktørene avdekke misligheter?
3. Hvordan kan aktørene håndtere misligheter?

Omfanget av misligheter kan ha betydning for hvordan aktørene velger å handle i forhold til forebygging, avdekking og håndtering av misligheter. Aktørens opplevde ansvar ovenfor regnskapsføringen kan være avgjørende for hvilke type handling aktørene iverksetter for å forebygge, avdekke og håndtere misligheter. For å gi et bakteppe av aktørenes ansvar og omfanget av misligheter, stilles følgende tilleggsspørsmål:

1. Hvordan opplever aktørene omfanget av økonomisk kriminalitet og misligheter?
2. Hvem har det øverste ansvaret for regnskapsføringen, og hvordan operasjonaliserer aktørene dette ansvaret?

1.3 Avgrensning

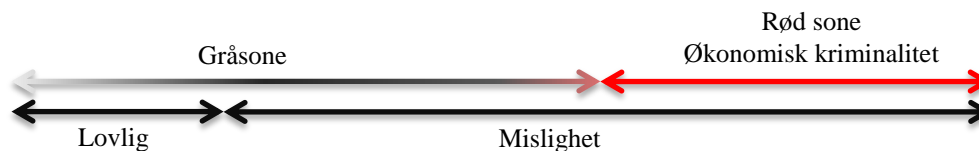
Innenfor temaet økonomisk kriminalitet eksisterer det svært mange ulike typer misligheter. For å begrense omfanget fokuseres det i størst grad på misligheter vedrørende inntekts- og resultatmanipulasjon i den teoretiske betraktningen. Handlinger og metoder for å forebygge, avdekke og håndtere misligheter gjelder generelt for alle typer misligheter, og ikke kun for misligheter angående inntekts- og resultatmanipulasjon.

1.4 Presiseringer og begrep

I denne studien er begrepet *virksomhet* synonymt med aksjeselskap. Alle tabellene som det henvises til, er plassert i vedlegg 3. Blå klamme [] i teksten betyr at WEB referansen er en klikkbar hyperkobling i tillegg til vanlig WEB referanse.

Mislighet

Begrepet mislighet defineres i revisjonsstandarden ISA 240 som «en bevisst handling begått av en eller flere personer innen ledelsen, av personer som har overordnet ansvar for styring og kontroll, av ansatte eller andre, som innebærer uredelighet for å oppnå en urettmessig eller ulovlig fordel». Ordet *uredelighet* omfatter handlinger som tilslører, fordreier eller skjuler de virkelige forhold (Riksrevisjonen, 2007 s. 4). I en virksomhet kan det forekomme både hvite, grå og svarte disposisjoner [3]. Derfor mener Riksrevisjonen (2007) at det er et bredt spekter av handlinger som kan oppfattes å grense mot eller være misligheter. Figur 1 illustrerer denne gensedragningen.

Figur 1. Misligheter, gråsoner og økonomisk kriminalitet

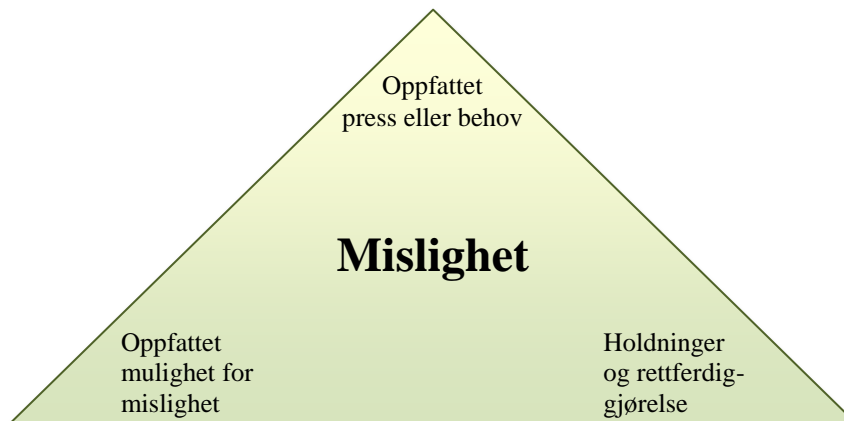
Mislighet er et videre begrep enn økonomisk kriminalitet. Den røde sonen inneholder økonomisk kriminalitet med straffbare handlingene som omfatter blant annet korrupsjon, bedrageri, underslag og regnskapslovbrudd [4]. Gråsonen i figur 1 inneholder:

- Handlinger som kan være ubevisste feil og som ikke er misligheter
- Handlinger som oppfattes som uetiske og/eller er brudd på regler, normer og standarder.

Misligheter i forbindelse med regnskapene omtales ofte som *regnskapsmanipulasjon* og handler om brudd på bestemmelsene i bokføringsloven eller regnskapsloven (Langli, 2015 s. 122). Steinheim et al.(2012) skriver at «i det norske språket finner vi flere begreper som er nære synonymmer til regnskapsmanipulering: regnskapssvindler, regnskapsjuks, resultatstyring (norsk oversettelse av *earning management*), kreativ regnskapsføring og rapporteringsstrategi».

For at en person skal begå en mislighet må det foreligge tre forhold som Albrecht et al (2006) definerer som mislighetstrekanten, jf. figur 2.. I følge Albrecht et al (2006) kan en mislighet

skje når: a) en person opplever en mulighet for mislighet, b) personen opplever et press eller behov, og c) personen mener å kunne forsvare og rettferdiggjøre sine handlinger.

Figur 2. Mislighetstrekanten. (Albrecht et al, 2006) i (Olsen, 2007)

Røde flagg.

Begrepet *røde flagg* benyttes om ulike typer signaler og indikasjoner på misligheter. De røde flaggene viser utviklingstrekk som avviker fra det normale over tid, og i forhold til bransjemessige forhold [5]. Riksrevisjonen (2007) beskriver røde flagg som hendelser og signaler som indikerer høy mislighetsrisiko. Begrepet røde flagg brukes også om urovekkende økonomiske utviklinger i en virksomhet, uten at det siktes til økonomisk kriminalitet, og denne type røde flagg behandles ikke her. Olsen (2007) benytter akronymet PEST for røde flagg som er relatert til personer, eiendeler, systemer og rutiner eller transaksjoner. Ett enkelt rødt flagg er sjeldent nok til å avdekke misligheter, og derfor må virksomheten søke å få oversikt over flest mulig røde flagg. Enkelte røde flagg kan ha naturlige forklaringer, og det blir dermed en diffus grense for hva som kan oppfattes som indikasjon på økonomisk kriminalitet.

Aktørene

Begrepet *aktør* benyttes om eier, styret, daglig leder, intern- og ekstern regnskapsfører, samt intern- og eksterne revisor. Aktørene er interessenter med nær tilknytning til regnskapet og med større behov for regnskapsinformasjon enn øvrige interessenter. Andre typer interessenter kan være ansatte, tillitsvalgte, kunder, banker, politi-, toll-, og skattemyndigheter med mer.

2 Teori

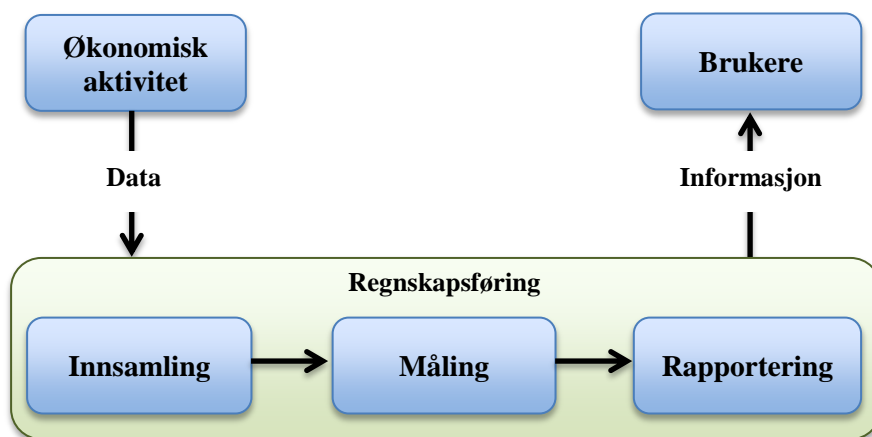
Dette kapitlet gir en teoretisk tilnærming til regnskapets oppbygning, prinsipper og kvalitetskrav. Derneft fokuseres det på ulike typer misligheter innenfor inntekts- og resultatmanipulasjon. Videre behandles hvordan misligheter kan forebygges, avdekkes og håndteres.

2.1 Regnskapet

2.1.1 Regnskapet som informasjonssystem

Et regnskap kan beskrives som «*et system for innsamling, måling og rapportering av økonomisk informasjon fra en økonomisk enhet til brukerne*» (Kristoffersen, 2008 s. 21)

Dette illustreres i figur 3.

Figur 3. Regnskapet som informasjonssystem. (Kristoffersen, 2008a, s.21)

Regnskapsføringen i figur 3 omfatter både driftsregnskap og årsregnskap. I følge Kristoffersen (2008) er det i praksis stor overlapping mellom årsregnskapet og driftsregnskapet. Regnskapsloven benytter ordet *årsregnskap* om virksomhetens regnskap som skal sendes inn til Regnskapsregistret i Brønnøysund, jf. rskl. §8-2. Årsregnskapet er tilgjengelig for offentligheten inkludert Skatteetaten og tollmyndighetene.

Teorigrunnlaget til det tradisjonelle finansregnskapet kan inndeles i tre hoveddeler; grunnleggende forutsetninger, kvalitetskrav til regnskapsinformasjonen, og grunnleggende regnskapsprinsipper.

2.1.2 Formålet med finansregnskapet

I henhold til FASB [6] er hovedformålet med regnskapet å gi beslutningsnyttig finansiell informasjon, samt informasjon for oppfølging og kontroll av resultater (Kvifte, et al., 2008). Denne informasjon må være forståelig, nyttig, relevant og pålitelig for interessentene. Reglene for finansregnskapet er i utgangspunktet utformet for å sikre det primære informasjonsbehovet for eierne, ansatte og kreditorer. Dersom virksomheten følger lovbestemte og anerkjente prinsipper for avleggelse av finansregnskapet, vil det likevel dekke de fleste interessenters informasjonsbehov (Huneide, et al., 2014). Regnskapet danner blant annet grunnlag for beregning av skatter og avgifter, oversikt over likviditetsutviklingen, priskalkulasjon, budsjett- og kostnadskontroll, planlegging av innkjøp og lagerhold, oppfølging av kunder, lønnsomhetsvurderinger, samt samarbeid med leverandører.

2.1.3 GRS - god regnskapsskikk

I Norge er det en omstendelig prosess å endre regnskapslovgivningen. Med hyppige nye problemstillinger blir regnskapslovgivningen lite fleksibel. Derfor betraktes regnskapslovgivningen som et rammeverk som suppleres av GRS. Regnskapslovens §4-6 krever at årsregnskapet skal utarbeides i samsvar med GRS. I praksis kan det enkelte ganger oppstå tvil om hva som er *god regnskapsskikk*. Tvilen kan oppstå når to eller flere kriterier gir ulike svar. Det kan oppstå tilfeller hvor virksomheten bevisst eller ubevisst ikke følger lovreguleringen fullt ut og heller ikke god regnskapsskikk. Bevisste og tilsiktede lovbrudd for å oppnå en ulovlig fordel, vil være en mislighet. En annen mulighet er at regnskapspraksisen endrer seg før lover og standarder endres.

GRS er et dynamisk begrep siden dette lar seg korrigere raskere ved endring i gjeldende praksis. GRS består av mange regnskaps- og bokføringsstandarder som utgis av NRS [7]. De har som formål å utarbeide og utgi regnskapsstandarder, fortolke prinsipielle spørsmål i tilknytning til avgitte standarder og være aktiv kunnskapsformidler om nasjonale og internasjonale standarder innen regnskap og bokføring. I tillegg til NRS avgir både Finanstilsynet og Finansdepartementet uttalelser om ulike problemområder innen regnskapspraksisen. NRS har i 2014 utarbeidet forslag til ny NRS som skal erstatte alle tidligere NRS-standarder (NRS, 2014). Innføringen av den nye standarden er utsatt med tanke på å harmonere den med varslet justeringer av regnskapsloven. GRS bygger også på de grunnleggende regnskapsprinsippene i rskl. §4-1.

2.1.4 Grunnleggende regnskapsprinsipper

GRS inneholder viktige grunnleggende regnskapsprinsipper som er fastsatt i regnskapsloven.

De vesentligste i denne sammenheng er:

- **Rettvisende bilde** (rskl. §3-2a). Dette innebærer at det ikke alltid er nok å følge konkrete lover og regnskapsstandarder, men det må vurderes om regnskapet tilfredsstillende de aktuelle informasjonsbehovene på en tilstrekkelig måte (Huneide, et al., 2014). Dersom årsregnskapet ikke gir et rettvisende bilde skal det gis noteopplysninger om dette, jf. rskl. §7-1fjerde ledd.
- **Transaksjonsprinsippet, opptjeningsprinsippet og sammenstillingsprinsippet** For å oppfylle transaksjonsprinsippet og opptjeningsprinsippet er det vesentlig å inkludere alle inntekter som gjelder den aktuelle perioden, uavhengig av når betalingen skjer. Derfor må virksomheten ha sikre rutiner for periodisering, slik at inntektene inntektsføres i samme periode som tilhørende kostnader, slik sammenstillingsprinsippet krever. Inntektsføringen kan dermed bli fordelt over flere regnskapsperioder. I følge opptjeningsprinsippet skal inntektene resultatføres når de er opptjent. Opptjeningen faller normalt sammen med transaksjonstidspunktet (salgstidspunktet) som er det tidspunkt hvor både risiko og kontroll i hovedsak er overført. Risiko defineres som eiendelens gevinst- og tapspotensial. Kontroll defineres som beslutningsmyndighet og råderett. Transaksjonsbasert inntekt kan normalt ikke anses opptjent før en salgstransaksjon er gjennomført. I praksis betyr dette oftest at varer er levert eller tjenester ytet (NRS (V) Regnskapsføring av inntekt, 2010). Det er ikke anledning å foreta inntektsføring ved kontraktsinngåelse (Handeland, et al, 2012 note 203).
- **Beste estimat** (rskl. §4-2). Verdsetting av eiendeler og gjeld kan medføre usikkerhet om hva som er korrekt verdi av bruksverdi, netto salgsverdi eller bokført verdi. Usikkerheten kan blant annet dreie seg om økonomisk levetid for et anleggsmiddel, slitasje omfang eller annenhånds verdi ved bruksalg. Ved tidspunktet for regnskapsavleggelsen må regnskapsprodusenten benytte all tilgjengelig relevant informasjon som grunnlag for en kvalifisert gjetning – et *beste estimat*. IAS 36 gir en veiledning for vurdering av verdifall på eiendeler. Dersom gjenvinnbart beløp (definert som høyeste av netto salgsverdi eller bruksverdi) er lavere enn bokført verdi, skal eiendelen nedskrives. Metoder for å estimere salgsverdien kan være bindende salgskontrakter, observerbar markedspris, kontantstrøm-metoden, transaksjonsmultipler eller børsmultipler. Uansett hvilken metode som benyttes ved vurderingen, foreligger det et betydelig innslag av skjønn. Bruken av skjønn kan

benyttes på uredelig måte for å skape et bestemt resultat. På denne måten vil misbruk av skjønn bidra til en feil regnskapspraksis eller mislighet.

2.1.5 Regnskapets kvalitetskrav

Finansregnskapet er underlagt en rekke kvalitetskrav. Flere av disse er utdypet i den nye NRS-standarden fra (NRS, 2014). Kvifte (2008), samt Huneide et al (2014). De vesentligste kvalitetskravene er i denne sammenheng:

- **Avveining mellom kost-nytte.** I hovedsak en skjønsmessig vurdering, hvor nytteverdien av informasjonen må overstige kostnaden ved å framskaffe den. Kost-nytte betraktningen henger litt sammen med kravet om *vesentlighet*. Virksomheten må ikke bruke ressurser på et forhold som er uvesentlig.
- **Forståelighet.** Informasjonen som skal være forståelig for regnskapsbrukere med rimelig kjennskap til forretningsvirksomhet, økonomi og regnskap, samt vilje til å vurdere informasjonen med rimelig grundighet. Kravet om forståelighet tillater imidlertid ikke at relevant informasjon utelates på bakgrunn av at den kan være for komplisert å forstå for enkelte brukere. Terminologi og oppstillingsform må være allment akseptert.
- **Relevans.** Regnskapsinformasjonen må være relevant for brukernes behov når de tar økonomiske beslutninger ut fra tidligere, nåværende eller framtidige hendelser eller ved å bekrefte eller korrigere tidligere vurderinger. Relevans begrepet omhandler prediksjonsverdi, tilbakemeldingsverdi og aktualitet.
- **Pålitelighet.** Forsiktighetsprinsippet, jf. rskl. §4-1 første ledd nr.4, er en del av kravet til pålitelig regnskapsinformasjon. Det er ikke rom for ubegrunnet eller konstruert forsiktighet. Pålitelighet begrepet inneholder verifiserbarhet, validitet og nøytralitet.
- **Sammenlignbarhet** knytter seg til at regnskapsinformasjon kan sammenliknes mellom ulike virksomheter og mellom ulike regnskapsperioder. I følge rskl. §4-4 skal finansregnskapet utarbeides etter ensartede prinsipper som skal anvendes konsistent over tid. For at regnskapsopplysninger skal være konsistent over tid må det likevel kunne gjøres justeringer. Eksempelvis vil det være fornuftig å inflasjonsjustere tall for salgsinntekter som skal sammenliknes over en tiårs periode, selv om de reelle salgsinntektene har falt. Ved endring av prinsippanvendelse må regnskapsbrukerne informeres i noter, jf. rskl. §7-3.
- **Vesentlighet.** Utelatelser eller feilaktige opplysninger om poster anses som vesentlig dersom de hver for seg eller samlet kan påvirke økonomiske beslutninger som tas av regnskapsbrukere på grunnlag av finansregnskapet. Vesentlighet avhenger av utelatelsens

størrelse og art, vurdert ut fra rådende omstendigheter. Postens størrelse eller art, eller kombinasjon av disse, kan være den avgjørende faktoren. Det vil kunne betraktes som en mislighet å gjennomføre uvesentlige avvik fra reglene eller unnlate å rette avvik for å oppnå en bestemt framstilling av foretakets finansielle stilling, finansielle inntjening eller kontantstrømmer.

2.1.6 Grunnleggende bokføringsprinsipper / kvalitetskrav

Bokføringen skal etablere grunnlag for å produsere finansregnskap og annen historisk regnskapsrapportering, samt muliggjøre kontroll og innsyn i løpende transaksjoner og grunnlag for pliktig regnskapsrapportering (NOU 2002:20). Bokføringen har altså til hensikt å legge til rette for at eksterne informasjons- og kontrollbehov ivaretas. Bokføringsloven bygger på ti grunnleggende bokføringsprinsipper, jf. bfl. §4, en modell vi kjenner igjen eksempelvis fra de grunnleggende regnskapsprinsippene i rskl. §4-1. For inntektsføringen er følgende prinsipper/kvalitetskrav spesielt viktig:

- **Fullstendighet** (bfl. §4 nr.2). Alle transaksjoner og andre regnskapsmessige disposisjoner skal bokføres på en fullstendig måte i regnskapssystemet. Begrepet *transaksjoner* refererer til rskl. §4-1 første ledd nr.1, og omhandler de poster som kommer av handel med en motpart; eksempelvis kjøp, salg, betalinger eller lønn. Begrepet *andre regnskapsmessige disposisjoner* handler om de interne regnskapshendelsene som også skal bokføres; eksempelvis avskrivninger, nedskrivninger, avsetninger eller korreksjoner (Kaaby, 2013). Fullstendighet innebærer dermed at det ikke finnes noen eiendeler, forpliktelser, transaksjoner eller hendelser som det ikke er oppgitt opplysninger om i regnskapsrapporten (Moen, et al., 2009). Kravet om fullstendighet er det mest kritiske vedrørende inntektsføringen. For å oppnå fullstendighet ved inntektsføringen bør virksomheten blant annet tenke sikkerhet og kontroll, benytte arbeidsdeling, unngå rot, sørge for god dokumentasjon på alle transaksjoner samt etablere fullstendighetskontroller så nær transaksjonens opprinnelse som mulig.
- **Realitet** (bfl. §4 nr.3). Bokførte opplysninger skal være resultat av faktisk hendelser eller regnskapsmessige vurderinger, og skal kun gjelde den bokføringspliktige virksomheten. Dersom fiktive inntekter føres i regnskapet er disse ikke en realitet.
- **Nøyaktighet** (bfl. §4 nr.4). «Etter at kravene til fullstendighet og realitet har sørget for at alt som skal bokføres, blir bokført, og at ingenting som ikke skulle vært bokført, blir med, skal kravet om nøyaktighet medføre at de regnskapsopplysningene som faktisk bokføres, er riktige» (Kaaby, 2013 s. 46). «Skal en være sikker på at kvalitetskravet er ivaretatt, må

det derfor utføres tidsavgrensingskontroller både i perioden rett før et avslutningspunkt og rett etter» (Moen, et al., 2009 s. 179). Derfor må virksomheten forhindre at inntektene blir ført for tidlig eller for sent.

2.2 Inntekts- og resultatmanipulasjon

Både inntekts- og resultatmanipulasjon vil gi et feilaktig bilde av virksomhetens økonomiske situasjon, og forlede regnskapsbrukerne til feilaktige beslutninger. Dette kapitlet viser de mest omtalte typene misligheter vedrørende inntekts- og resultatmanipulasjon. I boken *Financial Shenanigans* beskriver Schilit, et al (2010) syv ulike metoder for inntekts- og resultatmanipulasjon, som er bakgrunnen og referansen for dette kapitlet.

2.2.1 For tidlig inntektsføring

For tidlig inntektsføring er brudd på de grunnleggende prinsippene for periodisering; det vil si opptjeningsprinsippet og sammenstillingsprinsippet i rskl §4-1. Det er også brudd på bokføringens kvalitetskrav om nøyaktighet i bfl. §4 nr.4. For tidlig inntektsføring kan eksempelvis skje ved inntektsføring av varer eller tjenester før risiko og kontroll er overført, inntektsføring før kunden har akseptert en avtale, inntektsføring når kjøperens betaling er usikker eller inntektsføring når fremtidig forpliktelse gjenstår.

2.2.2 Inntektsøkning ved engangshendelser og uforsvarlige aktiviteter

Denne type inntektsøkning forårsakes av bevisst feilaktig bruk av skjønn. Det vil være brudd på kvalitetskravet om pålitelighet, fullstendighet, realitet og nøyaktighet. Eksempler på dette kan være inntektsøkning ved å selge undervurderte eiendeler, gevinster fra finansielle investeringer inntektsføres som driftsinntekt eller gevinster fra finansielle investeringer som skjules som reduserte driftskostnader.

2.2.3 Flytte løpende kostnader til en senere periode

Når løpende kostnader flyttes til en senere periode vil resultatet i inneværende periode stige. Kreditorer, investorer og eiere kan dermed tro at den økonomiske stillingen er forsvarlig, men virkeligheten kan være at aksjelovens krav til forsvarlig egenkapital og likviditet ikke er oppfylt, jf. asl. §3-4. Dermed forhindres styret å iverksette sin handlingsplikt etter asl. §3-5. Dette er brudd på kvalitetskravet om pålitelighet, fullstendighet, realitet og nøyaktighet. Dette er også brudd på opptjeningsprinsippet og sammenstillingsprinsippet i rskl. §4-1. Flytting av kostnader kan eksempelvis skje ved å avskrive kostnader for sakte, unnlate å nedskrive eiendeler som har falt i verdi, balanseføre normale driftskostnader og avskrive disse for

derved å spre driftskostnadene over lengre tid eller for lite avsetning til tap for usikre kundefordringer, ukurans og lignende.

2.2.4 Flytte løpende inntekter til en senere periode

Virksomheter som opplever ustabile økonomiske tider kan fristes til å *glatte ut* resultatet ved å flytte noe av løpende inntekt til senere periode, mener Schilit et al (2010). Dermed kan virksomheten fremstå som mer stabil og på denne måten gi kreditorer og investorer et feilaktig bilde av virksomheten. For sen inntektsføring kan også være et resultat av overdreven bruk av forsiktighetsprinsippet, jf. rskl. §4.1. For sen inntektsføring fører til for sen innbetaling av skatter og avgifter, noe som er en mislighet. Dersom løpende inntekter flyttes totalt ut av regnskapet vil dette blant annet bli en skatteunndragelsesmislighet. Eksempler på flytting av inntekter til senere periode kan være bokføring av salg i inneværende periode i en senere periode, bokføre uventede gevinster i inneværende periode på flere fremtidige perioder, eller opprette reserver og frigjøre dem som inntekt i en senere periode

2.2.5 Fiktive inntekter

De fiktive inntektene *blåser opp* regnskapet slik at investorer og kreditorer kan ta feilaktige beslutninger. Fiktive inntekter er brudd på bokføringens kvalitetskrav om realitet. Eksempler på fiktiv inntektsføring kan være inntektsføring av transaksjoner som mangler økonomisk substans, inntektsføring på bakgrunn av fiktive avtaler som kunden ikke har forpliktet seg til eller inntektsføring av fiktive opptjente ikke fakturerte inntekter. Et annet eksempel er inntektsføring av kun deler av en avtale ved å bokføre kun det som gir inntekt og ikke den del av avtalen som medfører ytelser. Hvitvasking kan også anses som en fiktiv inntekt. Hvitvaskingen vil generere ulike røde flagg. Hvitvasking.no [\[8\]](#) har utformet en generell liste med indikatorer (røde flagg) som indikerer hvitvasking. Listen er todelt; generelle forhold blant annet hos kunden, og bransjespesifikke forhold.

2.2.6 Resultatmanipulasjon

Resultatet kan manipuleres ved flere metoder, og vil være brudd på de fleste av regnskaps- og bokføringsprinsippene. Slik resultatmanipulasjon kan eksempelvis være bevisst unnlattelse av bokføring av regninger fra transaksjoner, holde tilbake skatter og avgifter som skulle vært betalt tidligere, unnlattelse av å føre regnskap og all inntekt unndras skatter og avgifter eller feilaktig avskrivning av eiendeler i inneværende periode for å unngå utgifter i en fremtidig periode.

2.2.7 **Inntekt fra kontantsalg.**

Ved kontantsalg er det betydelig risiko for underslag av kontanter, og derfor er oppfyllelsen av kvalitetskravet om *fullstendighet* avgjørende for å sikre at kontantsalget blir registrert og bokført korrekt, jf. bfl. §10 jf. fbfl. §5-3-1 ff. Misligheter ved kontantsalg kan blant annet skje ved at kassaapparatet ikke er synlig for kunden, at kontantsalg ikke registreres på godkjent kassaapparat, at kvitteringer mangler informasjon, ugyldige håndskrevne kvitteringer, eller ved juks med omsetningsoppgave (z-rapport).

2.3 **Forebygging og forhindring av misligheter.**

I følge Olsen (2007) er det et skille mellom begrepene forebygging og forhindring.

1. **Forebygging** består av tre elementer. 1) Kognitiv påvirkning av mulige gjerningsmenns grunnleggende etiske verdier og holdninger. 2) Reduksjon av situasjonsbetingede faktorer for mislighet. 3) Synliggjøring av stor oppdagelsesrisiko for å virke avskrekkende på mulige gjerningsmenn, eksempelvis med effektiv og synlig internkontroller.
2. **Forhindring** er konkrete fysiske og tekniske blokkeringsmekanismer som stopper faktiske forsøk på misligheter.

Blokkeringsmekanismene kan virke *forebyggende* ved at potensielle gjerningsmenn avskrekkes fra misligheter ved at de er kjent med de konkrete blokkeringsmekanismene. Dersom en potensiell gjerningsmann utfører en mislighet fordi vedkommende overser eller ikke forstår forebyggingen, kan blokkeringsmekanismene fange opp misligheten.

Misligheter som skjer i gråsonen, jf. figur 1, kan være forårsaket av ubevisste feil, manglende oversikt over regelverk eller manglende kompetanse. Slike misligheter kan blant annet forebygges og forhindres med internkontroll, opplæring, veiledning og ved forenkling av regelverk. Virksomheten og myndighetene kan forebygge misligheter ved å forenkle regler slik at de blir forståelig, entydig og mulig å etterleve.

Misligheter kan være en *bevisst* handling på to måter. For det første kan misligheten være en bevisst handling når den utløses av situasjonsbetingede faktorer. Dernest kan misligheten være en bevisst handling når den er en planlagt og systematisk handling, med velloverveid risikovurdering i forhold til fortjenestemuligheten. For å oppnå god forebygging er det viktig for begge gruppene å synliggjøre en stor oppdagelsesrisiko med strenge reaksjoner. For den

første gruppen vil det være hensiktsmessig med kognitiv påvirkning av etiske verdier og holdninger, men for den andre gruppen med *notoriske kriminelle* har dette liten virkning.

2.3.1 Forebygging med internkontroll

Styret har hovedansvaret for internkontrollen, jf. asl. §6-12 tredje ledd, men daglig leder må følge opp de retningslinjene styret har gitt om internkontroll og implementere det på en god måte. Aksjeloven stiller i §6-12 krav om at virksomheten må ha et system for å sikre at bokføringen og formuesforvaltningen er gjenstand for betryggende kontroll. En slik ordning internt i virksomheten omtales som internkontroll. Virksomheter som er notert på børsen skal ha systemer for internkontroll, jf. rskl. §3-3b. Denne internkontrollen beskrives av *Norsk utvalg for eierstyring og selskapsledelse* i standarden *Norsk anbefaling – Eierstyring og selskapsledelse (NUES)* [13]. Internkontroll er vesentlig både for forebygging og avdekking av misligheter. Internkontrollen skal oppdage og forhindre ubevisste feil og mangler, samt bevisste misligheter og økonomisk kriminalitet. I følge asl. §6-12 tredje ledd er internkontroll styrets hovedansvar, men daglig leder skal iverksette de internkontrollinstrukser som styret gir, jf. asl.6-14. Det mest brukte rammeverket for internkontroll er COSO modellen, men noen benytter også ISO 9001 (Ottesen, 2013). I følge Moen et al (2009) er internkontroll en prosess, igangsatt og gjennomført av virksomhetens styre, ledelse og ansatte. Den utformes for å gi rimelig sikkerhet med henblikk på måloppnåelse innenfor følgende områder: a) målrettet og kostnadseffektiv drift, b) pålitelig regnskapsrapportering og økonomisk informasjon, og c) overholdelse av lover og regler. Målsetningen i COSO modellen for internkontroll kan oppnås i et samspill mellom følgende fem komponenter: kontrollmiljø, risikovurdering, kontrollaktiviteter, informasjon og kommunikasjon samt overvåkning.

2.3.2 Kontrollmiljøet og etiske verdier

I følge Moen et al (2009) danner kontrollmiljøet grunnlaget for de øvrige komponentene i COSO modellen og omfatter bedriftskultur, etiske verdier og holdninger til kontroll og styring i organisasjonen samt organisasjonsstrukturen. I følge KS (2012) består kontrollmiljøet av kompetanse hos virksomhetens medarbeidere, ledelsens filosofi og driftsform, måten ledelsen fordeler ansvar og myndighet på samt hvordan ledelsen organiserer og utvikler de menneskelige ressursene. Det viktigste for kvaliteten på kontrollmiljøet er virksomhetens etiske retningslinjer, og i hvilken grad ledelsen selv opptrer i samsvar med dem (Moen, et al., 2009). Ledelsen må sørge for at etiske retningslinjer og holdninger blir kommunisert ut til de ansatte. Det må også kommuniseres hvordan de ansatte skal forholde seg ved brudd på de

etiske retningslinjene (Moen, et al., 2009). Gottschalk (2012) trekker frem flere momenter om etiske verdier og holdninger som har forebyggende effekt. Han nevner blant annet å fokusere på verdier og holdninger i rekrutteringsprosessen, systematisk opplæring og holdningsskapende arbeid samt klare etiske retningslinjer med klare og strenge konsekvenser som blir håndhevet likt for alle.

Dersom ledelsen i sitt holdningsskapende arbeid også trekker frem konsekvensen av å begå misligheter, vil dette kunne virke avskrekkende. Konsekvensene for gjerningsmannen kan være tap av arbeidsoppgaver, tap av stilling, tap av omdømme samt bøter og fengsel. Mange av de notoriske kriminelle kjenner disse farene, men velger likevel å begå misligheter fordi mulig gevinst overgår mulige sanksjoner.

2.3.3 Risikovurdering

COSO modellen fremhever viktigheten av god risikovurdering. Med rett risikoforståelse kan virksomheten forebygge misligheter på de rett områdene. Moen, et al (2009) viser at risiko innbefatter følgende elementer:

- **Iboende risiko** som er betegnelse på risikoen for at det i det hele tatt oppstår vesentlige feil og mangler før det tas hensyn til effektiviteten i de kontrollene som skal forhindre og oppdage feil og avvik.
- **Kontrollrisiko** som er betegnelsen på risikoen for at virksomhetens internkontroll ikke i tide forhindrer, oppdager og korrigerer feil.
- **Forretningsrisiko** som følger av den type virksomhet som drives, forhold i omgivelsene eller særtrekk ved foretaket og ved transaksjonene.
- **Operasjonell risiko** som er manglende effektivitet og måloppnåelse i den daglige driften.
- **Risiko i kontrollmiljøet** som handler om risikofaktorer knyttet menneskene i virksomheten. Det kan eksempelvis dreie seg om lav integritet hos styret og ledelse, liten vektlegging av etiske retningslinjer eller dårlig organisasjonskultur.

Risikoanalyse fremskaffer oversikt over hvilke risikofaktorer som eksisterer i virksomheten, og konsekvensen dersom de inntreffer. Svaret fra risikoanalysen benyttes for å utforme og forbedre de eksisterende rutinene. Risikoene kan identifiseres ved blant annet spørsmål som hva kan gå galt, hvilke nye muligheter kan gå tapt, hvor er det stor usikkerhet, hvordan vektlegges internkontroll, hvilke verdier kan gå tapt eller er de eksisterende kontrollrutinene god nok?

I følge PwC (2014a) har nesten 60 % av virksomhetene gjennomført en risikovurdering (fraud risk assessment) minst én gang. 24 % av virksomhetene har aldri gjennomført en slik vurdering av risiko i egen virksomhet. Undersøkelsen til PwC har et svakere empirisk grunnlag enn SSB sin undersøkelse, noe som gjør sammenlikninger vanskelige, mener Ellingsen (2010).

2.3.4 Kontrollaktivitet og blokkeringsmekanismer

Kontrollaktiviteter er konkrete handlinger og rutiner som virksomheten må etablere for å håndtere de risikofaktorene som foreligger. Kontrollaktivitetene kan være både forebyggende og avdekkende, automatisk eller manuell [14]. Manuelle kontroller kan gjøres systematisk eller uforutsigbar. Kontrollaktiviteter foretas i hele organisasjonen, på alle nivåer og i alle funksjoner (KS, 2012). Når kontrollaktivitetene er kjent for alle ansatte kan de virke forebyggende ved at de ansatte ser at oppdagelsesrisikoen er stor. Dersom disse kontrollaktivitetene er utformet hensiktsmessig kan de samtidig virke som en blokkeringsmekanisme som forhindrer faktiske forsøk på misligheter. Det vil ikke være mulig å etablere ubegrenset omfang av kontrollaktiviteter, men virksomheten må vurdere dette i forhold til *kost-nytte prinsippet* (Moen, et al., 2009). Moen et al (2009) deler inn kontrollaktivitetene i følgende seks hovedgrupper:

1. **Autorisering og godkjenning.** Ledelsen definerer hvem som har rett til å disponere over eiendeler, pådra virksomheten forpliktelser eller foreta risikoutsatte transaksjoner (eksempelvis fordringer som skal avskrives som tap). Ansatte begrenses til å utføre transaksjoner etter gitte rammer. Godkjenninger gis ved manuelle eller elektroniske signeringer, og dermed kan den som signeres holdes ansvarlig. Autorisasjoner og godkjenninger virker både oppdagende og forebyggende.
2. **Arbeidsdeling** fordeler arbeidsoppgaver og ansvar i en transaksjonskjede på flere personer, slik at en situasjonsbetinget mislighetsmulighet blir redusert. Arbeidsdelingen øker oppdagelsesrisikoen ved at de ansatte kontrollerer hverandre. I tillegg til arbeidsdelingen bør det være en viss rotasjon av arbeidsoppgavene over tid. Både bevisste og ubevisste feil kan forhindres ved at en enkeltperson ikke får *uforenelige arbeidsoppgaver*. Det betyr at en person kun kan ha ansvar for en av følgende oppgaver samtidig: godkjenne transaksjoner, bokføre transaksjoner, gjennomføre transaksjoner /

disponere over eiendeler, ansvar for oppbevaring av eiendeler eller foreta avstemming av fysisk eksistens av eiendeler mot registrerte eiendeler.

- 3. Fysisk sikring og kontroll** skal forhindre at eiendeler, informasjon eller data blir skadet, stjålet eller tilintetgjort. Dette kan eksempelvis være: adgangskontroll med koder og kort, låserutiner, bruk av safe eller hvelv, alarmsystemer, alarm-kodebrikker på varer eller spesielle sikrede lagerlokaler slik som det globale frøhvelvet på Svalbard [\[15\]](#). For å sikre at eiendelene virkelig eksisterer må det foretas fysisk opptelling av dem. Fysisk sikring og kontroll er en blokkeringsmekanisme som også virker forebyggende ved at den synliggjør oppdagelsesrisikoen ved å forsere de ulike sikringene og kontrollene.
- 4. Forhåndsdefinerte formularer, koder og registre.** Når det benyttes forhåndsdefinering reduseres en situasjonsbetinget mislighetsmulighet ved at egne tolkninger og bruk av skjønn reduseres. Samtidig sikrer det at like situasjoner blir behandlet på ensartede måter. Forhåndsdefinerte koder innenfor regnskapet kan eksempelvis være kontoplanen, oppsett av balanse og resultat eller oppsett av kontantstrøms skjema. Dokumenter kan forhåndsnummereres for lettere å lage kontrollspor, samt for sjekk av ubrutt nummerrekkefølge av dokumentserien. Ferdige formularer kan sikre at saksbehandler får med alle opplysningene som det er behov for ved saksbehandling. Ulike felt i formularet kan ha ulike koder hvor det kun er mulig å velge forhåndsdefinerte koder.
- 5. Etterkontroll** benyttes for å kontrollere i hvilken grad fastsatte rutiner er fulgt, og om det er samsvar mellom fysisk beholdning og regnskapsført beholdning. Etterkontrollen kan avdekke om avvik i arbeidsprosessene er fulgt opp og korrigert etter de rutiner virksomheten har satt. Etterkontrollen vil ha en forebyggende effekt ved at oppdagelsesrisikoen oppleves større når etterkontrollrutinen er kjent. Det er vesentlig at etterkontrollen utføres av en person som ikke har vært involvert i selve arbeidsprosessen, jf. prinsippet om arbeidsdeling og uforenelige arbeidsoppgaver. Etterkontroll virker både oppdagende og korrigerende.
- 6. Kontroll med informasjonsbehandlingen.** Regnskapssystemet består (oftest) av mange IKT-baserte system for å håndtere blant annet regnskap, budsjett, kunder og leverandører, kassa, innkjøp og fakturering. Det må være kontroller med hvordan brukerne behandler disse systemene for å sikre at inngående data blir rett. Systemene kan ha tekniske feil, og derfor må resultatet fra systemene kontrolleres. Den lagrede informasjonen er av stor

verdi for virksomheten og ulike former for IKT sikkerhet må ha fokus. Virksomhetene må ta på alvor den økende trusselen med cyberkriminalitet. PwC (2011) viser at en av fire norske virksomheter har opplevd økonomisk kriminalitet som kan relateres til cyberkriminalitet i 2010, samt at nesten 55 % av virksomhetene ikke har kompetanse til å granske cyberkriminalitet. I følge PwC (2011) rangerer virksomhetene faren for cyberkriminalitet øverst, i forhold til ulike typer økonomisk kriminalitet.

2.3.5 Informasjon, kommunikasjon og overvåkning

For at daglig leder skal kunne styre virksomheten mot de målene for internkontroll som styret har fastsatt, er vedkommende avhengig av vellfungerende informasjonssystemer. Det kan eksempelvis være rapporter over likviditet, salg, produksjon eller lagerbeholdning. Skal informasjon være til nytte må den være oppdatert og tilgjengelig til en hver tid (Moen, et al., 2009). I tillegg vil ledelsen være avhengig av muntlig tilbakemeldinger fra de ansatte. Informasjonen danner grunnlaget for ledelsens strategiske planlegging, samt administrativ- og operasjonell kontroll av virksomheten. Dersom internkontrollen skal ha noe virkning må dette kommuniseres ut i hele virksomheten med blant annet opplæring, e-post, nyhetsbrev, regler eller etiske retningslinjer. For at ledelsen skal kunne sikre at målene for internkontroll oppfylles, må det foretas overvåking for å kontrollere om kontrollaktivitetene fungerer hensiktsmessig. Det må blant annet etableres varslingskanaler som alle kjenner til.

2.3.6 Oppdagelsesrisiko

Dersom eierne, styret og ledelse klart kommuniserer omfattende kontrollaktiviteter innenfor kritiske risikoområder, vil ansatte kunne forstå at oppdagelsesrisikoen er stor. Oppdagelsesrisikoen kan økes ved å synliggjøre kontrolltiltakene, eksempelvis alarmer, tilgangskontroll, arbeidsdeling, autorisasjonskontroll, intern- og ekstern revisjon. Oppdagelsesrisikoen kan også økes ved blant annet gjennomføring av uanmeldte kontroller, uanmeldte opptellinger av kassa, uanmeldte kontroller fra myndighetene, bokettersyn eller videoovervåkning av kritiske risikoområder.

Ved håndtering av kontanter vil det være viktig å plassere kassaapparatet synlig for kunden slik at kundene kan se beløpet som skal betales, samt om pengene legges i kassaapparatet og at kassaapparat-skuffen lukkes helt. Moderne kassaapparat registrerer antall ganger kassaapparat-skuffen åpnes og lukkes, og blir det udokumenterte avvik mellom antall salg og

antall ganger kassaapparat-skuffen er åpnet kan det være et rødt flagg som indikerer mislighet.

2.3.7 Forebygging ved å redusere situasjonsbetingede faktorer for mislighet

Mislighetstrekanten i figur 2 viser at en av forutsetningene for mislighet er at det foreligger en *oppfattet mulighet for mislighet*. Det kan være umulig å fjerne alle tenkelige situasjonsbetingede faktorer for mislighet. De notorisk kriminelle vil alltid se etter nye muligheter for misligheter og bevisst utnytte disse. Likevel kan ledelsen i sitt holdningsskapende arbeid synliggjøre at de kontinuerlig jobber med å fjerne muligheten for misligheter, noe som kan virke forebyggende. Virksomheten må være spesielt oppmerksom på områder med høy risiko for situasjonsbetingede faktorer for misligheter. Olsen (2007) nevner blant annet områder med kontraktsinngåelser, priser og forretningsvilkår og registrering i regnskapet. Han nevner også håndtering av sensitiv informasjon samt varer og dyre gjenstander. Faren for situasjonsbetingede misligheter øker ved manglende internkontroll og dårlige rutiner.

2.4 Avdekking av misligheter

Avdekking av misligheter kan skje tilfeldig ved at noen oppdager noe uvanlig ved et forhold angående virksomheten eller en person tilknyttet virksomheten. Misligheter kan også avdekkes ved systematisk søking med fokus på å oppdage røde flagg som indikerer misligheter. Slik systematiske undersøkelser omtales ofte som *granskning*. Granskning kan utføres av *interne granskere* som typisk er intern regnskapsfører eller internrevisor. En *ekstern gransker* kan typisk være en advokat, ekstern revisor eller ekstern regnskapsfører. Eksterne regnskapsførerne og eksterne revisorene har i følge regnskapsstandarder og revisjonsstandarder, en forpliktelse til å søke etter misligheter i sitt daglige arbeid. Slike undersøkelser kan omtales som *ekstern granskning*. En intern- eller ekstern granskning kan avdekke alvorlige forhold i virksomheten, og da kan en aksjeeier fremsette krav om *offentlig granskning* for tingretten, jf. asl. §5-25. I følge asl. §5-26 tredje ledd kan tingretten nedsette en eller flere offentlige granskere som skal gjennomgå saken. Eksempelvis ble en slik offentlig granskning gjennomført vedrørende Troms Kraft skandalen av Leiv L. Nergaard (Nergaard, 2013). Avdekking av misligheter i virksomhetene kan også skje ved at politi-, toll- eller skattemyndighetene oppdager indikasjoner på økonomisk kriminalitet og iverksetter undersøkelser. Slike undersøkelser kan også omtales som granskning.

Dersom ledelsen tar mislighetsrisikoen på alvor fokuseres det på kontinuerlige undersøkelser, og ikke bare når det har forekommet en mislighet. De interne granskerne bør søke

kontinuerlig og systematisk etter misligheter som en del av virksomhetens daglige kontrollrutiner. Dersom granskerne oppdager mistanker om misligheter bør granskningsaktiviteten intensiveres for å bekrefte eller avkrefte mistanken (Aksnes, 2003).

2.4.1 Forutsetning om virksomhetsforståelse

«Effektiv avdekking forutsetter evne til å gjenkjenne signaler på mulig økonomisk kriminalitet» (Olsen, 2007 s. 15). Røde flagg kan ofte fremstå som diffuse og vanskelig å få øye på for personer uten erfaring og kompetanse på området. De røde flaggene kan fremstå tydeligere for granskere med kunnskap om økonomisk kriminalitet og kjennskap til den aktuelle bransje og virksomhet. I følge Olsen (2007) er det erfaringsmessig avgjørende å opparbeide forståelse for den virksomheten som granskningen gjelder. Han mener granskerne bør ha kunnskaper tilsvarende det som kreves av revisorene i revisjonsstandarden ISA 315 *Identifisering og vurdering av risikoene for vesentlig feilinformasjon gjennom forståelse av enheten og dens omgivelser*. Granskeren bør blant annet forstå virksomhets art, formål, strategi, eier og styringsstruktur, finansieringsstruktur, virksomhetens avtaler, samarbeidsstruktur, informasjonssystem, internkontrollsystem og rutiner, kontrollmiljø, risikoprofiler samt trusler. «Med mer bevissthet og økt kunnskap, kan evnen til å kjenne igjen signaler på mulig økonomisk kriminalitet styrkes ytterligere» (Olsen, 2007 s. 33).

2.4.2 Analyser og granskningsaktivitet

Granskningsaktivitet er lovlig innhenting og analyse av informasjon med sikte på å avdekke og dokumentere hendelsesforløp, årsaker og konsekvenser (Olsen, 2007). Det finnes ingen detaljert oversikt over lovlige undersøkelsesmetoder, men i det norske rettssystemet er utgangspunktet at det som ikke er forbudt med lov er tillatt. Virksomhetens styre og ledelse har en styringsrett som gjør det mulig å gi mandat til ulike undersøkelser av forhold angående virksomheten. Likevel må granskerne forholde seg til lovlige og etiske undersøkelsesmetoder, og kan ikke benytte tvang eller krenkelse av personvernet. Det er kun Politiet som har slike tillatelser. Undersøkelsene må ta utgangspunkt i uskyldspresumsjonen; «*Enhver har rett til å bli ansett som uskyldig inntil skyld er bevist etter loven*», jf. Grunnloven §96. For at granskningsaktiviteten skal holde høy kvalitet må granskeren også ha høy kvalitet. I følge Aksenes (2003) må granskeren (etterforskeren) ha:

- **Kunnskap og erfaring** om formelle bestemmelser, granskningsmetoder, informasjonsbearbeiding og informasjonspresentasjon.
- **Intuisjon**, også omtalt som teft eller magefølelse.
- **Kreativitet** for å se alternative muligheter

Granskningsaktiviteten må innledes med vurdering av hvilke risikoområder i virksomheten som er mest utsatt for misligheter. Granskningsaktiviteten kan frembringe røde flagg som kan bunne i helt legitime og kurante forhold med naturlig årsak. Derimot kan mange tilsynelatende diffuse røde flagg være grunnet i en alvorlig mislighet. Derfor bør granskerne forholde seg til alle former for røde flagg som Olsen (2007) sammenfatter i akronymet PEST, jf. kapittel 1.4. Dette fordi en enkel mislighet gjerne setter flere røde flagg som kan ha innbyrdes sammenhenger.

2.4.3 Vanlige former for regnskapsanalyse

I følge Olsen (2007) vil de vanligste formene for regnskapsanalyser sjelden føre til identifisering av signaler på mulig økonomisk kriminalitet. Likevel kan disse bidra til en helhetsforståelse sammen med øvrige metoder. Nøkkeltallsanalyser og kontantstrømsanalyser er to viktige analyser i denne sammenheng. I følge Eklund et al (2011) kan nøkkeltallsanalyser si noe om virksomhetens økonomiske situasjon og utvikling, og kan brukes til se på regnskapets bakenforliggende forhold. Kontantstrømsanalyse er et viktig verktøy for å analysere virksomhetens likviditetsutvikling. Dårlig likviditet kan ofte være årsak til konkurser. I følge rskl. §§3-1 første ledd og 3-2 første ledd, skal selskapet utarbeide kontantstrømsanalyse, men små foretak kan unnlate dette. Kontantstrømoppstillingen skal gi en oversikt over innbetalinger og utbetalinger og forklare likviditetsendringer, jf. rskl. §6-4. Formålet er å vise foretakets faktiske kontante inn- og utbetalinger. Kontantstrømmene er upåvirket av valg av eller endringer i regnskapsprinsipper og estimer, og derfor kan kontantstrømsanalysen avsløre forhold som er forsøkt kamouflert i resultatregnskap og balansen. For å utforme en god kontantstrømsanalyse er det nødvendig med detaljert intern informasjon fra driftsregnskapet. Kontantstrømanalysen er basert på det som har skjedd mellom 1.januar og 31.desember i analyseåret. Dermed vises ikke likviditetsutvikling gjennom året. Derfor bør virksomheten ha et likviditetsbudsjett som følges opp igjennom året. Både ved Sponsor Service skandalen, Finance Credit skandalen og Kraft & Kultur skandalen - kunne mislighetene vært oppdaget med å studere kontantstrømanalysene.

2.4.4 Mislighetsrevisjon ved datakraft.

KPMG definerer *mislighetsrevisjon* som en analyse av regnskap ved bruk av datakraft [\[16\]](#). Granskerne kan benytte spesialdesignede IT-baserte analyseprogrammer, eksempelvis IDEA, SQL, i2 Analyst`s Notebook, KDAT eller nettverksanalyse. Disse systemene identifiserer røde flagg, samt feil og mangler i virksomhetens regnskaper. Dette kan eksempelvis være

analyser av inngående faktura, leverandører, innkjøp, nærstående parter, uvanlige anskaffelser eller forhold knyttet til selskapets ledelse og innkjøpsansvarlig.

2.4.5 Avdekking skjer ved ulike aktører.

Undersøkelsen til Ellingsen (2010) viser tre avdekkingsmåter som peker seg ut: 1) intern revisjon, 2) regnskapssystemer, og 3) tips fra ansatte. Ellingsen (2010) peker på et problem ved at det er en høy andel som svarer at avdekkingen skjedde på «*annen måte*», noe som kan tolkes på ulikt vis. «*Enten har ikke våre svaralternativer truffet, eller så er det slikt at man ikke helt vet hvordan lovbruddene ble oppdaget*» (Ellingsen, 2010 s. 24). Forholdet kan bli mer tydelig ved å se på andre undersøkelser om avdekking av økonomisk kriminalitet, eksempelvis Gottschalk (2014).

Det er journalistene som avdekker flest hvitsnippforbrytere (Gottschalk, 2014). Media spiller en viktig rolle som *vaktbikkje*, og kan ved hjelp av ytringsfriheten og trykkefriheten sette fokus på økonomisk kriminalitet. Media har en særskilt rett til å beskytte kildene, noe som gjør at de ofte får tilgang til informasjon som andre myndigheter ikke får tilgang til. Journalistikk er et eget fagfelt hvor de blant annet lærer om avdekking av økonomisk kriminalitet. Journalistene skal ikke bare være passive informasjonsmottakere, men de skal drive gravende journalistikk. På grunn av at media selv praktiserer *vær-varsom-plakaten* strengt, synes journalistene å bli *oppdratt* til en etisk journalistikk. Derfor har journalistene i Norge en høy integritet (Von Der Lippe, 2010).

Den eksterne revisor gjør enkelte analyser i forbindelse med regnskapsrevisjonen, men har ikke plikt til å foreta en full gjennomgang av alle transaksjoner i hele regnskapet. I følge ISA 240 skal revisoren først og fremst sørge for å redusere revisjonsrisikoen, og ikke mislighetsrisikoen. Derfor er ikke revisjonsberetningen en garanti for at de ikke kan finnes feil i regnskapene. Forskningen til Gottschalk (2014) viser at kun 4% av hvitsnippforbryterne ble avdekket av ekstern revisor. Derfor kreves det særskilte analyser for å avdekke røde flagg og misligheter, i tillegg til en ordinær revisjon fra den eksterne revisorens.

«*Økonomisk kriminalitet som avdekkes etter tips fra ansatte, utgjør i praksis en stor andel av mislighetssakene*» (Olsen, 2007 s. 97). Forskningen til Gottschalk (2014) viser at 13 % av hvitsnippkriminaliteten blir avdekket av internkontroll. Siden varslingen er av så stor nytte er det viktig at virksomheten utarbeider rutiner for varsling slik aml. §3-6 krever. Dersom en arbeidstaker observerer kritikkverdige forhold i virksomheten har arbeidstakeren rett til å

varsle, jf. aml. §2-4. Varsling kan være en lojal og nødvendig handling når det skjer etter virksomhetens retningslinjer. Varsling kan eksempelvis gjøres til sikkerhetsansvarlig, internrevisor eller styret. Varslerens fremgangsmåte må være forsvarlig fordi en urettmessig varsling kan ha stort skadepotensiale, både for virksomheten og varsleren. Varsleren er beskyttet mot gjengjeldelse som følge av varslingen, jf. aml. §2-5. Likevel kan varsleren bli utsatt for sanksjoner som det kan være problematisk å bevise skyldes selve varslingen. Varsleren kan eksempelvis pålegges upopulære arbeidsoppgaver eller miste privilegier og frynsegoder.

Både revisorer og autoriserte regnskapsførere kan avdekke forhold som indikerer hvitvasking, og har da rapporteringsplikt i henhold til hvvl. §4. Disse skal ved mistanke om hvitvasking foreta undersøkelser for å få bekreftet eller avkreftet mistanken, jf. hvvl. §17. Dersom undersøkelsene ikke kan avkrefte mistanken skal opplysninger om den aktuelle transaksjonen og de forhold som har medført mistanke oversendes til Økokrim i form av en MT-rapport så snart som mulig, jf. hvvl. §§13 og 18. Den vanligste formen er utfylling av MT-rapport via Altin.no [17].

2.5 Håndtering av misligheter

Lederne har stor myndighet, makt og stor påvirkningsmulighet på virksomhetens systemer og rutiner. Derfor har lederne i størst grad potensiale til å begå mislighet, noe som tydelig fremkommer i en undersøkelse av Gottschalk (2014). Undersøkelsen til Gottschalk (2014) viste at 29 % av hvitsnippforbryterne var styreleder eller administrerende direktør, og 46 % var innkjøpssjef, økonomisjef eller liknende. Dette betyr at det ikke alltid er rett at en leder skal være den eneste som skal håndtere indikasjoner på misligheter. *«Det er en fordel om virksomheten på forhånd har etablert klare ansvarslinjer for hvem som skal ta tak i slike problemstillinger»* (Olsen, 2007 s. 117). Dersom mistanken om misligheter er rettet mot daglig leder kan styret være det organ som må håndtere saken. Det avgjørende er at alle kjenner til hvem som skal håndtere mislighetene, og hvordan disse skal varsles. Dersom styreleder og daglig leder er samme person, og vedkommende samtidig har begått en mislighet, kan det være utfordrende å håndtere dette. Først og fremst kan det bli et personlig etisk dilemma for varsleren, men det kan også være utfordrende å lage en rutine som kan fange opp slike forhold.

Når det er oppdaget røde flagg som indikerer mislighet må det umiddelbart gjøres en situasjonsanalyse og vurdering av umiddelbare strakstiltak. Olsen (2007) nevner blant annet sikring av bevis, frembringe fakta på en diskret måte, iverksette undersøkelser og granskning, varsle myndighetene, konfrontere gjerningsmannen samt vurdere reaksjoner som oppsigelse.

2.5.1 Politianmeldelser av økonomisk kriminalitet

Virksomheten kan vurdere at misligheten er så alvorlig at saken skal politianmeldes.

Ellingsen (2010) skriver at det er kun tre av ti som anmelder økonomisk kriminalitet til Politiet og at mørketallene er store. Den vesentligste årsaken kan være at det er vanskelig å bevise mislighetene. *«Det er også svært interessant at nesten ingen tviler på Politiets kompetanse til å håndtere saken. Noen flere tviler på om Politiet har ressurser til å prioritere deres sak, eller de har sett at saken er blitt fulgt opp av annen tilsynsmyndighet»* (Ellingsen, 2010 s. 27). Svært få begrunner manglende anmeldelse med at dette kunne skade bedriftens omdømme.

2.6 Omfang av økonomisk kriminalitet og misligheter

I denne studien trekkes det ikke inn noen egen teori angående omfang av økonomisk kriminalitet og misligheter. På ulike plasser i studien er det likevel nevnt forhold som berører dette omfanget, og dette oppsummeres kort her. I innledningen nevnes at Økokrimsjef Trond Eirik Schea uttalte at sjansen for å bli tatt for økonomisk kriminalitet i Norge er om lag 25 %. Innledningen nevner også at Politiets Fellesforbund synes Politiet har for lite ressurser [\[1\]](#) [\[2\]](#). I kapittel 2.3 – 2.5 er forskningen til Ellingsen (2010) omtalt på ulike plasser. Denne forskningen handler om omfanget av økonomisk kriminalitet i Norge i 2008.

2.7 Aktørenes roller og ansvar

I følge Olsen (2007) er det åpenbart at det er styret og toppledelsen som har hovedansvaret for å beskytte virksomheten mot tap på grunn av økonomisk kriminalitet. Derfor mener Olsen (2007) at det bør være et krav at styret og toppledere har grunnleggende kjennskap til virksomhetens evne til å avdekke indikasjoner på økonomisk kriminalitet. *«Kompetansesvikt, mangelfull oppgaveutførelse og sammenblanding av roller på toppnivå utgjør en av de mest alvorlige truslene mot en virksomhets robusthet og beskyttelse mot så vel mislighetsrisiko som andre former for risiko»* (Olsen, 2007 s. 198). Økokrim peker på at styret i norske aksjeselskaper har et omfattende og klart ansvar etter en rekke bestemmelser i aksjelovgivningen, men et betydelig flertall av styremedlemmene har ikke nødvendige faglige forutsetninger for å oppfylle styreansvaret (Økokrim, 2004)

Misligheter og økonomisk kriminalitet utøves ofte av virksomhetens toppledelse, og disse omtales ofte som hvitsnippforbrytere. En hvitsnippforbryter misbruker sin tillit, makt og posisjon for å oppnå egen vinning. Det kan dreie seg om alt fra bruk av en firmahytte kun til privat bruk, til grove underslag. Gottschalk (2012) viser at det kan være vanskelig å avdekke hvitsnippkriminalitet på grunn aktørenes rolle og ansvar, mangelfull kontroll samt at saken kan være komplisert. Siden aktørenes rolle og ansvar har så stor betydning, vil dette belyses videre i kapitlet.

Felles for alle aktørene er at de kan bli utsatt for ansvarssøksmål, jf. asl. §§17-1 og 19.1. I følge rskl. §8-5 og strl. §286 er det straff for overtredelse av regnskapsloven med forskrifter for «den som...», altså ikke begrensning for hvilke aktør straffen kan ramme (Ot.prp.nr.61 (1978-1979) s. 39). Dersom det er uklart hvilken person som har ansvar for en mislighet, kan virksomheten ilegges foretaksstraff.

2.7.1 Generalforsamlingen er virksomhetens øverste organ

Aksjeeieren er den aktøren som har det mest perifere forhold til regnskapet, men samtidig det høyeste ansvaret for virksomheten, jf. asl. §5-1. Generalforsamlingen utøver blant annet sitt ansvar gjennom vedtekter, instruks til styret, overprøving av saker, avstemming i saker, valg av styremedlemmer. Selv om generalforsamlingen er virksomhetens øverste organ, så er det styret som har ansvaret for forvaltningen av virksomheten. Generalforsamlingen kan heller ikke representere virksomheten utad, men det må skje gjennom styret jf. asl. §6-30 og (PwC, 2014b).

2.7.2 Styrets har det overordnede ansvaret for regnskapet

Styret har hovedansvar for forvaltning av virksomheten, jf. asl. §6-12. Styret deler ikke ansvaret med daglig leder, slik det var i aksjeloven av 1976. Forvaltningen innbefatter virksomhetens øverste ansvar for organisering, planlegging, budsjettering, regnskapsføring, formuesforvaltning og internkontroll. «*Departementet finner grunn til å understreke at styret har det overordnede ansvar for overholdelsen av regnskapslovgivningen*» (Ot.prp.nr.42 (1997-1998) s. 209). Selv om styret delegerer arbeidet med regnskapet til andre, kan ikke styret fraskrive seg det overordnede ansvaret (Aarbakke, et al., 2012). Styreleder har flere ansvarsområder enn øvrige styremedlemmer, blant annet innenfor saksbehandling, jf. asl. §6-19 tredje ledd og §6-20 første ledd. «*Styrelederen er gjerne mest utsatt for*

ansvarssøksmål, ettersom det er lagt særlig ansvar til rollen» (PwC, 2011b s. 46). Likevel har ikke styreleder noe eksklusivt ansvar for regnskapet, men det er styret som felles har det overordnede ansvaret for regnskapet.

Styrets hovedansvar for regnskapet utøves gjennom daglig leder, jf. asl. §§6-12 og 6-13. Dette skjer blant annet ved at styret gir instruks til daglig leder, fører tilsyn med daglig leder, fører kontroll med den daglige regnskapsføringen som daglig leder har ansvaret for. Styret skal videre få underretning minst hver fjerde måned av daglig leder om virksomhetens stilling og utvikling, jf. asl. §6-15 første ledd og behandle saker fra daglig leder.

Årsregnskapet og årsberetningen skal underskrives av samtlige styremedlemmer og daglig leder, jf. rskl. § 3-5. «*Denne bestemmelsen understreker at hvert enkelt styremedlem har et selvstendig ansvar for at informasjonen i årsregnskapet og årsberetningen er korrekt*» (NOU 2008:16 s. 32). Ved underskriften stadfester de sitt ansvar; daglig leder i forhold til ansvar for daglig regnskapsføring, og styret i forhold til overordnet ansvar, forvaltningsplikt, tilsynsplikt og opplysningsplikt, jf. rskl. §§ 3-3 og 4-5 med flere. Dersom styrets kontroll med regnskapet viser at virksomheten har en uforsvarlig egenkapital eller likviditet, har styret en særskilt handleplikt for å iverksette nødvendige korrigerende tiltak, jf. asl. §§3-4 og 3-5. I følge asl. §3-5 første ledd, har styret også handleplikt dersom virksomhetens egenkapital er blitt mindre enn halvparten av aksjekapitalen. Dersom ikke nødvendige tiltak kan iverksettes skal virksomheten oppløses.

2.7.3 Daglig leder

I noen virksomheter kan daglig leder samtidig være styremedlem og intern regnskapsfører. I følge asl. §6-14 har daglig leder ansvaret for den daglige ledelsen av selskapet, men er overlappet av styrets overordnede myndighet til å forvalte selskapet etter asl. §6-12 (Aarbakke, et al., 2012). I følge asl. §6-14 fjerde ledd har daglig leder ansvaret for at virksomhetens regnskaper er i samsvar med lov og forskrift. Daglig leder kan delegere arbeidsoppgaver til en intern regnskapsfører, men ikke ansvaret som følger av asl. §6-14. I følge Olsen (2007) vil evnen til avdekking av misligheter øke dersom lederne gjennom sin utdanning får kunnskap om forebygging og oppdagelse av økonomisk kriminalitet. Det er avgjørende at ledelsen bevisst påvirker hele kontrollmiljøet (jf. COSO modellen) for å øke forståelse og aksept for bekjemping av økonomisk kriminalitet.

2.7.4 Intern regnskapsfører

I små virksomheter kan den interne regnskapsføreren ha dobbeltrolle som daglig leder og styremedlem. Daglig leder har ansvaret for at virksomhetens regnskaper er i samsvar med lov og forskrift, jf. asl. §6-14. Daglig leder kan delegerer arbeidsoppgavene til den interne regnskapsføreren, men ikke ansvaret som følger av asl. §6-14. Store virksomheter kan ha en egen regnskapsavdeling. Lederen for regnskapsavdelingen betraktes i denne studien som den interne regnskapsføreren. Når daglig leder har tilsatt en intern regnskapsfører kan arbeidsoppgavene delegeres, og daglig leder sin oppgave er å føre nødvendig kontroll med at opplegget fungerer tilfredsstillende (Aarbakke, et al., 2012). Fremdeles er det styret som har det overordnede ansvaret for regnskapet, men den interne regnskapsføreren kan utsettes for ansvarssøksmål, jf. asl. §§17-1 og 19-1. Et kjent eksempel er OVDS saken hvor to økonomidirektører og to økonomisjefer ble dømt til ubetinget fengsel [9].

Den interne regnskapsføreren er ikke underlagt finanstilsynets autorisasjonskrav slik den eksterne regnskapsfører er, jf. rfl. §1. Den interne regnskapsfører har heller ikke en lovpålagt plikt å følge GRFS, jf. rfl. §2, slik den eksterne regnskapsføreren må. I den nye GRFS standarden, som gjelder autoriserte regnskapsførere, er det nå poengtert at «*Standardens innhold kan også være egnet som kvalitetsnorm hos virksomheter som utfører regnskapsføring internt*» (GRFS, 2014 s. 4). Dette er likevel kun en anbefaling, og ikke et lovpålegg.

2.7.5 Internrevisor

The Institute of Internal Auditors definerer internrevisjon slik: «*Internrevisjon er en uavhengig, objektiv bekreftelses- og rådgivningsfunksjon som har til hensikt å tilføre merverdi og forbedre organisasjonens drift. Den bidrar til at organisasjonen oppnår sine målsettinger ved å benytte en systematisk og strukturert metode for å evaluere og forbedre effektiviteten og hensiktsmessigheten av organisasjonens prosesser for risikostyring, styring og kontroll og governance*» (NIRF, 2013 s. 6). Teis Stokka i Skatteetaten mener at internrevisjon ikke fullt ut kan dekkes av andre støtte funksjoner i virksomheten (Igdun, 2013). «*Internrevisjon er en selvstendig og uavhengig del av organisasjonen, og den regnes ikke som en del av virksomhetens ordinære intern kontroll. Internrevisjonen skal for eksempel ikke pålegges oppgaver som innebærer at funksjonen får et ansvar for etablering og gjennomføring av intern kontroll*» (Senter for statlig økonomisyring, 2009 s. 6). Vanligvis har internrevisor en unik uavhengig posisjon i virksomheten med rapporteringslinje direkte til styret. Styret gir internrevisor fullmakter og ansvarsområder. Internrevisjonen har vanligvis hele virksomheten

som sitt arbeidsfelt [10]. Internrevisoren kan komme under press dersom toppledelsen er involvert i dårlig forvaltning eller misligheter. De rette beslutningene kan kreve stort mot, og ikke alle internrevisorer har fallskjermer å falle tilbake på (Bock, 2014). Når internrevisors arbeidsoppgaver gjøres kjent i hele virksomheten kan det ha en positiv forebyggende effekt på misligheter.

2.7.6 Eksterne regnskapsførere

Styret og daglig leder kan velge at regnskapet skal føres av en ekstern regnskapsfører. Likevel påhviler det hele og fulle ansvaret for regnskapet på den regnskapspliktige selv (Ot.prp.nr.51 (1992-1993) s. 15). Dette betyr at styret fremdeles har det øverste ansvaret for regnskapet. Før loven om autorisasjon av regnskapsførere ble vedtatt den 18. juni 1993, var det adgang til å påta seg regnskapsføringsoppdrag for andre uten noen offentlig godkjenning. Innføringen av regnskapsførerloven endret dette, og krever at *enhver* som i næring påtar seg å føre regnskap for andre, skal være autorisert av Finanstilsynet, jf. rfl. §1. Finanstilsynets autorisasjonskrav gjør at begrepet *ekstern regnskapsfører* alltid er en *autorisert regnskapsfører*.

De som påtar seg å føre regnskap for andre kan være en fysisk person eller en juridisk person. Den *fysiske personen* kan utføre oppdraget i et enkeltpersonforetak, og autorisasjonen registreres på personen og ikke på enkeltpersonforetaket. Når autorisasjonen er gitt, skal regnskapsføreren benytte tittelen *autorisert regnskapsfører*. De eksterne regnskapsførerne som er medlem av NARF, må forholde seg til deres etiske regelverk [11] som stiller krav til tilbørlig aktsomhet, konfidensialitet og lojalitet. Finanstilsynet stiller utdannings- og praksiskrav for å bli autorisert regnskapsfører, jf. rfl. §4 jf. frfl. §§1-1 og 1-2. Den *juridiske personen* som skal føre regnskap for andre kan utføre oppdraget i form av et aksjeselskap (Høyllie, et al., 2011), og må da følge autorisasjonsvilkårene i rfl. §6. Dersom regnskapsførerselskapet ser at oppdragsgiver misligholder sine plikter eller handler slik at lovpålagte rapporteringer ikke kan gjennomføres, skal regnskapsfører si fra seg oppdraget, jf. frfl. § 3-1 tredje ledd. Det er ikke krav om at regnskapsførerselskapet skal granske årsaken til mislighold eller manglende lovpålagt rapportering. Regnskapsføreren som frasier seg oppdraget kan på forespørsel informere ny regnskapsfører om hvorfor vedkommende ikke bør påta seg oppdraget, jf. frfl. §3-1 andre ledd. Dette er et unntak fra pålegget om regnskapsførerens taushetsplikt, jf. rfl. §10. «Unntaket er avgrenset til bare å gjelde opplysninger som har betydning for regnskapsføringsoppdraget» (Høyllie, et al., 2011 s. 114).

Den autoriserte regnskapsføreren skal utføre sine oppdrag i samsvar med bestemmelser i og i medhold av lov, og i samsvar med GRFS (GRFS, 2014), jf. rskl. §2 andre ledd. GRFS er et rettslig begrep på linje med GRS. Det er NARF og Økonomiforbundet som utarbeider og definerer innholdet i GRFS. Tidligere inneholdt GRFS fire ulike standarder som nå er revidert og slått sammen til en ny standard i 2014 (GRFS, 2014). Kravet om at den eksterne regnskapsføreren skal følge GRFS gjelder for alle eksterne regnskapsførere, uavhengig om de er medlem av NARF eller ikke (Høyllie, et al., 2011).

2.7.7 Ekstern revisor

Ordet revisjon kommer fra latin og betyr *ettersyn* eller *gjensyn*. «*Ekstern revisjon er en prosess der en person som er uavhengig av et foretak gis fullt innsyn i foretakets forhold, gransker regnskapsinformasjon som er produsert av foretaket og avgir en bekreftelse ovenfor brukerne av informasjonen vedrørende dens riktighet*» (Gulden, 2007 s. 22). Ordet *ekstern* benyttes for å synliggjøre revisorens uavhengighet til virksomheten, i motsetning til den interne revisoren som er ansatt i virksomheten. Revisjonspliktige virksomheter, jf. rskl. § 1-2, skal påse at årsregnskapet revideres av en registrert revisor eller statsautorisert revisor, jf. revl. §2-1. Registrerte og statsautoriserte revisorer må være godkjent av Finanstilsynet, jf. revl. §3-1 første ledd. Slik godkjenning gis dersom vedkommende fyller kravene til utdanning jf. revl. §3-2, praksis jf. revl. §3-3, og vandel jf. revl. §3-4.

Revisor skal utføre sin virksomhet i samsvar med god revisjonsskikk og etter beste skjønn, jf. revl. §5-2. Begrepet *beste skjønn* åpner ikke for at revisor skjønnsmessig skal kunne avvike fra god revisjonsskikk, det vil si skjønnsmessig innskrenke revisjonen (Innst.O.nr.25 (1998-1999) s. 18). «*God regnskapsskikk er å utføre revisjonsoppdrag i overenstemmelse med den oppfatning av etiske og revisjonstekniske prinsipper som til enhver tid er alminnelig anerkjent og praktisert av dyktige og ansvarsbevisste utøvere av yrket*» (Gulden, 2007 s. 25). God revisjonsskikk er uttrykt i revisjonsstandardene (ISA) oversatt og utgitt av DnR [\[12\]](#). Kravene i lov og forskrift går foran kravene i revisjonsstandardene. Revisors overordnede mål er i følge ISA 200, pkt.11

- a) å oppnå betryggende sikkerhet for at regnskapet totalt sett ikke inneholder vesentlig feilinformasjon, verken som følge av misligheter eller feil, og dermed gjøre det mulig for revisor å gi uttrykk for en mening om hvorvidt regnskapet i det alt vesentlige er utarbeidet i samsvar med et gjeldende rammeverk for finansiell rapportering; og

- b) å rapportere om regnskapet, og å kommunisere slik det kreves i ISA-ene, i samsvar med revisors funn.

I følge ISA 240 skal revisoren først og fremst sørge for å redusere revisjonsrisikoen, og ikke mislighetsrisikoen. Derfor er ikke revisjonsberetningen en garanti for at de ikke kan finnes feil i regnskapene.

3 Metode

Utgangspunktet for studien er et *positivistisk* syn som tar utgangspunkt i at vitenskapelige metoder gjør det mulig å avdekke en objektiv virkelighet. Dette fordi at regnskap og bokføring er baserte på lover, forskrifter og standarder – og gir dermed lite rom for filosofiske betraktninger. Denne forskningen har en *deduktiv* tilnærming ved at den tar utgangspunkt i tidligere teorier og forskning på området, og stiller nye spørsmål. Hovedspørsmålene i problemstillingen var:

Hvordan kan aktørene forebygge, avdekke og håndtere misligheter?

Problemstillingens hovedspørsmål leder til et *forklarende forskningsdesign*, ved at det forsøkes å finne en kausal forklaring på hvordan de ulike aktørene skal handle for å forebygge, avdekke og håndtere misligheter. De to ekstra forskningsspørsmålene skal gi utfyllende bakgrunnsinformasjon for å bedre belyse hovedspørsmålene i problemstillingen.

For å besvare problemstillingen er det benyttet en kombinasjon av kvalitativ- og kvantitativ metode hvor den kvantitative metoden er primærkilde for empiri. Når flere metoder benyttes for å belyse problemstillingen omtales dette som triangulering. Først benyttes en kvalitativ metode med fokusintervju med politi-, toll- og skattemyndighetene. Dernest benyttes en kvantitativ metode med en spørreundersøkelse via internett. Denne formen for kombinasjon av metoder omtales som *sequential exploratory strategy* (Hjerm, et al., 2011). Ved å kombinere metodene er det mye større mulighet for å drive forskningsprosessen nærmere sluttmålet (Hjerm, et al., 2011 s. 143).

3.1 Kvalitativ metode

En kvalitativ metode omtales ofte som *tekstenes tale* fordi empirien baseres på analyse av tekst, lyd og bilder (Johannessen, et al., 2011). Hensikten med kvalitativ metode er å gi dypere innsikt og forståelse av fenomener uten å tallfeste dem. I denne studien skulle denne innsikten benyttes til utforming av gode spørsmål i den kvantitative studien. For å kunne lage gode spørsmål til den kvantitative delen av studien var det nødvendig å innhente kvalitative data fra politi-, toll-, og skattemyndighetene i Tromsø. Det ble valgt å benytte intervju fordi «*intervjuer er den mest brukte måten å samle inn kvalitative data på*» (Johannessen, et al., 2011 s. 143). Det ble valgt å benytte semistrukturert intervju fordi Johannessen, et al (2011) mener semistrukturert intervju er den mest utbredte formen for intervju. Denne metoden muliggjør fyldige og detaljerte beskrivelser om temaet, gir respondenten frihet til utdyping og

refleksjoner, gir dynamikk i intervjuet samt mulighet for rokering på rekkefølge av tema og spørsmål. Svakheten med denne typen intervjuer er at det transkriberte teorimaterialet blir svært stort. Hvert av de tre intervjuene var i overkant av en time, noe som gav over 30 sider transkriberte data. I analysen ble denne ulempen ble forsøkt korrigert ved å sammenfatte og gruppert dataene rundt problemstillingens tre hovedord; forebygging, avdekking og håndtering av misligheter. Vedlegg 1 viser intervjuguiden som ble benyttet.

3.2 Kvantitativ metode

Den kvantitative metoden omtales ofte som *tallenes tale* fordi den baseres på analyse av data i form av tall (Johannessen, et al., 2011). For å samle kvantitativ empiri fra de ulike aktørene ble det benyttet en digital anonym spørreundersøkelse ved hjelp av QuestBack [\[18\]](#).

Undersøkelsen ble designet som en link (hyperkobling) som ble distribuert via e-post.

Undersøkelsen ble innstilt slik at en e-post mottaker kunne videresende e-posten til andre aktører uten at linken ville bli blokkert. Respondentene ble oppfordret å videresende e-posten til andre relevante aktører, noe som omtales som *snøball utvalg* (Grønmo, 2007) og (Johannessen, et al., 2011). Fordelen med snøball utvalget er at det effektivt kan nå mange respondenter. En av ulempene er at samme respondent teoretisk sett kan svare to ganger.

Årsaken er at de tekniske innstillingene i QuestBack som skulle muliggjøre videresending til andre respondenter (snøball utvalg), samtidig åpner for å svare to ganger. Disse ulempene ble vurdert som overkommelig i forhold til å få tilstrekkelig respondenter, og dermed aksept for en liten utvalgsfeil. En annen ulempe er at det blir vanskelig å finne en eksakt svarprosent ved snøballutvalg, siden det er vanskelig å fastslå hvor mange som har videresendt spørreundersøkelsen til andre respondenter. Svarprosenten har ingen betydning for problemstillingen, og derfor kan ulempen aksepteres. Telefonsamtaler med enkelte respondenter bekreftet at snøballutvalget virket etter intensjonen.

Spørreundersøkelsen ble designet slik at alle typer aktører kunne benytte samme spørreskjema. I første spørsmål valgte respondenten hvilken type aktør de var. De øvrige spørsmålene var designet slik at de ulike respondentene kun fikk opp spørsmål som var relevant for dem. På denne måten var det tilstrekkelig å utforme en spørreundersøkelse for alle typer aktører, i stedet for en undersøkelse for hver aktørgruppe. Dette sparte tid og ressurser ved distribusjon og ved analyse arbeidet. Svarene fra de ulike gruppene av respondenter ble samlet i en stor database hos QuestBack, etter hvert som respondentene svarte.

Ved publiseringen av spørreundersøkelsen ble det ikke satt noen eksakt stoppdato for spørreundersøkelsen. QuestBack har en logg som viser hvor mange respondenter som svarer pr. dag. Når svarraten flatet ut den 14.april 2015 ble spørreundersøkelsen stoppet. Da hadde totalt 510 respondenter fra hele landet svart på spørreundersøkelsen. Tidspunktet for undersøkelsen ble gjennomført i den mest hektiske perioden i året for regnskapsførere og revisorer, og derfor er oppslutningen med 510 respondenter et svært godt resultat.

3.2.1 Utvalg av respondenter

Problemstillingen krever svar fra de ulike aktørene, jf. Q1 i vedlegg 2. Respondentene måtte i første spørsmål (Q1) velge hvilken type aktør de var. I små virksomheter er det ofte vanlig at det bare er en aksjonær som samtidig er styreleder og daglig leder. Det var derfor behov for at respondenten kunne tilkjennegi denne muligheten. Dette kunne vært løst ved at respondenten kunne velge flere type aktører. Dette kunne ført til at en ekstern regnskapsfører kunne blande sin rolle og valgt både daglig leder (i egen regnskapsførerbedrift) og ekstern regnskapsfører. Dette ville gitt en uakseptabel utvalgsfeil. Løsningen ble å innføre to aktørgrupper som kombinerer aksjonær, daglig leder, styremedlem og styreleder. Samtidig ble valg av aktør utformet som et spørsmål med kun en valgmulighet.

Spørreundersøkelsen ble distribuert til om lag 33.000 personer i hele landet på følgende måte:

1. Direkte E-post til 3.962 personer. Ved hjelp av Purehelp.no [\[19\]](#) ble det utvalgt aktive aksjeselskap og allmennaksjeselskap med omsetning over kr.100.000. Purehelp.no henter opplysningene fra Brønnøysund registrene hvor virksomhetenes firmapostkasse var registrert. Mottakeren av e-posten ble bedt om å videresende spørreundersøkelsen til aksjonærer, styremedlemmer, daglig leder og regnskapssjef. Første utsendelse var den 18. mars 2015, og påminnelse ble sendt 10. april 2015.
2. NIRF [\[20\]](#) videresendte en e-post til alle sine 800 medlemmer.
3. Econa formidlet spørreundersøkelsen via nyhetsbrev på deres hjemmeside den 19. mars 2015 [\[21\]](#). Nyhetsbrevet var synlig for alle deres medlemmer (om lag 20.000).
4. NARF formidlet spørreundersøkelsen via nyhetsbrev på deres hjemmeside den den 26 mars 2015 [\[22\]](#). Nyhetsbrevet var synlig for alle deres medlemmer (om lag 7.000).
5. Næringslivets sikkerhetsråd [\[23\]](#) og Samarbeid mot svart økonomi [\[24\]](#) videresendte informasjon om spørreundersøkelsen til sine kontakter.

6. Istyrelsen.no [25] sendte spørreundersøkelsen til 363 av sine medlemmer. Istyrelsen.no har medlemmer som er registrert med styreverv.
7. Direkte e-post til 36 private kontakter som har roller som en aktør, jf. Q1 i vedlegg 2.
8. Direkte e-post til revisorer (enkelpersoner), revisorselskap (med avdelingskontor), regnskapsførere og regnskapsførerselskap som hadde registrert sine e-poster på internett. Gulesider.no ble benyttet som søkemotor. 720 slike e-poster ble sendt til adresser i hele landet. Mange lokalkontor med revisorer og regnskapsførere ble forespurt via telefon om deltagelse, og takket ja til dette.

Respondentene ble bedt om å distribuere undersøkelsen til andre aktuelle respondenter i egen virksomhet (snøball utvalg). Ved hjelp av aktivitetsloggen i QuestBack var det mulig å se hvilken formidlingsmetode av spørreundersøkelsen som hadde størst svareffekt. Alle distribusjonsmetodene gav positive svareffekt, men telefonhenvendelser gav den beste svareffekten. Dernest fulgte direkte e-post til personer, e-post til bedriftspostkasser og til slutt nyhetsbrev via hjemmesidene til NARF og Econa.

3.2.2 Utforming av spørsmålene i spørreundersøkelsen

På bakgrunn av den teoretiske betraktningen og innspill fra de tre fokusintervjuene ble spørsmålene designet. Vedlegg 2 viser spørsmålene som ble benyttet i spørreundersøkelsen (Q1 til Q36). Ut fra spørsmål Q1, om type aktør, ble respondenten rutet til spesifikke spørsmål spesielt for sin aktørgruppe. Spørsmål med påstander benytter en *Likert skala* med fem svaralternativ i tillegg til *vet ikke/ vil ikke svare*. Svaralternativene går fra *helt enig* = 1 til *helt uenig* = 5.

Aktørene som besvarte spørreundersøkelsen kan deles i to hovedgrupper. Første gruppe er interne aktører som er avgrenset til å være aksjonær, styremedlem, styreleder, daglig leder, intern regnskapsfører og internrevisor. Den andre gruppen er eksterne aktører som er avgrenset til å være ekstern regnskapsfører og ekstern revisor. Både interne- og eksterne aktører fikk tilnærmet samme type spørsmål. Forskjellen mellom spørsmålene var at de interne aktørene skulle ta utgangspunktet i bransjen for deres bedrift, mens de eksterne aktørene skulle ta utgangspunkt i bransjen for sine største oppdragsgivere. Dette var nødvendig for å forhindre at de eksterne aktørene tok utgangspunkt i egen bransje, som er regnskapsføring eller revisjon, og dermed mistet fokuset på oppdragsgiverens bransje. Ulempen ved at de eksterne aktørene kun ser på den største bransjen med oppdragsgivere, er

at bransjene for de øvrige oppdragsgiverne ikke blir med i deres vurdering i spørreundersøkelsen. Denne ulempen anses som akseptabel i forhold til ulempen med å innføre flere og mer detaljerte spørsmål, som kunne føre til at flere respondenter ikke gjennomførte undersøkelsen. Selv om bransjetilknytningen blir noe upresis vil det likevel være mulig å få en viss nytte av dette i analysedelen.

I 2008 utførte SSB en undersøkelse om virksomheter som offer for økonomisk kriminalitet (Ellingsen, 2010). I forhold til utviklingen av økonomisk kriminalitet i Norge, så er disse tallene ikke tilstrekkelig oppdatert for denne studien. Derfor har denne undersøkelsen tatt inn spørsmål Q20/Q21 vedrørende forekomst av økonomisk kriminalitet. For å kunne sammenlikne nye empiriske funn med funn fra Ellingsen (2010), er spørsmålene i Q20/Q21 utformet på samme måte, og med samme skala som Ellingsen (2010). Ellingsen (2010) benytter en fem-delt *Likert skala* hvor svarene angår en frekvens, og angis som: *svært vanlig* = 1, *ganske vanlig* = 2, *verken vanlig eller uvanlig* = 3, *ganske uvanlig* = 4, og *svært uvanlig* = 5. Ulempen med denne frekvensangivelsen er at respondentene kan ha ulik oppfatning av ordene som beskriver frekvensen. Hvor mange ganger er egentlig *ganske vanlig*? Denne ulempen ble vurdert som mindre i forhold til muligheten med å sammenlikne tallene med Ellingsen (2010). Fordelen med en fem-delt skala er at det gir et naturlig og balansert midtpunkt med like mange positive som negative svarmuligheter. I drøftingen var det ikke behov for stor detaljgrad i mellom stegene i svarene, og derfor var det tilstrekkelig med en fem-delt skala.

Spørsmål Q2 angående bransje følger også Ellingsen (2010) med ett unntak. Ellingsen (2010) hadde slått sammen bransjene for varehandel med reparasjon av motorvogn, mens det i denne spørreundersøkelse var dette delt i to separate bransjer. Separeringen er gjort fordi det forventes ulike svar for bransjene.

3.3 Studiens forskningskvalitet

I følge Lincoln et al (1985) har kvalitative studier andre kvalitetsmål enn kvantitative studier. Siden denne studien benytter både kvalitativ- og kvantitativ metode behandles disse hver for seg.

3.3.1 Forskningskvalitet i den kvalitative delen av studien

Den kvalitative delen av studien benytter de fire kvalitetskriteriene som Lincoln et al (1985) mener slike studier kan vurderes etter; pålitelighet, troverdighet, overførbarhet og bekreftbarhet.

Pålitelighet (reliabilitet)

Reliabilitetskravet forventer at det skal være mulig å få samme målinger ved gjentatte like forsøk. I følge Hjerm et al (2011) er dette vanskelig fordi en kvalitativ studie ikke bygger på gjentatte og sikre målinger av entydige kategorier på samme måte som en kvantitativ metode. Hjerm et al (2011) mener man i kvalitativ forskning kan snakke om at reliabilitet blant annet handler om standardiserte måter for transkribering av intervjuer. På denne måten er påliteligheten knyttet til hvilke data som benyttes i studien, og hvordan disse er samlet inn og analysert. For å sikre gjensidig forståelse av hva intervjuet skulle handle om, fikk respondentene tilsendt intervjuguiden før intervjuet slik at de kunne forberede seg, noe som tydelig gav gevinst.

Temaene i intervjuguiden tok utgangspunkt i problemstillingens hovedord; forebygging, avdekking og håndtering av misligheter. Dataene som ble benyttet er transkribert ordrett fra MP3 lydfil fra en digital lydopptaker. Respondentene fikk etter intervjuet tilsendt en sammenfattet fremstilling som de gav tilbakemelding på. Respondentene fikk avslutningsvis lese gjennom hele masteroppgaven før den ble levert, slik at de kunne gi avsluttende korrigeringer. En slik dialog øker studiens troverdighet, mener Mehmetoglu (2003). Selv om en annen forsker kan få andre svar ved replikasjon av undersøkelsen, kan forskeren få samme *pålitelighet* ved å benytte samme målemetode som nevnt ovenfor. Påliteligheten i den kvalitative delen av studien synes derfor akseptabel.

Troverdighet (intern validitet)

Troverdighet tilsvarer kriteriet intern validitet i kvantitativ forskning, og går ut på å vurdere hvor godt undersøkelsen måler det som er hensikten med målingen, eller hvorvidt funn og resultater i studien er sanne. I følge Johannessen et al (2011) handler validitet i kvalitative undersøkelser om i hvilken grad forskerens funn på en riktig måte reflekterer formålet med studien og representerer virkeligheten. I følge Lincoln et al (1985) kan triangulering av metode styrke forskningens troverdighet, og dette oppnås i denne studien ved å benytte både kvalitativ og kvantitativ metode. For begge metodene samles det inn primærdata, noe som

også styrker troverdigheten. Troverdigheten øker også ved at respondentene i fokusintervjuene har fått mulighet til korrektur i to omganger.

Respondentenes identitet i fokusintervjuene er anonymisert. Typen av respondenter som er valgt (politi-, toll-, og skattemyndighetene) er de interessentene som i størst grad kjenner til utfordringene vedrørende økonomisk kriminalitet, og gir dermed god troverdighet. For å holde studien innenfor rammene ble det gjort et bekvemmelighetsutvalg ved geografisk avgrensning til Tromsø. Ulempen med denne geografiske avgrensningen er ekskludering av viktig empiri fra øvrige distrikter med mye større folketetthet. Troverdigheten til dataene fra intervjuene styrkes av at respondentene hadde tilstrekkelig tid, ble ikke avbrutt og fremsto som åpen og tillitsfull. Informantene kunne når som helst velge å stoppe intervjuet, noe de ikke gjorde, og dette styrker også troverdigheten.

Overførbarhet

Overførbarhet handler om funnene i denne studien kan gjelde for andre tilsvarende situasjoner. Både politi-, toll-, og skattemyndighetene er troverdige informanter med høy integritet i samfunnet. Det er derfor mulig at tanker og meninger som disse har vist i intervjuene også kan fremkomme blant andre grupper i samfunnet, eksempelvis forskere på økonomisk kriminalitet, forskere hos Statistisk Sentralbyrå, NHO, NARF eller andre. Dette vil likevel ikke være fullt dekkende for begrepet overførbarhet. Den geografiske avgrensningen med fokusintervju kun i Tromsø gjør at empirien har en svakhet, noe som svekker overførbarheten. Fokusintervjuene hadde begrenset omfang av tema, noe som også svekker overførbarheten. Overførbarhet finnes også ved kvantitative undersøkelser, og omtales gjerne som generalisering.

Bekreftbarhet (objektivitet)

Bekreftbarheten skal sikre at studien ikke er et resultat av forskerens subjektive holdninger, men at den kan bekreftes av andre forskere gjennom tilsvarende undersøkelser (Johannessen, et al., 2011). Bekreftbarheten styrkes av at andre forskere kan utføre tilsvarende forskning på bakgrunn av intervjuguiden og metodebeskrivelsen. Bekreftbarheten styrkes av at studien til Ellingsen (2010), Gottschalk (2014) og PwC(2014c) går i samme retning som funnen i denne studien. Bekreftbarheten styrkes av at politi-, toll-, og skattemyndighetene selv valgte ut de informantene som best kunne gi svar i fokusintervjuene. Dette bildet synes korrekt ut fra den store faglige kunnskapen som disse informantene kunne fremvise. I løpet av

intervjuprosessen ble det benyttet bekreftende spørsmål som «*forstår jeg det rett når du sier at*»... eller «*kan du utdype dette nærmere...*». Slike bekreftende spørsmål øker bekreftbarheten i studien.

3.3.2 Forskningskvalitet i den kvantitative delen av studien

Denne studien har en problemstilling som i hovedsak søker etter ulike *handlinger* vedrørende forebygging, avdekking og håndtering av misligheter. Studien søker ikke etter presise korrelasjoner, og statistisk nøyaktige sammenhenger. Derimot søker studien å se ulike trender og finne ulike mønster i de kvantitative dataene. På grunn av dette kommenteres kun utvalgte deler av forskningskvaliteten i den kvantitative delen av studiet.

Reliabilitet (pålitelighet)

Et av reliabilitetskravene handler om at undersøkelsen skal være mulig å reteste med samme type måleinstrument av andre forskere. Vedlegg 2 viser i detalj hvordan spørreundersøkelsen er konstruert, inklusive ulike betingelser. Beskrivelsen i vedlegg 2 er nøytral slik at en annen forsker fritt kan velge hvilken type program og nettsted som benyttes til publisering av tilsvarende undersøkelse. En annen forsker kan også benytte samme måte å sende ut spørreundersøkelsen på som er beskrevet i kapittel 3.2. Ut fra disse argumentene synes dette reliabilitetskravet oppfylt. Reliabiliteten styrkes av at respondenten registrerer sine svar direkte på internett, og dermed elimineres feilkilder som manuelle skjema kan medføre. Reliabiliteten styrkes ved at respondenten kunne svare på et tidspunkt vedkommende hadde tilstrekkelig tid til besvarelsen, og unngikk dermed tidspress og stress som kunne ødelagt påliteligheten. QuestBack er et internasjonalt anerkjent selskap med høy driftssikkerhet som gjør at tilfeldige avbrudd og feil er minimal, og dermed styrkes reliabiliteten.

Denne studien benytter spørsmålsstillinger og skalaer som Ellingsen (2010) i Statistisk sentralbyrå tidligere har benyttet ved flere undersøkelser. Dette øker påliteligheten til denne studien, og Johannessen et al (2011) betegner dette som *interreliabilitet*. Funnene i den kvantitative delen av studiet harmonerer med funnene fra fokusintervjuene med polit-, toll-, og skattemyndighetene. Dette tyder på lite variasjon mellom de ulike metodene. I følge Grønnmo (2007) styrker dette reliabiliteten. Påliteligheten til studien er god ved at så mange som 510 respondenter har svart på spørsmålene. Påliteligheten til studien øker ved et stort antall fylldige kommentarer i fritekstsspørsmålene.

Spørreundersøkelsen er bygd opp med både faste spørsmål og fritekstspørsmål knyttet til forebygging, avdekking og håndtering av misligheter. En slik kombinasjon av faste spørsmål og fritekst har til hensikt å øke datakvaliteten og sikre at respondenten får gitt uttrykk for sine meninger. Dersom respondenten har uklare begrepsforståelser, slik som beskrevet i kapittel 3.5, vil fritekstspørsmålet gi respondenten mulighet til å gi en forklaring. Funnene i fritekstspørsmålene harmonerer med funnene i de faste spørsmålene, og dette styrker påliteligheten til funnene.

Som tidligere nevnt måtte aktørgruppene få to ekstra grupper fordi det i små virksomheter kunne være personer som var både eier, styreleder og daglig leder. Fordelen var at respondentene kunne angi aktørgruppe med større presisjon. Ulempen er at daglig leder forekommer i tre grupper, og det kan skape litt problemer når det gjøres vurdering av hvilke aktører som mest mener det ene eller andre. Dette svekker påliteligheten. På grunn av begrenset tid var det ikke mulig å kompensere for denne feilen.

Validitet (gyldighet)

Validitet handler om forskeren klarer å måle det som ønskes målt. I følge Grønmo (2007) er validiteten høy dersom undersøkelsesopplegget og datainnsamlingen resulterer i data som er relevante for problemstillingene. Studiens innsamlede data har hele tiden fokus på problemstillingen og de to tilleggs spørsmålene. De innsamlede dataene er derfor svært relevant for problemstillingen, og de gav et godt grunnlag for drøftingen. Spesielt nyttig var fritekstspørsmålene som respondentene villig utdypet. Validiteten kunne vært større dersom spørsmålene i spørreundersøkelsen hadde vært gjenstand for en større revisjon av en ekspertgruppe, samt en pilottesting på et utvalg av respondenter. På grunn av begrenset tid var dette ikke mulig å gjennomføre. Samlet sett synes likevel validiteten å være akseptabel.

Validiteten rammes av systematiske målefeil, mens reliabiliteten rammes av tilfeldige målefeil. Før undersøkelsen ble publisert ble spørreundersøkelsen testet av flere personer med høy kompetanse innen metode, økonomi og misligheter. Dette motvirker systematiske feil, feil i spørsmålstillingen, samt tekniske feil. Dette styrker validiteten.

I denne studien er det fokus på de tre begrepene: forebygge, avdekke og håndtere. Disse begrepene er ikke uttømmende innenfor temaet økonomisk kriminalitet og misligheter. Innholdsvaliditeten svekkes noe av at andre begreper og dimensjoner innenfor økonomisk

kriminalitet ikke er drøftet, eksempelvis personlighetstrekk ved den kriminelle eller kulturens påvirkning. Likevel vil drøftingen og konklusjonen være gyldig innenfor konteksten til forebygging, avdekking og håndtering av misligheter.

Generaliserbarhet (ytre validitet)

Spørreundersøkelsen kunne teoretisk nå ut til om lag 33.000 personer fordelt på et stratifisert utvalg av aktørene som er nevnt i Q1 i vedlegg 2. Svarene tyder på en bred fordeling uten skjevheter. Generaliserbarheten for spørreundersøkelsen synes å være god på grunn av at det store antall svar (510) fra respondenter fra hele landet. Spørreundersøkelsens hensikt og oppbygning gjør at det ikke er mulig og hensiktsmessig å beregne noen svarprosent, statistisk feilmargin eller statistiske sannsynlighetskoeffisienter. Dette synes likevel ikke å svekke generaliserbarheten i vesentlig grad.

3.4 Forskningsetikk

Før spørreundersøkelsen ble sendt ut ble den godkjent av *Norsk samfunnsvitenskapelige datatjeneste AS (NSD)* [26]. Prosjektnummeret er 42164. Saksbehandlingen tok omtrent en måned. Hensikten med godkjenningen var blant annet å kontrollere om det ble samlet inn sensitiv personinformasjon. Identiteten til respondentene i spørreundersøkelsen er ukjent fordi QuestBack gir kun ut svarene på spørsmålene, og ingen data som kan identifisere respondentene. På grunn av det store antall svar kan heller ikke innholdet i dataene på noen måte identifisere respondentene. Identiteten til respondentene i fokusintervjuene er anonymisert. Lydfilene fra fokusintervjuene vil bli slettet ved avslutning av studien. Kravet til informert samtykke synes å være oppfylt både med hensyn til frivillighet, kompetanse, informasjon og forståelse. Disse respondentene fikk også mulighet for korreksjoner i to omganger, for å sikre at de ble korrekt gjengitt. Siden studien er en del av siviløkonom studiet foreligger det ingen kommersielle interesser eller politiske motiver som kan så tvil om et etisk nøytralt perspektiv. Problemstillingen eller funnene er ikke produkt av andre personer eller organisasjoners påvirkning for å oppnå et spesielt resultat.

3.5 Usikkerhet vedrørende begrepsforståelse

Spørreundersøkelsen består av mange spørsmål som inneholder begreper og ord som kan ha flere ulike betydninger, eller være vanskelig å forstå for personer uten kompetanse på området. Eksempelvis kan begrepet *regnskapsovertredelser* forstås på flere måter. For det første kan det forstås som et *direkte* begrep som kun handler om manipuleringer foretatt innenfor regnskapet, slik som fiktiv inntektsføring (inntektsmanipulering), og hvor andre typer økonomisk kriminalitet ikke medregnes. Dernest kan regnskapsovertredelser oppfattes å være et *indirekte* begrep fordi det er forårsaket av andre typer økonomisk kriminalitet. Det kan eksempelvis være et underslag som forsøkes skjult i regnskapet ved å foreta mange korrigeringer og omposteringer i regnskapet. Dermed trekkes forståelsen av begrepet underslag inn i forståelsen av begrepet regnskapsovertredelser.

Når respondentene skal vurdere disse begrepene er det vanskelig å forutsi om de vurderer det som et direkte eller indirekte begrep. Dette kan gjøre at tallene som fremkommer i denne undersøkelsen, og undersøkelsen til Ellingsen (2010), er beheftet med usikkerhet som kan svekke påliteligheten. For å eliminere denne usikkerheten kunne det vært innført en omstendelig forklaring til hvert begrep for alle spørsmålene i undersøkelsen. Dette kunne sannsynligvis ført til at respondentene ikke ønsket å fullføre undersøkelsen, fordi den ble for omstendelig og tidkrevende. Det synes som Ellingsen (2010) i sin undersøkelse, ikke har vurdert dette problemet. Han stiller spørsmål ved at mange svarer *vet ikke / vil ikke svare*. Denne studien viser også samme tendens med mange som svarer *vet ikke / vil ikke svare*. Årsaken kan nettopp være respondentenes uklare begrepsforståelse.

Problemet med uklar begrepsforståelse vurderes å være mindre enn ulempen med å ikke få nok respondenter til undersøkelsen. Derfor er ikke begrepene utdypet i spørreundersøkelsen. I analyse av tall fra spørreundersøkelsen legges kun en direkte betydning av begrepene til grunn.

4 Empiri

Dette kapitlet beskriver først funnene fra de tre fokusintervjuene, og deretter funnene fra spørreundersøkelsen. Transkriberingen av de tre fokusintervjuene utgjorde om lag 30 sider tekst. Dette datamaterialet ble komprimert, kategorisert og sortert slik det fremkommer i kapittel 4.1. Vedlegg 1 viser intervjuguidene for de tre fokusintervjuene med henholdsvis politi-, skatte-, og tollmyndighetene i Tromsø. Datamaterialet for spørreundersøkelsen dannet en stor database med 510 linjer, 164 kolonner og mye tekst fra fritekst spørsmålene. Ved hjelp av krysstabell-spøringer og pivottabeller ble disse dataene komprimert, kategorisert og analysert. Kapittel 4.2 viser et sammendrag av funnene, og vedlegg 3 viser enkelte tabeller som kan gi leseren et bakteppe. Videre i teksten henvises det til tabellene, og da finnes disse i vedlegg 3.

4.1 Empiri fra tre fokusintervju

Fokusintervjuene hadde som hovedformål å samle ideer til utforming av den kvantitative spørreundersøkelsen. Dernest skulle fokusintervjuene gi empirisk bidrag til å belyse litt av problemstillingen.

4.1.1 Troms politidistrikt

Respondenten mener det er relevant å undersøke om aktørene egentlig skjønner det ansvaret de har for regnskapet, om aktørene er klar over straffeansvaret og om aktørene skjønner konsekvensen av sine handlinger. Daglig ledere og styreledere som kommer i Politiets søkelys blir ofte overrasket av dette, mener respondenten. Dette fordi de ikke tenker over det ansvaret de sitter med, samt ikke tenker på konsekvensene av sine handlinger, eksempelvis unnlatelse av lovpålagt regnskapsføring.

Det kan også være interessant å undersøke hvilke misligheter som aktørene mener er vanligst, antyder respondenten. Omfanget av saker synes å være relativt stabilt, mener respondenten. En stor del av arbeidet angår konkursskriminalitet innmeldt av bobestyrerne, og bostyrer er pålagt å innberette straffbare forhold til Politiet. I følge respondenten har dette arbeidet prioritet. Misligheter i konkurssaker består ofte av manglende regnskapsføring, ikke levert selvangivelse, manglende årsregnskap og ikke innsendte omsetningsoppgaver. I tillegg kan misligheter i konkurssaker medføre at det avdekkes andre typer av økonomisk kriminalitet.

I følge respondenten blir de kriminelle stadig smartere, har god oversikt og kjennskap til systemene de utnytter, samt bruker stadig mer avanserte metoder. Det kan forekomme at de

kriminelle knytter til seg profesjonelle medhjelpere som regnskapsførere eller advokater. Arbeidslivskriminalitet er et økende problem, mener respondenten.

I følge respondenten er hovedvirkemidlet ved forebygging av økonomisk kriminalitet at det oppleves en frykt for å bli oppdaget, etterforsket og eventuelt straffeforfulgt for de kriminelle handlingene. Saker angående økonomisk kriminalitet får ofte medieomtale, noe som skaper en forebyggende effekt. Videre har Politiet fokus på at kriminalitet ikke skal lønne seg, mener respondenten, derfor inndras utbyttet av straffbare handlinger.

I følge respondenten kan avdekking av økonomisk kriminalitet blant annet skje i samarbeid med NAV, forsikringsselskap, toll- og skattemyndigheter eller Økokrim. Ikke alle misligheter blir anmeldt til Politiet fordi mange virksomheter vurderer medieoppmerksomhet og omdømmetap opp mot et kost-nytte forhold av en anmeldelse, mener respondenten. Politiet kan likevel i henhold til straffeloven begjære offentlig påtale i enkelte saker.

4.1.2 Skatt Nord

Skatt Nord arbeider blant annet med avdekking av grov økonomisk kriminalitet innenfor skatt og avgift, og de har et nært samarbeid med offentlige kontrollorganer, deriblant Politiets økoteam. Respondenten mener det er relevant å undersøke hvilke rolle aktørene har i forbindelse med regnskapet, om virksomhetene har god internkontroll, og om det benyttes arbeidsdeling. Det kan også være interessant å se på om det er fare for misligheter i små selskap hvor daglig leder og styreleder er samme person, mener respondenten.

Noen virksomheter som ønsker å etterleve regelverket kan gjøre feil fordi de mangler oversikt over regelverket. Respondenten ønsker at disse virksomhetene skal benytte Skatteetatens kompetanse mer, og kontakte dem for å få veiledning og rådgivning, i stedet for å kjøpe dyre tjenester hos skattejurister. Skatteetaten er satt til å iverksette og kontrollere at regelverket overholdes. Noen virksomheter begår feil med viten og vilje for bevisst å unndra skatter og avgifter. Disse virksomhetene kan blant annet avskrekkes med bokettersyn. Noen notorisk kriminelle lar seg ikke avskrekke av bokettersyn, anmeldelser, fengsel, omdømmetap eller inndragning av utbytte. Disse er fast bestemt på ikke å følge regelverket, og finner stadig på nye måter for å drive kriminell aktivitet. Disse notorisk kriminelle kan også tilhøre internasjonale nettverk. Det er svært ressurskrevende å avdekke fakta for disse notorisk

kriminelle, sier respondenten. Skatteetaten har veldig sterkt fokus på utviklingen av globaliseringen og digital økonomi, eksempelvis Bitcoin[27].

Økt globalisering har medført mer arbeidslivskriminalitet hvor det blant annet jukses med inntektsbeskatningen for arbeidere fra andre land, og det registreres sosial dumping. I følge respondenten er det svart arbeid som er den groveste formen for inntekt- og resultatmanipulasjon. Andre former for inntekts- og resultatmanipulasjon kan være oppblåsing av kostnader eller fiktiv fakturering. I følge respondenten kan Skatteetaten finne indikasjoner på misligheter ved blant annet å avstemme inngående- og utgående merverdiavgift, eller samkjøre data fra mange ulike systemer.

I følge respondenten har Skatteetaten for lite ressurser. Noen arbeidsoppgaver er lovpålagt, men kontrollaktivitet som bokettersyn er ikke lovpålagt selv om det ofte gir økonomisk uttelling for Skatteetaten. Respondenten mener at dersom de hadde fått en million mer til bokettersyn, så kunne det gitt mer en 50 millioner tilbake i økte avgifter.

I følge respondenten er journalistene dyktig til å finne informasjon og fakta ved å benytte offentlige tilgjengelige systemer og søkemotorer, og på denne måten avdekke misligheter. *«Utfordringen for oss er at vi har en metodisk tilnærming som bygger på risikovurdering. Dette er erfaringsmessig tidkrevende. Ut i fra risiko har vi samme mulighet til å bruke alle åpne kilder for informasjonssøk. Dette er ett tema der vi hele tiden har fokus på å bygge kunnskap»*, sier respondenten.

I følge respondenten er oppblåsing av utgiftssiden vesentlig innenfor inntekts- og resultatmanipulasjon. Dette kan skje ved falske fakturaer på varer og tjenester eller at private utgifter tas inn i regnskapet. En virksomhet kan kjøpe en hytte eller en båt i firmaets navn, og dette kan være lovlig. For at det skal være lovlig må virksomheten kunne bevise objektivt at dette ikke er til privat bruk, men til utleie.

4.1.3 Tollregion Nord-Norge

Respondentene mener det er relevant å undersøke om de ulike aktørene har tilstrekkelig kunnskap om gjeldende regler, samt deklarerer og fortoller av varer, slik at de kan unngå feil. I følge respondentene er deres «hjertebarn» å få et næringsliv som ønsker å følge regelverket, og selv ser nytten av å følge regelverket. Respondentene mener det vil være interessant å finne ut om virksomhetene synes Tollvesenet og de andre kontrollatene gjør nok for å avdekke misligheter. Respondentene er også opptatt av om virksomhetene får god nok råd og veiledninger fra Tollvesenet vedrørende forebygging, avdekking og håndtering av misligheter.

Tollvesenet avdekket i 2014 avgiftsunndragelser på 1359 millioner kroner, hvor 812 millioner kroner angikk regnskapskontroll ved bokettersyn [28]. I følge respondentene har ikke Tollvesenet nok ressurser til kontrollarbeid. Med større ressurser kunne Tollvesenet avdekket langt flere avgiftsunndragelser som kunne gitt samfunnet tilbake store beløp, mener respondentene. Respondentene opplever at aktører i bygge- og anleggsbransjen sier det er mye svart arbeid og useriøse aktører i deres bransje. De seriøse aktørene i bransjene ønsker mer kontroller for å forhindre useriøse aktører å ødelegge for hele bransjen, erfarer respondentene. *«På den ene siden har vi ressursproblematikk som gjør at vi ikke får kontrollert så mye vi ønsker, men samtidig skal vi ikke kontrollere alle fordi det vil føre til et totalitært samfunn – og det ønsker vi ikke»*, sa en av respondentene.

Avdekking skjer ved kontrollaktiviteter som bokettersyn og kontroll av særavgiftsoppgaver, opplyser respondentene. Bevisst eller ubevisste feil med varenummer ved fortolling kan medføre tollunndragelse. Avdekking skjer også ved deklarasjonskontroll ved grensepassering og valutakontroll ved grensepassering. Respondentene erfarer at aktørene (eier, styret, daglig leder, intern- og eksterne regnskapsførere, samt intern- og eksterne revisorer) aldri varsler saker de selv har avdekket. I følge respondentene skyldes dette at aktørene, og spesielt eksterne revisorer, er veldig ukjent med regelverket for toll, særavgift og import. Revisorene burde lært mer om dette i sin utdanning, mener respondentene. De mener også at virksomhetene i større grad burde tatt kontakt med Tollvesenet for å få råd og veiledning.

Respondentene erfarer at enkelte virksomheter som blir kontrollert flere ganger, har samme feil hver gang, noe som tyder på manglende vilje til etterlevelse. De mener at årsaken kan være at interne- og eksterne regnskapsførerne ofte er sterkt presset på kapasitet og ressurser,

samt manglende internkontrollrutiner i virksomheten. Mange virksomheter benytter en speditør for å fortolle varene, men speditøren kan gjøre feil. Respondentene erfarer at virksomhetene ikke kontrollerer det som speditøren har fortollet for dem, selv om virksomheten har hovedansvaret for at fortollingen blir rett. Tollvesenet håndterer avgifts-unndragelser med etterberegning av manglende betalte avgifter, samt en tilleggsavgift fra 15 % til 60 % ved flere gjentakelser. Grove saker anmeldes til Politiet. I følge respondentene skjer dette ikke ofte fordi respondenten ser at sakene ofte blir liggende fordi økoteamet har så mye å gjøre.

4.2 Empiri fra spørreundersøkelsen

Spørreundersøkelsen fikk totalt 510 respondenter, jf. tabell 1. 77 % var interne aktører og 21 % var eksterne aktører. Det var respondenter fra alle fylker og fra alle bransjer. Det var flest respondenter i aldersgruppen 46 til 50 år, jf. tabell 4. Vedlegg 3 inneholder utdrag av de vesentligste tabellene fra spørreundersøkelsen.

4.2.1 Funn vedrørende forebygging av misligheter

Første del av problemstillingen handler om forebygging av misligheter. Syv av ti respondenter mente de i svært stor grad eller stor grad hadde mulighet for å bidra til forebygging av misligheter, jf. tabell 40. Av disse var det flest interne regnskapsførere (om lag 25 %), og færrest styreledere som utgjorde i underkant av 2 %. Det var 2,2 % som mente at de i svært liten grad hadde mulighet for å bidra til forebygging av misligheter.

Tabell 46 viser hvordan respondentene samlet rangerer ulike påstandene om forebygging av misligheter (rangering etter gjennomsnitt). Som beskrevet i kapittel 3 benyttes skal fra *helt enig* = 1, til *helt uenig* = 5. Det er et viktig funn at de interne aktørene, og spesielt de interne regnskapsførerne, i mye større grad er helt enig i påstandene enn de eksterne aktørene.

Det fremkom i tabell 46 at det viktigste for å forebygge misligheter var at virksomheten hadde gode etiske retningslinjer (gjennomsnitt på 1,75). Det nest viktigste var at virksomheten praktiserer nulltoleranse for alle typer misligheter (gjennomsnitt på 1,78). Det tredje viktigste var at ledelsen må ha fokus på internkontroll, samt gå foran som er godt eksempel (gjennomsnitt på 2.03). Det er et viktig funn at disse tre påstandene har et så høyt gjennomsnitt. Dette tyder på at respondentene heller mot at de er *helt enig* i påstandene. Videre er det et viktig funn at de interne aktørene, og spesielt de interne regnskapsførerne, i mye større grad er *helt enig* i påstandene enn de eksterne aktørene.

I tabell 54 fremkommer utdrag av respondentenes kommentarer om etiske retningslinjer. Her fremkommer det at etiske retningslinjer er et lederansvar og at ledelsen må gå foran som et godt eksempel. Vider fremkom det at de etiske retningslinjene må være klar og tydelig, kjent for alle ansatte samt vise klare forventninger og konsekvenser. Respondentene rangerer nulltoleranse høyt vedrørende forebygging. Dette blir enda klarere under *håndtering av misligheter* hvor respondentene trekker frem nulltoleranse og rask og resolutt handling.

Respondentene rangerte internkontroll som den tredje viktigste handlingen for å forebygge misligheter, jf. tabell 46. Internkontrollen ble nevnt oftest angående forebygging av misligheter, jf. tabell 53. Respondentene omtaler internkontroll både innenfor forebygging og avdekking av misligheter, og kommentarene er slått sammen og presentert i tabell 54.

Respondentene nevner at ledelsen må ha fokus på internkontroll, kommunisere dette ut i hele virksomheten ved hjelp av god dialog og god opplæring. Videre nevnte respondentene at det var viktig å synliggjøre internkontrollen og resultatene av kontrollene slik at det kunne få en forebyggende effekt. Det er også viktig at internkontrollen gjennomføres jevnlig, samt revideres for å eliminere feil og mangler, mente respondentene. I tillegg til påstanden om at «*Ledelsen har fokus på internkontroll, og går foran med godt eksempel*», som hadde et gjennomsnitt på 2.03, så utfordres respondentene med påstanden «*Det er bare ledelsen som kjenner til innholdet i internkontrollrutinene*», jf. tabell 46. Påstanden har et teoretisk rett svar som er *helt uenig* - med verdien 5. Gjennomsnittet viser 3,69, og dette tyder på at respondentene heller mot å være *litt uenig* i denne påstanden. Mange mener med andre ord at flere enn ledelsen kjenner innholdet i internkontrollrutinene.

Tabell 44 behandler påstanden om at det er lite sannsynlig at misligheter vil bli oppdaget i virksomheten. 24,9 % var helt uenig i påstanden. Av disse var det flest interne regnskapsførere (28, 3 %), og færrest eksterne revisorer (2,4 %). Det var 16 % som var helt enig eller litt enig i påstanden. Av disse var det flest internrevisorer (22 %)

De tre siste påstandene i tabell 45 handler om respondentens tiltro til at politi-, toll-, og skattemyndighetene sine kontrollrutiner, virker forebyggende på misligheter. Respondentene har størst tiltro til Skatteetaten, dernest Tollvesenet og på tredje plass Politiet.

Kontrollaktivitetene er en viktig forebyggende handling som respondentene ofte trekker frem, jf. tabell 53 og 54. Begrepet kontrollaktiviteter er beslektet med begrepet kontrollrutiner som er omtalt vedrørende avdekking av misligheter. Respondentene nevner blant annet arbeidsdeling, fullmaktsmatriser, røde flagg analyser, tilgangskontroll, autorisasjonskontroll, fysisk sikring og kontroll, databaserte analyser, avviksoppfølging, etterprøve skjønnsutøvelse, kontroll av kjøp og salg til nærstående, nøkkeltallsanalyser samt kontantstrømsanalyser.

Videre mener respondentene at høy oppdagelsesrisiko virker forebyggende, jf. tabell 53 og 54. Respondentene nevner blant annet synliggjøring av kontrollrutiner, synliggjøre avdekkede misligheter i virksomheten, synliggjøre konsekvenser, informasjon om rutiner og regler, opplæring, kunnskapsdeling, fullføre alle saker og håndtere alle likt.

Respondentene mener også at risikoanalyse er viktig, jf. tabell 53 og 54. Respondentene nevner blant annet bevisstgjøre alle i virksomheten om risikoanalysen, kartlegge risikoområder, røde-flagg analyser, systematiske risikovurderinger, definere ansvar for risikoanalyser, trekke frem risikoanalyser i samtaler og møter samt risikoanalyser via revisjonsselskap. I arbeidet med risikoanalyser er det viktig at vedkommende har god virksomhetsforståelse og får innspill fra alle i virksomheten.

4.2.2 Funn vedrørende avdekking av misligheter

Andre del av problemstillingen handler om avdekking av misligheter. Seks av ti respondenter mente de i svært stor grad eller stor grad, hadde mulighet for å bidra til å avdekke misligheter, jf. tabell 33. Det var de interne regnskapsførerne som i størst grad mente de kunne bidra til avdekking av misligheter. Styrelederne var den aktørgruppen som i minst grad mente de hadde mulighet for å bidra til avdekking av misligheter.

Tabell 38 viser hvordan respondentene samlet rangerer ulike påstandene om avdekking av misligheter (rangering etter gjennomsnitt). Som beskrevet i kapittel 3 benyttes skal fra *helt enig* = 1, til *helt uenig* = 5. Det er et viktig funn at de interne aktørene, og spesielt de interne regnskapsførerne, i mye større grad er helt enig i påstandene enn de eksterne aktørene.

Det fremkom i tabell 38 at det viktigste for å avdekke misligheter var at virksomheten hadde et godt internkontrollsystem som er utformet for å fange opp indikasjoner på misligheter (gjennomsnitt 2,14). I tabell 51 fremkommer det at respondenten ofte trekker frem

internkontrollen som en avdekkende handling. I tabell 53 vises at respondentene trekker frem internkontrollen som det viktigste tiltaket med henblikk på forebygging (omtalt i forrige avsnitt om forebygging).

I følge tabell 38 var det nest viktigste at aktøren har tilstrekkelig kunnskap og erfaring for å kunne oppdage indikasjoner på misligheter (gjennomsnitt 2,31). I følge tabell 52 mener respondentene at det er viktig å ha bransjekunnskap, kunnskap om misligheter, metodekunnskap om håndtering av misligheter, kunnskap om virksomhetens drift samt kunnskap om kontrollrutiner og kontrollaktiviteter i virksomheten.

De fire siste påstandene (6 til 9) i tabell 38, er utformet slik at det teoretiske rette svaret er *helt uenig*. Dermed blir tolkningen av gjennomsnitt for disse tre påstandene at *helt uenig* med verdien 5, er det optimale. Det er påtagende at det er få som er helt uenig (17 til 25 %). Av dette kan man lese at:

- Mange virksomheter søker etter misligheter kun når det har forekommet en mislighet eller at de har fått tips om en mislighet.
- Mange respondenter tror at en mislighet genererer kun få og entydige indikatorer (røde flagg) som lett kan avsløre misligheten. Det var internrevisor og intern regnskapsfører som i minst grad trodde dette.
- Kun 25 % av respondentene tror at misligheter vil bli oppdaget, og om lag 16 % er relativt sikre på at mislighetene ikke vil bli oppdaget.

Respondentene omtalte oftest gode kontrollrutiner, jf. tabell 51 og 52. Begrepet kontrollrutiner er beslektet med begrepet kontrollaktiviteter som er omtalt vedrørende forebygging av misligheter. Respondentene nevnte blant annet at kontrollrutinene må være synlige, systematisk, kontinuerlig og tilfeldig. Slike kontrollrutiner kan blant annet være kontroll av organisasjonsnummer, kontroll av nøkkeltall, kontantstrømsanalyser, bankavstemming, budsjettkontroll, prosjektkontroll eller fakturakontroll.

Respondentene nevnte ofte oppfølging som en viktig handling for å avdekke misligheter, jf. tabell 52. Respondentene nevner blant annet oppfølging av regnskapet, bevegelser i banken, ordreflyt, ansatte og interne rutiner. I følge respondentene burde oppfølgingen være ofte nok, foregå løpende og være tett på den operative driften. De som skal drive oppfølging må ikke være naive, men reagere straks de ser at ting ikke ser riktig ut – og tenke på risiko.

Fokus på risiko var også et viktig moment som respondentene tok frem angående avdekking av misligheter, jf. tabell 52. I denne sammenheng nevnte respondentene ofte *risikoanalyse*, slik det er beskrevet ovenfor under *funn vedrørende forebygging av misligheter*. Svarene fra respondentene tyder på at de mener det samme om risiko både angående forebygging og avdekking av misligheter. Respondentene nevner blant annet at virksomheten må være bevisst på å gjennomføre risikoanalyse, kartlegge risikoområdene til virksomheten og aktivt lete etter røde flagg. Videre nevner respondentene at de må sette seg inn i de ulike risikoområdene, holde «øynene åpne» og gjøre grundige analyser. Ved gjennomføring av slike risikoanalyser kan det brukes hjelpemidler som databaser, internett og andre tilgjengelige registre. Risikoanalysen må ha aktiv oppfølging, mener respondentene.

Respondentene nevnte også granskningsaktivitet med ulike former for analyser, blant annet dataanalyse, nøkkeltallsanalyse, transaksjonsanalyse, risikoanalyser, tett organisasjonsanalyse, ad-hoc analyser samt dybdeanalyser.

4.2.3 Funns vedrørende håndtering av misligheter

Den tredje delen av problemstillingen handler om håndtering av misligheter. Syv av ti respondenter mener de i svært stor grad eller i stor grad har mulighet for å håndtere indikasjoner på misligheter, jf. tabell 47. Det er flest interne regnskapsførerne (46,9 %) som i svært stor grad eller i stor grad mener å ha mulighet for å håndtere indikasjoner på misligheter, jf. tabell 48. Tabell 49 og 50 viser respondentenes rangering av påstander om håndtering av misligheter. Som beskrevet i kapittel 3 benyttes skal fra *helt enig* = 1, til *helt uenig* = 5.

Påstanden «*alle tilfeller av økonomisk kriminalitet vil bli anmeldt Politiet*», fikk gjennomsnitt på 2,4. Daglig ledere er mest enig i påstanden med et gjennomsnitt på 1,81 jf. tabell 50. De eksterne aktørene var minst enig i dette med et gjennomsnitt på 2,96 jf. tabell 50.

Respondentene nevner oftest anmelding til Politiet og andre myndigheter som en viktig handling for å håndtere misligheter, jf. tabell 55. Angående anmeldelser nevner respondentene blant annet at alle misligheter bør anmeldes og det bør praktiseres nulltoleranse for misligheter. Videre nevner de melding til Økokrim angående hvitvasking, melding til NAV, melding til Skatteetaten samt melding til styret og daglig leder. Noen respondenter nevner at det er viktig å gi støtte til den/de berørte personene. Noen respondenter erfarer at det ikke

nytter å anmelde saker til Politiet fordi de henlegger saken selv om de har god dokumentasjon. Respondentene ble utfordret på dette med påstanden: «*alle misligheter som anmeldes til Politiet blir oppklart*», jf. tabell 49. Gjennomsnittet for påstanden var 3,79 og dette heller mot at respondentene var *litt uenig* i påstanden. Det var de eksterne revisorene som i størst grad var uenig i påstanden med et gjennomsnitt på 4,1 jf. tabell 50. For å se om anmeldelse hadde sammenheng med bedriftens omdømme, ble respondentene utfordret med påstanden: «*for å bevare virksomhetens omdømme, vil avdekkede misligheter som hovedregel ordnes opp internt, i stedet for å anmelde saken til Politiet*», jf. tabell 49. Gjennomsnittet for påstanden var 3,16 og dette heller mot at respondentene er *verken enig eller uenig*. Den eksterne regnskapsfører som var mest enig-, og internrevisoren var minst enig i påstanden jf. tabell 50. Kommentarene fra respondentene forsterker også bilde av *verken enig eller uenig* i påstanden.

Om lag seks av ti av respondentene vet hvem de skal varsle til, dersom det blir avdekket en mislighet, jf. tabell 49. Styrelederne vet dette i størst grad (gjennomsnitt 1,63) og de eksterne revisorene i minst grad (gjennomsnitt 3,0). Respondentene ble videre utfordret med påstanden «*Varslingsrutinene for misligheter er utformet slik at det er mulig å varsle om indikasjoner på misligheter hos ledelse eller styret*». Gjennomsnittet for påstanden var 2,21 som heller mot at respondenten var *litt enig* i dette. Styreledere og internrevisorer var mest enig i påstanden (gjennomsnitt 1,6 jf. tabell 50).

Tabell 55 og 56 viser hvilke handlinger respondentene trekker frem angående håndtering av misligheter. Respondentene nevnte ofte *dialog* som en viktig handling når en mislighet skulle håndteres. Respondenten nevnte blant annet dialog med: styret, ledelse, alle ansatte, tillitsvalgte, ressurspersoner, regnskapsfører, økonomiavdeling, konsernadvokat og revisor. I dialogen må det informeres hvordan virksomheten ønsker å løse mislighetsproblemet. Dialogen må også foregå skriftlig med saklig og korrekt saksbehandling, mener respondentene.

Granskning og undersøkning er viktige handlinger for å håndtere misligheter, mener respondentene. I følge respondentene kan undersøkelsene skje ved interne aktører som internrevisor, regnskapsfører, HR avdeling eller andre interne dedikerte personer. Videre mener respondentene at undersøkelsene kan skje med hjelp fra revisor, advokat eller politi. Den som gjør undersøkelsen må ha god kompetanse, og gjøre undersøkelsen på en diskret

måte. Virksomheten må ha rutiner for å følge opp og utrede tips, varsler og mistanker, mener en respondent. Sikring av bevis og dokumentasjon er viktig mener respondentene.

Når en mislighet er et faktum er det viktig å handle raskt og resolutt, mener mange respondenter. En respondent mener at man ikke må løse saker *under bordet* for å unngå støy og negativ omtale. Andre respondenter er skarpere i uttalelsen og mener blant annet at virksomheten må slå hard ned på alle misligheter, ta det onde ved roten så raskt som mulig og ta tak i misligheten umiddelbart med full kraft for å avdekke og stoppe misligheten. Mange respondenter trekker inn at virksomheten må ha en profesjonell måte å håndtere misligheten på, hvor lover og regler følges, samt at det tas tilstrekkelig personlige hensyn.

4.2.4 Funn vedrørende omfang av økonomisk kriminalitet

Første tillegsspørsmål i tilknytning til problemstillingen handler om hvordan aktørene opplever omfanget av økonomisk kriminalitet og misligheter. Tabell 24 viser hvordan respondentene rangerte ulike typer økonomisk kriminalitet. Som beskrevet i kapittel 3 benyttes skala fra *svært vanlig* = 1, til *svært uvanlig* = 5. Respondentene opplevde at regnskapsovertredelser var den mest vanlige typen økonomisk kriminalitet, med et gjennomsnitt på 3,87. Det er de eksterne regnskapsførerne som i størst grad mener regnskapsovertredelser er svært uvanlig, jf. tabell 24b. Regnskapsovertredelser var mest vanlig innenfor bransjen offentlig administrasjon, forsvar og trygd. Det var aksjonærer og daglig ledere som i størst grad mente at regnskapsovertredelser var mest vanlig. Den nest vanligste typen økonomisk kriminalitet var forbrytelser i gjeldsforhold (konkurs), med et gjennomsnitt på 3,96.

Innenfor regnskapsovertredelser er misligheter vedrørende inntekts og resultatmanipulasjon spesielt viktig. Derfor var det også nødvendig å spørre om hvordan aktørene opplevde omfanget av de ulike typene av misligheter innenfor inntekts- og resultatmanipulasjon. Tabell 29 viser hvordan respondentene rangerte ulike typer misligheter innenfor inntekts- og resultatmanipulasjon. Som beskrevet i kapittel 3 benyttes skala fra *svært vanlig* = 1, til *svært uvanlig* = 5. Respondentene opplevde at resultatutjevning ved å flytte løpende inntekter til senere periode var den mest vanlige misligheten, med et gjennomsnitt på 3,79. Denne typen mislighet var mest vanlig i bygge- og anleggsbransjen. Det var aksjonærer og daglig ledere som i størst grad mente at denne misligheten var mest vanlig. Dernest var inntektsøkning forårsaket av feilaktig bruk av skjønn nest vanligst, med et gjennomsnitt på 3,84. På

tredjeplass kom resultatforbedring ved å flytte kostnader til senere perioder, med gjennomsnitt på 3,85.

4.2.5 Funn vedrørende aktørenes ansvar

Andre tilleggsspørsmål i tilknytning til problemstillingen handler om hvem respondenten mente hadde det øverste ansvaret for regnskapsføringen. Inntekts- og resultatmanipulasjon angår i hovedsak regnskapet, og derfor var det avgjørende å undersøke respondentens syn på hvem som hadde det øverste ansvaret for regnskapsføringen. Tabell 9 viser at 52,5 % av respondentene mente styret hadde det øverste ansvaret for regnskapsføringen. Av de ulike aktørgruppene var det styreledere (88,9 %) og styremedlemmer (77,8 %) som i størst grad mente at styret hadde det øverste ansvaret. Dernest følger ekstern revisor hvor syv av ti mente at styret hadde det øverste ansvaret. Det betyr også at tre av ti eksterne revisorer ikke mener at styret har det øverste ansvaret. Dette er et viktig funn fordi de eksterne revisorene har den høyeste regnskapsfaglige utdanningen av aktørene, og burde kjenne til dette. Dette funnet blir forsterket av at: a) kun seks av ti respondenter med utdanning som registrert revisor mente at styret hadde det øverste ansvaret, og b) kun 3 av 4 med utdanning som statsautorisert revisor mente at styret hadde det øverste ansvaret.

Dernest var det ønskelig å undersøke hvordan de ulike respondentene så på ansvaret i forhold til egen rolle, jf. tabell 9. For å lese tallene nedenfor på best mulig måte er det viktig å huske på at styret har det øverste ansvaret for forvaltningen av virksomheten og regnskapsføringen, jf. kapittel 2.7.2. Følgende funn ble gjort:

- **Styremedlem.** 77,8 % av styremedlemmene mente styret hadde det øverste ansvaret for regnskapet. De fleste styremedlemmene mente at de kunne bli økonomisk ansvarlig for uaktsomhet. 63 % av styremedlemmene var ikke klar over at de hadde det øverste ansvaret for å iverksette nødvendige tiltak, dersom virksomheten oppdaget at de hadde uforsvarlig likviditet. 63 % av styremedlemmene mente at styret ikke kunne delegere alt ansvar for regnskapet til daglig leder.
- **Daglig leder.** 40,0 % av daglig ledere mente styret hadde det øverste ansvaret for regnskapet. Daglig leder forekommer også i aktørgruppe 1 og 2, og tallene bør ses i sammenheng. 14 % av daglig ledere mente de ikke hadde det øverste ansvaret for forsvarlig forvaltning av virksomheten. 88 % av daglig ledere var ikke klar over at det var styret som hadde det øverste ansvaret for å iverksette nødvendige tiltak, dersom virksomheten oppdaget at de hadde uforsvarlig likviditet. 80 % av de daglige lederne var

helt enig eller litt enig i at de selv hadde dette ansvaret. De fleste daglig ledere mente de hadde ansvaret for å iverksette internkontrolltiltak som blir pålagt dem av styret. To av ti daglig ledere var ikke enig i at de kunne delegere ansvaret for regnskapsføringen til regnskapssjefen.

- **Intern regnskapsfører.** De fleste interne regnskapsførere mente de kunne bli straffet for forsømmelser, uforstand eller grov uforstand vedrørende regnskap og bokføring. De interne regnskapsførerne hadde ikke entydig mening om hvorvidt Finanstilsynet setter minimumskrav til deres kompetanse eller etterlevelse av GRFS. En fjerdedel av de interne regnskapsførerne var helt enig eller litt enig i at de selv hadde det øverste ansvaret for regnskapet.
- **Internrevisor.** De fleste internrevisorene mente de hadde tilstrekkelige kunnskaper for å forebygge og avdekke misligheter, samt tilgang til nødvendig bakgrunnsinformasjon. Tre av fire internrevisorer var helt uenig eller litt uenig i at det bare er ledelsen som kjenner til internrevisorens mandat og arbeidsoppgaver.
- **Ekstern regnskapsfører og ekstern revisor.** De eksterne aktørene var ikke entydige i påstanden om at arbeidsmengden er så stor at det forhindrer grundige undersøkelser av indikasjoner på misligheter. De eksterne aktørene var også noe usikker på om de fylte alle lovpålagte krav fullt ut til en hver tid. De fleste eksterne aktører som overtar en oppdragsgiver, ber om redegjørelse fra den forrige eksterne aktøren som har frasagt seg oppdraget. Det var uklart hvorvidt inntektene fra oppdragene muliggjør arbeid med indikasjoner på misligheter.

5 Drøfting

Først behandles problemstillingens tre hovedspørsmål i kapittel 5.1 til 5.3. Der nest behandles de to tilleggsspørsmålene som har til hensikt å gi et bakteppe med henblikk på omfang av misligheter og aktørens ansvar.

5.1 Drøfting vedrørende forebygging av misligheter

Det første spørsmålet i problemstillingen handler om hvordan aktørene kan forebygge misligheter. Ordet *hvordan* indikerer at ulike handlinger er i fokus. Spørreundersøkelsen viser at de ulike aktørene handler og tenker ulikt. Den interne regnskapsføreren utmerker seg på flere områder.

5.1.1 Den interne regnskapsføreren

Spørreundersøkelsen viste at syv av ti respondenter mente at de i svært stor grad eller stor grad, hadde mulighet for å bidra til forebygging av misligheter. Av disse respondentene var den største gruppen de interne regnskapsførerne som utgjorde 25 %. Den interne regnskapsføreren var mest enig i at virksomheten hadde etiske retningslinjer, praktiserte nulltoleranse for misligheter og hadde effektive kontrollaktiviteter. Dette kan ha sammenheng med at de interne regnskapsførerne sitter nærmest sentrum av regnskapsføringen, har grundig kjennskap til virksomhetens daglige rutiner, samt oppdatert bransjekunnskap. Det synes som den interne regnskapsføreren har den beste oversikten, og dermed den beste muligheten til å bidra til forebygging av misligheter.

De eksterne regnskapsførerne var den største gruppen, med hele 27,3 %, som mente de i svært liten grad kunne bidra til forebygging av misligheter. Dette kan komme av at de ikke har de samme fordelene som den interne regnskapsføreren, og har mye mindre kontakt med den daglige driften. Årsaken kan også være at den eksterne regnskapsføreren har for stor arbeidsmengde. I denne sammenheng viser spørreundersøkelsen at 37 % av de eksterne regnskapsførerne er *helt enig* eller *litt enig* i at arbeidsmengden var så stor at det forhindrer grundige undersøkelser av indikasjoner på misligheter. Årsaken kan også være at den eksterne regnskapsføreren ikke får godt nok betalt, og dermed ikke kan prioritere forebyggende aktiviteter. Spørreundersøkelsen viste at bare 13 % av de eksterne regnskapsførerne var *helt enig* i at inntektene fra oppdraget var så bra at det muliggjør grundig arbeid ved indikasjoner på misligheter.

5.1.2 Kontrollmiljøet og etiske retningslinjer

Den teoretiske betraktningen viser at kontrollmiljøet er en grunnmur for øvrig internkontroll, og at bedriftskultur og etiske verdier står sentralt. Tabell 45 viser at respondentene rangerte *etiske retningslinjer* som den viktigste forebyggende faktoren, og det er oppsiktsvekkende bra at etiske retningslinjer fikk et gjennomsnitt på 1,75. Dette betyr at respondentene heller mot å være *helt ening* i at virksomheten har etiske retningslinjer som skal forebygge misligheter. De interne aktørene, og spesielt den interne regnskapsføreren, mente virksomheten hadde etiske retningslinjer. Derimot var de eksterne aktørene ikke like optimistiske. Årsaken kan være at de eksterne aktørene i mindre grad kjenner virksomheten og de operative rutineene godt nok.

Det er positivt at så stor del av virksomhetene synes å ha etiske retningslinjer. I den teoretiske betraktningen fremkommer det at ledelsen må sørge for at etiske retningslinjer blir kommunisert ut til de ansatte, noe som også respondentene trekker frem. Respondentene mener dette kan gjøres ved at ledelsen går foran som et godt eksempel, etikk og arbeidsmoral tas med i ansettelsesvurderinger, de ansatte får god opplæring, samt fokus på å bygge et godt arbeidsmiljø og god bedriftskultur. I denne kommunikasjon må ledelsen synliggjøre forventningen om etterlevelse og tydelige signaler om konsekvenser på brudd av de etiske retningslinjene. Mange respondenter trekker frem et krav om null-toleranse for misligheter, og behov for en umiddelbar handling ved brudd på de etiske retningslinjene.

Den teoretiske betraktningen nevner at opplæringen i etiske spørsmål, som også respondentene trekker frem, må foregå systematisk. Dette kan skje ved opplæringen av nyansatte, men bør også fortsette som et kontinuerlig forbedringstiltak i forbindelse med bygging og forsterking av bedriftskulturen. Etiske retningslinjer kan eksempelvis trekkes inn i styremøter, fagdager, kurser, prosjekter og omorganiseringer.

En internrevisor skrev: «*Sørge for at virksomhet er tydelige i forventninger til ansattes opptreden (etiske regler), dernest at det er åpenhet knyttet til at mistanke om misligheter vil bli etterforsket (i første omgang) internt og at det er 0-toleranse i konsekvensutøvelsen ved bekreftet mistanke både arbeidsrettslig (mister jobben) og strafferettslig (blir politianmeldt) med evt. erstatningskrav*». Flere uttalelser som denne kobler etiske regler, nulltoleranse og konsekvente handlinger sammen. Dermed blir de etiske retningslinjene mer enn bare kognitiv påvirkning av de ansattes holdninger, men synliggjør at det er konsekvenser dersom de etiske

retningslinjene ikke følges. Dersom de etiske verdier og holdninger svekkes styrker dette mislighetsmuligheten som er illustrert i mislighetstrekanten i figur 2 på side 4.

5.1.3 Internkontroll som forebygging

Internkontrollens første og viktigste komponent er kontrollmiljøet som de øvrige komponentene i COSO modellen hviler på, og dette er beskrevet i delkapittel 5.3.2. Den teoretiske betraktningen viser at interkontroll er svært sentralt med henblikk på handlinger som både kan *forebygge og avdekke* misligheter, og derfor omtales internkontroll bare her under forebygging av misligheter. Forskningen til Gottschalk (2014) viser at internkontrollen er den nest største årsaken til avdekking av hvitsnippforbrytere. Internkontrollen inkluderer COSO modellens fem komponenter, som i prinsippet vil berøre de fleste forhold rundt forebygging av misligheter. I spørreundersøkelsen nevnte respondenten god internkontroll oftest som en handling for å forebygge misligheter. Respondentene nevnte også internkontrollen hyppig som en handling for å avdekke misligheter. Respondentene mente det måtte være en åpen dialog om internkontroll i hele virksomheten for å sikre at vedtatte internkontrollrutiner blir brukt i hele virksomheten. Ledelsen må kommunisere internkontrollen ut i hele bedriften, og de ansatte må aktivt arbeide med dette på sine nivå, mente respondentene. Som det fremgår av tabell 45, er det 18,8 % av respondentene som er *helt enig* eller *litt enig* i at det er bare ledelsen som kjenner til innholdet i internkontrollrutinen.

Konsekvensen av dette kan være at de ansatte ikke kan eller vet hvordan de skal gå frem for å forebygge, avdekke eller håndtere misligheter og røde flagg – og dermed kan mislighetene forbli skjult. I denne sammenheng viser tabell 45 et urovekkende tall, ved at hele 16 % er relativt sikre på at misligheter ikke vil bli oppdaget. Dersom de ansatte ikke benytter internkontrollrutinene, og samtidig tviler på at misligheter vil bli oppdaget, kan dette gi en «*oppfatte mulighet for mislighet*» slik mislighetstrekanten i figur 3 på side 4 illustrerer. Dette øker risikoen for misligheter og påfølgende tap for virksomheten. Selv om tapene kan beløpe seg fra 300.000 til 30 millioner kroner, slik som beskrevet i innledningen, tyder det på at enkelte virksomheter ikke tar dette inn over seg. Tabell 37 viser at om lag en tredjedel av respondentene mener virksomhetene kun søker etter misligheter etter at de har fått tips eller at det har forekommet en mislighet. Dette tyder på en passiv holdning i disse bedriftene, og dette kan være resultat av at internkontrollrutinene ikke benyttes aktivt av de ansatte i virksomheten – slik som beskrevet ovenfor.

Respondentene poengterer at resultatene av internkontrollen og avdekkede misligheter må synliggjøres for hele virksomheten. Dette vil signalisere at det er høy oppdagelsesrisiko, at ledelsen er engasjert, og at internkontrollen ikke er et passivt system. Respondentene trekker også frem at internkontrollen må revideres for å fjerne hull og svakheter. Dersom virksomheten ikke gjør dette vil internkontrollen bli et system som stadig får større huller fordi utviklingen i omgivelsene går videre, samt at utviklingen i økonomisk kriminalitet stadig tar nye veier. I følge respondenten fra Troms politidistrikt blir de kriminelle stadig smartere, har god oversikt og kjennskap til systemene de utnytter, samt bruker stadig mer avanserte metoder. Dette burde være en god begrunnelse for virksomhetene å iverksette umiddelbare revisjoner av sine internkontrollsystemer.

De to neste komponentene i COSO modellen handler om risikovurdering og kontrollaktiviteter, og disse behandles i de to neste delkapitlene.

5.1.4 Risikoanalyser

Den teoretiske tilnærmingen viser at med rett risikoforståelse kan virksomheten forebygge misligheter på de rett områdene. Det kan være operasjonell risiko, forretningsrisiko eller risiko knyttet til hvordan virksomheten styres. En risikoanalyse gir en oversikt over hvilke risikofaktorer som eksisterer i virksomheten, og konsekvensene dersom de inntreffer. Respondentene mener det er viktig å definere ansvaret for å lage risikoanalyser og gjøre arbeidet systematisk. Dersom ingen har et dedikert ansvar for risikoanalysen kan det fort bli ansvarsfraskrivelse som kan ende med at risikoanalysen gjemmes nederst i skuffen – og blir der år etter år. Når en dedikert person har ansvaret for risikoanalysen må den systematisk følges opp, ellers foreldes den. Respondentene nevner at virksomheten må kartlegge alle risikoområder og lage planer for disse. Dette arbeidet kan berøre store deler av virksomheten, og derfor er det viktig å trekke dette frem i møter, på fagdager, kurs og samtaler i virksomheten. Respondentene nevner at alle i virksomheten må bidra med innspill.

Respondentene nevner behov for god virksomhetsforståelse. Den interne regnskapsføreren og internrevisoren har god mulighet for å opparbeide slik virksomhetsforståelse, og har nærhet til både regnskapene og den operative driften. Den interne regnskapsføreren og internrevisoren har derfor gode muligheter for å utarbeide gode risikoanalyser for virksomheten. Mangler virksomheten kompetanse innen risikoanalyser bør dette bygges opp internt, så fremt virksomheten har tid og ressurser til dette. Slik kompetanseoppbygging gjør

virksomheten faglig sterkere. Samtidig styrkes virksomhetens endringskapasitet, slik at den er bedre rustet til å ta tak i de endringsbehovene som risikoanalysen avdekker. Styrking av endringskapasiteten vil kunne gi virksomheten et konkurransefortrinn fremfor sine konkurrenter. Dette kan være helt avgjørende i et næringsliv som er i hurtig endring, og med stadig større utfordringer innen økonomisk kriminalitet.

5.1.5 Kontrollaktivitet ved forebygging av misligheter

Som det fremgår av kapittel 5.1.3 angår internkontrollen både forebygging og avdekking av misligheter. Kontrollaktivitetene, som er en sentral del av internkontrollen, har dermed både en forebyggende og avdekkende funksjon, jf. kapittel 5.2.4. Den teoretiske betraktningen viser at kontrollaktiviteter som er kjent for alle ansatte kan virke forebyggende ved at de ansatte ser at oppdagelsesrisikoen er stor. Dersom disse kontrollaktivitetene er utformet hensiktsmessig kan de samtidig virke som en blokkeringsmekanisme som forhindrer faktiske forsøk på misligheter. Spørreundersøkelsen viser at halvparten av respondentene var helt enig eller litt enig i at virksomheten har tekniske og fysiske blokkeringsmekanismer for å forhindre misligheter, jf. tabell 45. Dersom de ansatte i virksomheten opplever at tekniske og fysiske blokkeringsmekanismer er svake eller fraværende, kan de mene at oppdagelsesrisikoen er lav og den oppfattede muligheten for mislighet er stor. Dette er nettopp en av de tre kriteriene i mislighetstrekanten (figur 2), som muliggjør misligheter.

Spørreundersøkelsen viser samtidig at halvparten av respondentene er usikker på om virksomheten har tekniske og fysiske blokkeringsmekanismer, jf. tabell 45. Disse virksomhetene bør gjennomføre en risikoanalyse for å finne svakheter i rutiner og internkontrollsystemet, slik som nevnt ovenfor. Respondentene har i spørreundersøkelsen beskrevet et stort antall kontrollaktiviteter, og det er grunn å tro at disse tiltakene er funnet å være de som er mest hensiktsmessig for å forebygge og avdekke misligheter, ut fra et kost-nytte-prinsipp. Videre følger kommentarer til noen av kontrollaktivitetene som fremkom i empirien:

- **Være oppmerksom på røde flagg:** Denne korte kommentaren synes som spesielt viktig fordi den griper inn i kjernen av problemstillingen, det vil si handlinger som forebygger og avdekker misligheter. De røde flaggene er indikatorer som gir signal om en mislighet. Det kan oppstå en forebyggende effekt når: 1) søking etter røde flagg resulterer i avdekking av misligheter, og 2) avdekkede misligheter blir håndtert effektivt, og 3) alle i virksomheten erfarer at det foretas kontinuerlige kontroller og at alle misligheter får rask

og fullstendig behandling. Forebygging og avdekking knyttes dermed tettere sammen, og bør egentlig sees på som to sider av samme sak. Dette bekrefter respondentene med å gi mange like kommentarer for avdekking og forebygging av misligheter.

- **Begrense ansattes tilganger og autorisasjoner til det nødvendige:** Denne kommentaren er helt i tråd med den teoretiske betraktningen, og det viser at respondentene føler at dette er et viktig kontrolltiltak. Begrensning av autorisasjoner kan skje på mange områder eksempelvis ved tilpassede tilganger i regnskapssystemet, disposisjonsrett til bankkontoene, disposisjonsrettigheter til ulike eiendeler, eller hvem som har lov å godkjenne nye leverandører. For å håndtere dette på en god måte må det foreligge klare og entydige rammer og avtaler som alle kjenner til.
- **Arbeidsdeling:** Respondentene omtaler arbeidsdeling svært ofte når det gjelder både forebygging og avdekking. Arbeidsdeling er avgjørende for å forhindre at en enkeltperson begår bevisste eller ubevisste feil uten at det blir oppdaget. I følge den teoretiske betraktningen er eliminering av uforenelige arbeidsoppgaver en viktig del av arbeidsdelingen. Respondentene synes å ha forstått dette når de nevner at virksomheten må unngå at enkeltpersoner med vide fullmakter også kan opptre som sin egen kontrollinstans.
- **Synliggjøre kontrollaktivitetene.** Kontrollrutinene kan avdekke mislighetene, og når disse kontrollrutinene er kjent for alle ansatte har de også en forebyggende effekt.

5.2 Drøfting vedrørende avdekking av misligheter

Det andre spørsmålet i problemstillingen handler om hvordan aktørene kan avdekke misligheter. Ordet hvordan indikerer at ulike handlinger er i fokus.

De interne aktørene, og spesielt den interne regnskapsføreren, er mest enig i påstandene om avdekking av misligheter – slik det fremkommer i tabell 38. Det er samme tendens som fremkom når det gjelder forebygging av misligheter, jf. kapittel 5.1.

5.2.1 Blir alle misligheter avdekket og håndtert?

Dette temaet tilhører både avdekking og håndtering av misligheter, samt omfang av misligheter. I følge respondenten fra Skatt Nord er det et økende problem med organisert kriminalitet med notoriske kriminelle som stadig blir smartere. Det er svært ressurskrevende å avdekke fakta om disse samtidig som Skatteetaten har for lite ressurser til avdekking, mener respondenten fra Skatt Nord. Dersom denne gruppen tar store ressurser, kan øvrige

skatteunndragelser få mindre fokus. Spørsmålet blir da om det blir lettere å begå skatte- og avgiftsunndragelser for de øvrige i Norge?

Respondentene fra Tollregion Nord-Norge erfarer at de har for lite ressurser til å kontrollere alt de ønsker. De mener at med større ressurser kunne Tollvesenet avdekket langt flere avgiftsunndragelser som kunne gitt samfunnet tilbake store beløp. Det er et interessant politisk spørsmål om de midlene som kontrollmyndighetene får inn ved inndragning, bøter og gebyrer – kunne vært tilbakeført som bevilgninger til etterforskning og avdekking hos kontrollmyndighetene?

Det fremkommer ofte i media at både politi-, toll-, og skattemyndighetene har for lite ressurser til å håndtere alle sakene. Eksempelvis har Politiets Fellesforbund ved flere anledninger påpekt at Politiet har ressursmangel [1] [2]. Det er derfor mulig å stille spørsmål om det er lett å unnslipe straff for økonomisk kriminalitet i Norge på grunn av for lite ressurser til politi-, toll-, og skattemyndighetene. I innledningen ble det nevnt at sjefen i Økokrim, Trond Eirik Schea, sa til Dagens Næringsliv den 14. mars 2015, at sjansen for å bli tatt for økonomisk kriminalitet i Norge er om lag 25 %. Respondentene fikk spørsmål om sannsynligheten for at misligheter skulle bli oppdaget. Svarfordelingen i tabell 45 viser et nyansert bilde som kan forstås som: *«kun 25 % tror at misligheter vil bli oppdaget, og om lag 16 % er relativt sikre på at mislighetene ikke vil bli oppdaget»*. Dette tyder på at tallene fra spørreundersøkelsen støtter Trond Eirik Schea sin påstand om 25 % sjanse for å bli tatt for økonomisk kriminalitet.

Forskningen til Gottschalk (2014) viser at Politiet kun avdekker 1 % av hvitsnippforbryterne. Ellingsen (2010) skriver at det er kun tre av ti som anmelder økonomisk kriminalitet til Politiet. Årsaken kan være at noen velger å ordne opp internt. Spørreundersøkelsen viser at 36,1 % var helt enig eller litt enig i påstanden *«for å bevare virksomhetens omdømme, vil avdekkede misligheter som hovedregel ordnes opp internt, i stedet for å anmelde saken til Politiet»*, jf. tabell 49.

Spørreundersøkelsen viser at mange vil anmelde misligheter til Politiet, men kun 2,2 % tror at mislighetene vil bli oppklart av Politiet, jf. tabell 49. En respondent skrev: *«Jeg har politianmeldt grove underslag fra styreleder til økokrim med solid dokumentasjon, saken ble ikke etterforsket. Hvorfor bruke tid og andre ressurser til å politianmelde noen?»*.

Undersøkelsen til Ellingsen (2010) har samme tendens. «*Det er også svært interessant at nesten ingen tviler på Politiets kompetanse til å håndtere saken. Noen flere tviler på om Politiet har ressurser til å prioritere deres sak, eller de har sett at saken er blitt fulgt opp av annen tilsynsmyndighet*» (Ellingsen, 2010 s. 27).

Selv om virksomhetene synes å ha lav tiltro til myndighetenes oppklaring av misligheter, har styret og ledelsen et selvstendig ansvar for å forvalte og styre selskapet - og derigjennom forebygge, avdekke og håndtere misligheter på en god måte. Dersom ledelsen og styret ikke følger opp dette ansvaret kan de være medansvarlig for at om lag 16 % av respondentene er relativt sikre på at mislighetene ikke vil bli oppdaget, jf. tabell 45.

Spørreundersøkelsen viser at de eksterne revisorene tviler mest på at misligheter vil bli oppdaget i virksomhetene, jf. tabell 44. Samtidig viser forskningen til Gottschalk (2014) at revisorene kun avdekker 4 % av hvitsnippforbryterne. Derimot viser spørreundersøkelsen at de interne regnskapsførerne i størst grad tror misligheter vil bli oppdaget, jf. tabell 44. Årsaken til denne forskjellen kan komme av at den eksterne revisoren ikke har samme nærhet til regnskapet og den operative driften, sammenliknet med den interne regnskapsføreren. Årsaken kan også skrive seg fra at de eksterne revisorene har begrenset tid og økonomi til å gjennomgå regnskapene så grundig at alle misligheter blir avdekket. Spørreundersøkelsen synes å støtte dette ved at 24 % av de eksterne revisorene er helt uenig eller litt uenig i påstanden «*inntektene fra oppdragene er så bra at det muliggjør grundig arbeid med indikasjoner på misligheter*», jf. tabell 21.

5.2.2 En mislighet – mange røde flagg

I spørreundersøkelsen ble respondentene utfordret med påstanden «*en mislighet genererer kun få og entydige indikatorer, som lett kan avsløre misligheten*», jf. tabell 37 og 38. Det teoretiske rette svaret var *helt uenig*. Årsaken er at det i den teoretiske betraktningen fremkommer at en enkel mislighet kan generere flere ulike indikatorer på misligheter (røde flagg) som er personrelatert, eiendelsrelatert, systemrelatert eller transaksjonsrelatert slik Olsen (2007) beskriver. Selv om en mislighet er grov og åpenbar, eksempelvis unnlattelse av å betale inn skatt, så vil dette kunne generere mange røde flagg med ulik synlighet. Ofte må granskerne se mange diffuse røde flagg sammen for å avgjøre om det er begått en mislighet, og de røde flaggene er dermed ikke få og entydig slik som ovennevnte påstand hevder. Det er kun 17,6 % av respondentene som er *helt uenig* i påstanden, jf. tabell 37. Av disse var

internrevisor og intern regnskapsfører i størst grad (samlet 43,3 %) *helt uenig* i påstanden, jf. tabell 38 og 39. Disse aktørene har nærhet til regnskapet og den operative driften.

5.2.3 Aktiv søking etter misligheter

I spørreundersøkelsen ble respondentene utfordret med påstanden «*virksomheten søker etter indikasjoner på misligheter kun etter at det har forekommet misligheter*», jf. tabell 37. Det teoretiske rette svaret var *helt uenig*. Årsaken er at det i den teoretiske betraktningen fremkommer at undersøkelser og granskning kan gjennomføres av interne granskere, eksempelvis intern regnskapsfører, som en kontinuerlig og systematisk prosess for å avdekke misligheter. Dersom virksomheten kun søker etter misligheter når en mislighet er avdekket eller at det er kommet inn et tips, synes dette å vise at ledelsen ikke tar ansvar for å forhindre økonomisk kriminalitet, noe Olsen (2007) peker på er et åpenbart hovedansvar for styret og toppledelsen. Spørreundersøkelsen viste at kun 22,7 % av respondentene var *helt uenig* i ovennevnte påstand, jf. tabell 37. Av disse var det flest interne regnskapsførerne (29,3 %) som var *helt uenig*, jf. tabell 39. Dette kan tyde på at de interne regnskapsførerne i størst grad forstår nytten av å ha en kontinuerlig og systematisk søking etter røde flagg, slik teoribetraktningen viser. Samtidig er det urovekkende at hele 6,5 % av respondentene er *helt enig* og 28,6 % er «*litt enig*» i påstanden, jf. tabell 37. Den ovennevnte påstanden bør sees sammen med påstanden «*virksomheten søker etter indikasjoner på misligheter kun når det er kommet tips/varsel om mislighet*», jf. tabell 37. Det teoretiske rette svaret var *helt uenig*. Begrunnelsen for dette er tilsvarende som den forrige påstanden. Spørreundersøkelsen viser samme tendens; kun 22,2 % var *helt uenig* i påstanden. Av disse var det flest interne regnskapsførerne (26,6 %) som var *helt uenig*, jf. tabell 39.

Dersom virksomhetene har en slik passiv holdning til søking etter misligheter kan de ansatte føle en større *oppfattet mulighet for mislighet*, slik det fremkommer i mislighetstrekanten i figur 2 på side 4. Disse virksomhetene kan sannsynligvis være representert blant de virksomhetene som har opplevd økonomisk kriminalitet, jf. Ellingsen (2010) og funnene i kapittel 4.2. Disse virksomhetene kan ha tapt fra 300 000 til 30 millioner kroner, slik det ble beskrevet i innledningen. Selv om alle kontrolltiltak og internkontroller har et kost-nytte perspektiv, så synes det som en rimelig forsikring å investere i systematiske og kontinuerlige søk etter misligheter. Noen av respondentene har forstått verdien av kontinuerlig og aktiv søk etter misligheter, og de har blant annet skrevet:

- «*Lette aktivt etter misligheter / grave mer*».

- «Gjennomføre jevnlig analyse av transaksjoner for å avdekke røde flagg og synliggjøre risikoområder».
- «Holde øyne og ører åpne. Være spesielt oppmerksom på indikatorer (røde flagg). Bruke tilgjengelige hjelpemidler som internett, diverse registre og databaser».

De interne regnskapsførerne synes i størst grad å forstå viktigheten av kontinuerlig og systematiske søk etter misligheter, slik som beskrevet ovenfor. Dette kan muligens ha noe med den kompetansen som den interne regnskapsføreren sitter med. I den teoretiske betraktningen peker Aksnes (2003) på både kunnskap og erfaring som viktige kvaliteter for granskeren. I denne forbindelse ble respondentene utfordret med påstanden «*jeg har tilstrekkelig faglig kunnskap og erfaring for å kunne oppdage indikasjoner på misligheter*», jf. tabell 37. Spørreundersøkelsen viste at 20,1 % av respondentene var *helt enig* i denne påstanden. Av disse var det flest interne regnskapsførerne (23,3 %) som var *helt enig* i påstanden, jf. tabell 39. Spørreundersøkelsen viste at både interne- og eksterne regnskapsførerne, samt internrevisor hadde om lag 74 % respondenter med utdanningsnivå på bacehlor grad eller høyere, jf. tabell 8. Dette kan tyde på at det formelle utdanningsnivået ikke forklarer at de interne regnskapsførerne har bedre kompetanse enn de eksterne regnskapsførerne for å avdekke misligheter. Derimot kan erfaringen til den interne regnskapsføreren være en mulig forklaring. Sannsynligvis har den interne regnskapsføreren flere erfaringer på grunn av nærheten til regnskapet og den operative driften, sammenliknet med den eksterne regnskapsføreren. Videre forskning på området kan eventuelt avdekke dette.

5.2.4 Kontrollaktiviteter ved avdekking av misligheter

Som det fremgår av kapittel 5.1.3 angår internkontrollen både forebygging og avdekking av misligheter. Kontrollaktivitetene, som er en sentral del av internkontrollen, har dermed både en forebyggende og avdekkende funksjon. COSO modellen som benyttes for internkontrollen viser at kontrollaktivitetene er vesentlig for å klare å håndtere de momentene en risikoanalyse viser. Spørreundersøkelsen viser at respondentene ser på internkontrollen som spesielt viktig for avdekking av misligheter. Videre følger noen kommentarer om kontrollaktiviteter som respondentene nevner:

- **Systematiske, kontinuerlig og uforutsigbare kontroller.** Systematikken kan ivaretas ved gode internkontrollprosedyrer som beskriver de ulike kontrollaktivitetene. For at kontrollaktiviteten skal vedvare over tid er det avgjørende at ledelsen har kontinuerlig fokus på mislighetsrisikoen i virksomheten, og kontinuerlig arbeider med å avdekke

mulige misligheter. Uforutsigbare kontroller og stikkprøver er nyttig for at de ansatte ikke skal kunne forutse når og hvordan neste kontroll blir utført. Kontrollrutinene kan være både manuelle eller automatiserte IT baserte kontroller.

- **Være kritisk til transaksjoner.** Dette innebærer blant annet at det daglig må føres kontroll med om transaksjonene tilhører virksomheten, at ikke private regninger belastes virksomheten, at inntekter resultatføres når de er opptjent, at utgifter kostnadsføres i samme periode som tilhørende inntekter samt at transaksjonen verdsettes til rett verdi. I selve bokføringen må det blant annet stilles krav dokumentasjon, eksempelvis at det bare godtas originale fakturaer med rett organisasjonsnummer og at det foreligger toveis kontrollspor.
- **Stille spørsmål når noe er uklart.** Dette henger sammen med å være kritisk til transaksjoner. Dersom virksomheten har et godt internkontrollsystem med nedskrevne rutiner og avtaler vil det redusere behovet for å spørre om bagateller. Internkontrollrutinen bør inneholde en ordning som «legaliserer» å stille spørsmål om bilag og regnskapsføringsrutiner. Dersom dette mangler kan regnskapsføreren få et etisk dilemma å følge et ubehag ved å stille kritiske spørsmål, eksempelvis til styret eller ledelsen.
- **Kontantstrømsanalyse.** Den teoretiske betraktningen viser at kontantstrømsanalysen er egnet for å avsløre misligheter som er forsøkt skult i resultatregnskapet og balansen. Kontantstrømanalysen viser virksomhetens likviditetsutvikling, og er viktig for å se varsler som kan tyde på misligheter. Spørreundersøkelsen viser at det er den interne regnskapsføreren som i størst grad (30,0 %) er klar over betydningen av kontantstrømsanalysen for å avdekke misligheter. Det er betenkelig at bare 5,7 % av de eksterne regnskapsførerne er klar over kontantstrømmens betydning for å avdekke misligheter.
- **Nøkkeltallsanalyser.** Den teoretiske betraktningen peker også på nøkkeltallsanalyser som viktig for å avdekke bakenforliggende forhold. Spørreundersøkelsen viser at 21,4 % av respondentene er helt enig i at nøkkeltallsanalyser benyttes jevnlig. Av disse er det flest interne regnskapsførere (20,4 %) som mener dette. Det er betenkelig at bare 1,8 % av de eksterne regnskapsførerne mener dette. Respondentene nevner blant annet: «*følge med i den operative virksomheten, se på nøkkeltall og følge med på plutselige avvik/utslag*» og «*gode kontrollrutiner, og klare rapporteringskrav med nøkkeltallsoppfølging*». På denne måten kan virksomhetene få oversikt over evnen å tåle tap, evnen til å skape overskudd, betalingsevne og anvendelsen av egenkapital. Urimelige avvik i nøkkeltallsanalysen kan gi indikasjoner på mulige misligheter.

5.3 Drøfting vedrørende håndtering av misligheter

Det tredje spørsmålet i problemstillingen handler om hvordan aktørene kan håndtere misligheter som er avdekket. Respondentene nevner blant annet handlinger som politianmeldelse, dialog, hente ekstern bistand, lære av feil, sikre bevis, fremskaffe dokumentasjon, intern oppfølging, rask og resolutt handling, følge lover og regler samt sørge for konsekvenser av misligheten.

Håndtering av misligheter henger sammen med blant annet omfang av misligheter og avdekking av misligheter. Dette temaet er beskrevet i kapittel 5.2.1 med spørsmål om alle misligheter blir avdekket og håndtert. Syv av ti respondenter mener de i svært stor grad eller i stor grad har mulighet for å håndtere indikasjoner på misligheter, og dette er positivt. På samme måte som ved forebygging og avdekking av misligheter, så er tendensen her den samme; de interne regnskapsførerne er i størst grad positiv til sin rolle når det gjelder håndtering av misligheter. Videre drøftes enkelte av de vesentligste handlinger som fremkommer i studien.

5.3.1 Styret

Styreleder og styremedlemmene var de respondentene som i størst grad var klar over at styret hadde det øverst ansvaret for regnskapet, jf. tabell 9 og kapittel 5.5.1. Det er da betenkelig å se at styrelederne var minst positiv til sin mulighet for å håndtere misligheter, jf. tabell 48. Styreleder var også minst positiv til sin mulighet ved avdekking av mislighet, jf. tabell 38. Alvoret blir enda større når styrets hovedansvar for internkontrollen også tas med i betraktning. Har styret da forstått sitt ansvar? Økokrim(2004) peker på at styret i norske aksjeselskaper har et omfattende og klart ansvar etter en rekke bestemmelser i aksjelovgivningen, men et betydelig flertall av styremedlemmene har ikke nødvendige faglige forutsetninger for å oppfylle styreansvaret.

Likevel er det åpenbart at det er styret og toppledelsen som har hovedansvaret for å beskytte virksomheten mot tap på grunn av økonomisk kriminalitet (Olsen, 2007). Derfor må styret og styreleder både ha kjennskap, kunnskap og mulighet for å håndtere misligheter. Når det gjelder håndtering av misligheter nevner respondenten blant annet: rådføre seg med styret, informere og rapportere til styret samt dialog med styret. Det synes som de øvrige respondentene dermed setter lit til at styret tar tak i dette og håndterer det på en god måte. Men tar styret og styreleder dette innover seg i tilstrekkelig grad? Styret kan fort komme i

både erstatningsansvar og straffeansvar dersom de ikke følger opp og håndterer misligheter på en god måte. Troms Kraft skandalen er et godt eksempel i så måte. «*Styrelederen er gjerne mest utsatt for ansvarssøksmål, ettersom det er lagt særlig ansvar til rollen*» (PwC, 2011b s. 46).

5.3.2 Ledelsen

I følge den teoretiske betraktningen har ledelsen i stor grad potensiale til å begå mislighet på grunn av sin store myndighet, makt og påvirkningsmulighet. Dersom en person i virksomheten ser indikasjoner på misligheter hos ledelsen, kan det medføre etiske vanskelige avveininger med å varsle dette. Den teoretiske betraktningen peker på at det må foreligge klare retningslinjer om hvordan- og til hvem misligheter i ledelsen skal varsles.

Respondentene ble utfordret på dette med påstanden «*Varslingsrutinene for misligheter er utformet slik at det er mulig å varsle om indikasjoner på misligheter hos ledelse eller styret*», jf. tabell 49. Selv om gjennomsnittet tydet på at respondentene var *litt enig* i påstanden er det urovekkende at 12,3 % av respondentene var helt uenig eller litt uenig i påstanden. Samtidig viser tabell 49 at 16,8 % av respondentene ikke er helt klar over hvem de skal varsle misligheter til. Dermed blir det et dobbelt problem ved at varsleren ikke vet hvem det skal varsles til, og varslingssystemet ikke er tilpasset varsling av ledelsen. Dersom det er snakk om en liten virksomhet hvor daglig leder og styreleder er samme person, kan det være færre personer å varsle til, og enda vanskeligere å vite hvem som skal varsles. Dersom varsleren velger å fortie en mislighet hos ledelsen, kan vedkommende selv komme i straffeansvar for medvirkning, passivitet og uforstand i tjenesten.

Dersom varsleren føler at det eneste rette er å varsle om misligheten, kan vedkommende oppleve ulike sanksjoner. Varsleren kan miste privilegier eller bli pålagt upopulære arbeidsoppgaver, noe som kan være vanskelig å bevise har sammenheng med varslingen. Varsleren kan urettmessig bli oppsagt fra sin stilling med vikarierende motiv, for å forhindre at misligheter hos ledelsen blir avdekket. Når slike vikarierende motiver legges til grunn, kan arbeidsmiljølovens vern for varslere vanskeliggjøres, og kanskje settes helt ut av spill.

Respondentene nevner at «*alle skal behandles likt*» ved avdekking og håndtering av misligheter. Dette kan bli komplisert dersom varslingsrutinene ikke er tilpasset varsling av ledelsen, og den ansatte kan fort komme i etiske dilemma vedrørende varsling eller ikke. I den teoretiske betraktningen fremkommer det at ledelsen må sørge for at etiske retningslinjer og

holdninger kommer ut til de ansatte. Det kan bli en utfordring dersom det er ledelsen som er årsak til misligheter – og kanskje ikke ønsker så stort fokus på etiske retningslinjer og overholdelse av regelverk. De respondentene som kanskje har opplevd et slikt etisk dilemma kan være blant de 12,3 % av respondenter som er helt uenig eller litt uenig i ovennevnte påstand.

For å unngå slike etiske dilemma ved varsling, bør virksomheten på forhånd tenke gjennom dette scenariet og utforme varslingssystem som er immune samt lage et bedre vern for varsleren enn det arbeidsmiljøloven legger opp til. «*Det er en fordel om virksomheten på forhånd har etablert klare ansvarslinjer for hvem som skal ta tak i slike problemstillinger*» (Olsen, 2007 s. 117)

5.3.3 Granskning og undersøkelser

I den teoretiske betraktningen understrekes viktigheten av å iverksette granskning og undersøkelser raskest mulig for å sikre bevis og minimere skadevirkningene. Slike undersøkelser kan gjøres av både interne- og eksterne granskere, jf. kapittel 2.4. Det er viktig at granskeren har både erfaring og kunnskap om misligheter, samt god virksomhetsforståelse og kjennskap til den operative driften. Aksnes (2003) mener at granskeren i tillegg må ha intuisjon og kreativitet for å lykkes med undersøkelsen (etterforskningen). Granskerne må også forstå mange detaljer som strategi, styringsstruktur, trusselbilde med mer.

I denne studien fremkommer det at den interne regnskapsføreren og internrevisor er mest positiv til sin rolle angående forebygging, avdekking og håndtering av misligheter. Den interne regnskapsføreren og internrevisoren synes å oppfylle mange av de kravene som forventes av en gransker. Likevel synes det vanskelig at en enkel person skal make å innfri alle kravene som forventes av en gransker. Derfor synes granskning mer å være et teamarbeid som sammensettes av kompetente personer, blant annet den interne regnskapsføreren eller internrevisor. I tillegg vil personlig egnethet være av betydning, eksempelvis er egenskapen *intuisjon og kreativitet* som Aksnes (2003) nevner, ofte en personlig egenskap.

Respondentene foreslår flere typer granskere, blant annet revisor, HR avdeling, ekstern revisor eller advokat. Når en mislighet er avdekket handler det ofte om å få satt i verk en undersøkelse og granskning så raskt som mulig, og respondentene poengterer nødvendigheten av rask og resolutt handling.

5.3.4 Rask og resolutt handling versus å gå rolig frem

Den teoretiske betraktningen viser at når det er oppdaget indikasjoner på misligheter må det umiddelbart gjøres en situasjonsanalyse og iverksette umiddelbare strakstiltak. Mange respondenter mener at rask og resolutt handling er nødvendig, men noen få respondenter mener man bør gå litt roligere frem.

Ut fra respondentenes svar knyttes noen kommentarer til disse to tilsynelatende motstridene handlingsmåtene:

- **Gå rolig frem.** En respondent skrev: «*Dersom den skyldige gjør opp for seg er vårt utgangspunkt at vi ikke anmelder da vi erfarer at det ellers er veldig vanskelig å få de underslåtte midler/varer tilbake*». Dette tyder på at respondenten vurderer kost-nytte prinsippet som det viktigste. Samtidig tyder det på at tiltroen til anmeldelse er laber. Respondenten skriver ingenting om hvilke signaler en slik passiv holdning vil gi internt i virksomheten. En annen respondent skrev: «*Ha en profesjonell holdning, veie opp skade mot personlig tragedie og finne en best mulig løsning for selskapet*». Det tyder på at også denne respondenten tenker på kost-nytte prinsippet, men veier det opp mot personlig tragedie. Respondentene har i mange andre typer kommentarer nevnt at det må tas personlige hensyn til den mistenkte. En respondent skrev: «*Viktig også å huske at man er uskyldig inntil ting er 100 % klart, "det er menneskelig og gjøre feil" man må ikke blande en feil og uvett med bevisst mislighet*».
- **Rask og resolutt handling.** De fleste kommentarene omhandler denne type handlingsmåte. En respondent mener at man «*ikke må løse saker under bordet*» for å unngå støy og negativ omtale. Dersom en mislighet blir behandlet med åpenhet og får full oppmerksomhet blant alle ansatte, kan dette ha en forebyggende effekt ved at de opplever en stor oppdagelsesrisiko. Respondentens uttalelse sier ingenting om hvilke belastning virksomheten og de berørte personene får. Mange respondenter benytter skarpere ord som å slå hard ned på alle misligheter, ta det onde ved roten så raskt som mulig, ta tak i det umiddelbart med full kraft for å avdekke og stoppe misligheten, umiddelbar reaksjon med adekvat «konfrontasjon», og liknende.

Tilsynelatende er disse to metodene motstridende, men det synes fullt mulig å kombinere dem. Det er fullt mulig å *slå hardt ned på en mislighet* ved å gripe tak i saken straks, sette kompetente granskere til å undersøke saken, sørge for diskrete og hurtige undersøkelser og sikring av bevis. Det er samtidig mulig å ta personlige hensyn ved å kun benytte lovlige

granskningsmetoder, ikke krenke privatlivet, sørge for å ha helsepersonell tilstede under en konfrontasjon, samt veie mislighetens alvorlighetsgrad opp mot planlagte sanksjoner. Det synes derfor mulig å kombinere disse to tilsynelatende motstridende metodene, men er det bare disse to måtene å handle på? Sannsynligvis ikke. Denne studien viser at ikke alle respondenter har tiltro til at ledelsen går foran med et godt eksempel, eller at misligheter i egen virksomhet blir oppdaget. Ikke alle respondenter mener virksomheten har nulltoleranse for misligheter, eller har tekniske og fysiske blokkeringsmekanismer som skal forhindre misligheter. Dersom dette er resultat av at styret og ledelsen ikke griper tak i arbeidet med misligheter i egen virksomhet, synes det å fremkomme en tredje handlingsmåte som kan betegnes «*la skure å gå*» metoden.

5.4 Drøfting vedrørende omfang av økonomisk kriminalitet

Det første tilleggsspørsmålet handler hvordan aktørene opplever omfanget av økonomisk kriminalitet og misligheter. I den teoretiske betraktningen viser Ellingsen (2010) at regnskapsovertredelser er en av de mest vanlige typene av økonomisk kriminalitet i 2008. Studien viser at aktørene mener at regnskapsovertredelser også i dag er den mest vanligste typen økonomisk kriminalitet. Spørreundersøkelsen viser at konkurskriminalitet er den nest vanligste formen for økonomisk kriminalitet. Dette synes å harmonere med uttalelsen fra respondenten fra Troms politidistrikt, som uttaler at en stor del av deres arbeid angår konkurskriminalitet. Respondenten fra Troms politidistrikt sier at «*I tillegg kan misligheter i konkurssaker medføre at det avdekkes andre typer av økonomisk kriminalitet*». Den teoretiske betraktningen viser at mange typer av økonomisk kriminalitet kan sette spor i regnskapet i en eller annen form. Dermed kan også konkurskriminalitet medføre regnskapsovertredelser.

Inntekts- og resultatmanipulasjon er en sentral del av begrepet *regnskapsovertredelse*, og Finanstilsynet (2012) peker på at misligheter på inntektsområdet ofte er knyttet til uredelig regnskapsrapportering. Dette knytter regnskapsovertredelser tettere mot misligheter innenfor inntekts- og resultatmanipulasjon. I den teoretiske betraktningen i kapittel 2.2, vises ulike typer av inntekts- og resultatmanipulasjon som er benyttet i artikler vedrørende økonomisk kriminalitet, blant annet Schilit, et al (2010). I arbeidet med denne studien er det ikke fremkommet andre norske undersøkelser på området, så undersøkelsen i denne studien synes å bli den første. Nedenfor følger en drøfting om de to vanligste typene av inntekts- og resultatmanipulasjon som fremkom i spørreundersøkelsen.

5.4.1 Glatte ut resultatet

I den teoretiske betraktningen viser Schilit et al (2010) at virksomheter som opplever ustabile økonomiske tider kan fristes til å *glatte ut resultatet* ved å flytte noe av løpende inntekt til senere periode. Funnene viser at den mest vanlige misligheten i 2015 er nettopp resultatutjevning ved å flytte løpende inntekter til senere periode, og dette var vanligst i bygge- og anleggsbransjen. Bygge- og anleggsbransjen var også nevnt av Ellingsen (2010). Han erfarte at om lag en firedel av de spurte i 2008-undersøkelsen mente at deres konkurrenter i bygge- og anleggsbransjen begår eller har begått økonomisk kriminalitet for å oppnå konkurransefordeler.

En virksomhet kan være overforsiktig når det gjelder tidspunkt for inntektsføring, og dermed utsette inntektsføringen for lenge. Dersom inntekten blir rapportert i en senere periode er dette mindre alvorlig i forhold til om inntektene rapporteres for tidlig. Dette fordi at for tidlig inntektsføring kan resultere i at inntektene ikke tilflyter virksomheten på grunn av uforutsette hendelser. Uriktige regnskapsrapporter fra tidligere perioder kan dermed ha forårsaket feilaktige beslutninger hos ledelse, kreditorer eller andre interessenter. Det er derfor positivt at respondentene uttrykker i tabell 29, at for tidlig inntektsføring er *ganske uvanlig* (gjennomsnitt på 3,96).

5.4.2 Feilaktig bruk av skjønn

Den teoretiske betraktningen viser at feilaktig bruk av skjønn kan øke virksomhetens inntekt, eksempelvis ved å selge undervurderte eiendeler. Feilaktig bruk av skjønn bidrar til en feil regnskapspraksis eller mislighet. Bevisst feilaktig bruk av skjønn kan medføre at virksomheten beveger seg langt inn i gråsonen – og muligens også inn i den røde sonen med økonomisk kriminalitet, slik figur 1 på side 3 illustrerer. Empirien jf. tabell 29, viser at feilaktig bruk av skjønn er den nest vanligste typen av misligheter innenfor inntekts- og resultatmanipulasjon. Tilnærmet 1 av 10 av respondentene mener feilaktig bruk av skjønn er svært vanlig eller ganske vanlig. Denne andelen synes høy fordi utformingen av regnskapslovgivningen gir lite rom for bruk av skjønn. Dersom feilaktig bruk av skjønn medfører en mislighet, kan dette generere *røde flagg*. Feilaktig bruk av skjønn kan være vanskelig å avdekke fordi det kreves både høy kompetanse innen regnskap og god virksomhets- og bransjeforståelse.

5.5 Drøfting vedrørende aktørenes ansvar for regnskapsføringen

Dette kapitlet drøfter styrets og daglig leders ansvar og rolle fordi aksjeloven stiller særskilte krav til disse aktørene angående styring og forvaltning av virksomheten. De øvrige aktørene har selvsagt ansvar i forhold til sin stilling og ansettelsesavtale, men dette holdes utenfor denne drøftingen.

5.5.1 Styret har det overordnede ansvaret for regnskapet

I den teoretiske betraktningen fremkommer det at det er styret som har det overordnede ansvaret for virksomhetens regnskap, jf. asl. §6-12. Dette ansvaret kan ikke delegeres til andre. Spørreundersøkelsen viste at nesten halvparten av alle respondentene ikke var klar over at styret har det overordnede ansvaret for virksomhetens regnskap. Om lag 20 % av styrelederne og styremedlemmene var ikke klar over at de selv hadde dette ansvaret. Nesten 15 % av styremedlemmene trodde det var styrelederen som hadde det overordnede ansvaret. Denne misforståelsen kan være forårsaket av at respondentene er kjent med at styrelederen har særskilte oppgaver og ansvar i forbindelse med saksbehandlingen. Før 1976 var aksjeloven utformet slik at daglig leder delte ansvaret for regnskapet med styret. Derfor kan respondenter med erfaring fra denne perioden misforstå dagens aksjelov hvor det er styret som har hovedansvaret for regnskapet alene.

Dersom styremedlemmene fortsettlig eller uaktsomt feilvurderer sitt ansvar og forsømmer sin forvaltningsplikt, tilsynsplikt og opplysningsplikt - kan det gi rom for misligheter. Dermed kan styremedlemmene komme i personlig straffe- og erstatningsansvar som følge av mislighetene, jf. asl. §§17-1 og 19-1. De eksterne revisorene har den høyeste formelle regnskapsfaglige utdanningen av aktørgruppene. Det skilles mellom registrerte revisorer og statsautoriserte revisorer. På grunn av den høye kompetansen kan det forventes at disse respondentene var helt klar i sin vurdering av hvem som hadde det øverste ansvaret for regnskapsføringen. Derfor synes det oppsiktsvekkende at tre av ti eksterne revisorer ikke kjente til styrets øverste ansvar for regnskapsføringen. En av fire av de statsautoriserte revisorene, som burde ha høyest kompetanse, kjente ikke til styrets øverste ansvar for regnskapsføringen.

5.5.2 Styrets handlingsplikt

I den teoretiske betraktningen fremkommer det at styrets kontroll med regnskapet blant annet innebærer at styret har en handlingsplikt dersom virksomheten har en uforsvarlig likviditet, jf. asl. §§3-4 og 3-5. Spørreundersøkelsen viste at 63 % av styremedlemmene og 88 % av

daglig ledere, ikke var klar over dette. Årsaken til at dette er såpass ukjent kan være at kravet om forsvarlig likviditet er tatt inn i aksjeloven så sent som 14. juni 2013.

I spørreundersøkelsen fremkom det at en stor del av de daglige lederne trodde de selv hadde dette ansvaret. Det positive med denne misforståelsen er at disse daglige lederne sannsynligvis ville iverksette nødvendige tiltak og trekke styret inn i dette arbeidet. Dersom en daglig leder hadde begått en mislighet som forårsaket uforsvarlig likviditet, kan det tenkes at vedkommende ville skjule dette for styret. Dersom styret håndhever sitt ansvar for handleplikten og lager nødvendige kontrollmekanismer og blokkeringsmekanismer, kan slike misligheter forebygges. På grunn av faren for slike misligheter er det ikke bra at styremedlemmer og daglig ledere misforstår og tror at daglig leder har ansvaret for handleplikten.

5.5.3 Daglig leders ansvar for regnskapet

I den teoretiske betraktningen fremkommer det at styrets hovedansvar for regnskapet utøves gjennom daglig leder. Daglig leders har ansvar for den daglige regnskapsføringen, jf. asl. §6-14 fjerde ledd, og kan ikke delegere dette ansvaret til andre. Daglig leder kan kun delegere arbeidsoppgaver angående regnskapsføringen til andre, eksempelvis til en regnskapssjef. Spørreundersøkelsen viste at åtte av ti daglige ledere ikke var klar over at ansvaret ikke kunne delegeres til en regnskapssjef. I større virksomheter kan det være vanskelig for daglig leder å ha detaljkunnskap om alle regnskapsmessige spørsmål, men vedkommende må likevel sørge for å holde seg orientert slik at ansvaret for den daglige regnskapsføringen kan opprettholdes. I slike tilfeller kan kommunikasjon mellom daglig leder og regnskapssjef være avgjørende for å få utnyttet de faglige ressursene til begge på en best mulig måte for virksomheten. I små virksomheter kan daglig leder velge å føre regnskapet selv. Har vedkommende kompetanse nok, er det ikke problem at daglig leder fører regnskapet selv. Er vedkommende i tvil kan Skatteetatens test for regnskapsføring [\[27\]](#) benyttes som første steg. Er vedkommende fremdeles i tvil bør vedkommende søke råd og veiledning hos Skatteetaten, noe respondenten fra Skatt Nord oppfordrer til.

5.5.4 Ansvar og kompetanse

Ut fra svarene i spørreundersøkelsen er det betenkelig at styret og daglig leder i så liten grad er klar over sitt ansvar. En av årsakene kan være at styremedlemmene og daglig leder har for lite kunnskap om misligheter, regnskap og selskapsrett. Respondenten fra Tollregion Nord-Norge stiller spørsmål med respondentenes kunnskap om gjeldende lover og regler, slik at de

har mulighet for å unngå feil. I den teoretiske tilnærmingen fremkommer det at misligheter kan oppstå på grunn av manglende kompetanse. Dersom styremedlemmene og daglig leder har manglende kompetanse, kan de fort komme i myndighetenes søkelys.

Spørreundersøkelsen viser at mange interne regnskapsførere feilaktig tror at finanstilsynet setter krav til dem angående kompetanse. Den interne regnskapsføreren har ingen formelle krav om spesiell utdanning og etterutdanning, slik den eksterne regnskapsføreren har i følge rfl. §4. Mangel av kompetansekrav for den interne regnskapsfører fritar ikke virksomheten for de lovpålagte kravene i regnskaps- og skattelovgivningen. Eksempelvis kan virksomheten ilegges straffegebyrer for forsinket omsetningsoppgave, jf. mval. §21-2, uavhengig av hvilke kompetanse den interne regnskapsføreren har. Når virksomhetene bryter skatte- og avgiftslovgivningen ubevisst på grunn av kunnskapsmangel, gir Skatteetaten veiledning og råd for å forhindre at dette skal skje igjen, opplyser respondenten fra Skatt Nord. Når Skatteetaten avdekker feil og mangler i et bokettersyn, er det ikke alle virksomhetene som tar lærdom av dette. Enkelte virksomheter kan ha samme feil gjentatte ganger, opplyser respondenten fra Skatt Nord. I slike tilfeller synes det å handle om feile prioriteringer i virksomheten, og ikke om manglende kompetanse. Virksomheten er da inne i *gråsonen* som er illustrert i figur 1 på side 3, og nærmer seg grensen for økonomisk kriminalitet. Spørreundersøkelsen viser også at mange interne regnskapsførere feilaktig tror at de er forpliktet å følge GRFS. Men i følge rfl. §2 er dette kun et krav for de eksterne regnskapsførerne. Likevel er det anbefalt at GRFS fungerer som en norm også for de interne regnskapsførerne. Dersom den interne regnskapsføreren følger GRFS kan dette medvirke til forebygging og avdekking av misligheter.

6 Konklusjon

Problemstillingen var *«hvordan kan aktørene forebygge, avdekke og håndtere misligheter?»*

Aktørene

Problemstillingen innledes med ordene *«hvordan kan aktørene..»*. Både spørreundersøkelsens faste spørsmål, påstander og fritestksts spørsmål gir mange svar på *«hvordan»* - for de ulike aktørene innenfor forebygging, avdekking og håndtering av misligheter. Alle aktørgruppene i studien har gitt mange reflekterte og gode svar, men disse vil være urimelig å tilkjenne detaljert for hver aktørgruppe i konklusjonen.

De viktigste observasjonene angående aktørene er at den interne regnskapsføreren var mest positiv av aktørene i forhold til sine muligheter til å bidra til forebygging, avdekking og håndtering av misligheter. De eksterne aktørene var i mindre grad positiv til egen mulighet til å bidra til forebygging, avdekking og håndtering av misligheter. Årsaken kan være den interne regnskapsførerens nærhet til regnskapet og den operative driften. Årsaken synes ikke å ha sammenheng med det formelle utdanningsnivået.

På denne måten synes problemstillingens spørsmål angående aktørene å være avklart. Dermed gjenstår følgende del av problemstillingen: *hvordan forebygge, avdekke og håndtere misligheter.*

Hvordan forebygge misligheter?

Studien viste at *handlinger* som kunne forebygge misligheter kunne være en god internkontroll, gode risikoanalyser, gode etiske retningslinjer, effektive kontrollaktiviteter, tekniske og fysiske blokkeringsmekanismer, samt synliggjøring av høy oppdagelsesrisiko.

Ledelsen må ha fokus på internkontroll og gå foran som et godt eksempel, samt kommunisere internkontrollen ut i hele virksomheten. De virksomhetene som ikke har gode tekniske og fysiske blokkeringsmekanismer bør gjennomføre en risikoanalyse for å finne svakheter i rutiner og internkontrollsystemet, slik at misligheter kan forebygges. Den interne regnskapsføreren og internrevisoren har nærhet til regnskapet og den operative driften og kan med fordel benyttes ved utarbeidelse av risikoanalyser. Viktige kontrollaktiviteter som respondentene hadde erfart var blant annet å være oppmerksom på røde flagg, praktisere arbeidsdeling samt begrense ansattes tilganger og autorisasjoner til det nødvendige.

Hvordan avdekke misligheter?

Studien viste at *handlinger* for å avdekke misligheter kunne være å gjennomføre risikoanalyser, søke aktivt etter røde flagg, benytte internkontrollen aktivt, etablere gode kontrollaktiviteter samt gjennomføre systematiske, kontinuerlige og uforutsigbare kontroller. Synlige kontrollaktiviteter var vesentlig. Viktige kontrollaktiviteter var blant annet kontantstrømsanalyse, nøkkeltallsanalyser og databaserte analyser.

En enkel mislighet kan generere mange og diffuse røde flagg som det kreves kompetanse og erfaring for å avdekke, men respondentene synes å være usikker på dette området. Det er urovekkende at mange virksomhetene først søker etter indikasjoner på misligheter etter det har forekommet en mislighet eller at det er kommet tips/varsler om misligheter. Dette tyder på at disse virksomhetene ikke har forstått viktigheten av systematisk og kontinuerlig søking etter røde flagg.

Hvordan håndtere misligheter?

Studien viste at *handlinger* for å håndtere mislighet kunne være å melde fra til myndighetene, praktisere en rask og resolutt handling, sikring av bevis, granskning og diskrete undersøkelser, fremskaffe dokumentasjon, sørge for at misligheter får konsekvenser og blir synliggjort.

Ikke alle respondenter er klar over hvem de skal varsle til ved en mislighet. Ikke alle respondenter har varslingsrutiner som gjør det mulig å varsle misligheter hos ledelsen. For å håndtere misligheter bør virksomheten ha et varslingsystem som alle kjenner til, og som er konstruert for å håndtere misligheter hos ledelsen. Varslingsrutinene bør gi varsleren tilstrekkelig beskyttelse slik at etiske dilemma ikke forhindrer at misligheter blir varslet.

Siden styret har det øverste ansvaret for forvaltning av virksomheten og det øverste ansvaret for regnskapet, er det betenkelig at det er styrelederne som i minst grad ser hvordan de skal kunne bidra til avdekking og håndtering av misligheter. Økokrim mener at et betydelig flertall av styremedlemmene i norske virksomheter ikke har nødvendige faglige forutsetninger for å oppfylle styreansvaret.

Omfang

Studien viste at *regnskapsovertredelser* var den mest vanlige typen økonomisk kriminalitet. Av misligheter innenfor inntekts- og resultatmanipulasjon var *resultatutjevning ved å flytte løpende inntekter til senere periode*, mest vanlig. Omfanget av økonomisk kriminalitet synes å være så stort at politi-, toll-, og skattemyndighetene får for lite ressurser til å avdekke og håndtere alle sakene. Derfor er det mulig å stille spørsmål ved, om ressursmangelen medfører at det er lett å unnsnippe straff for økonomisk kriminalitet i Norge, men det er uttalelser som tyder på det.

Det øverste ansvaret for regnskapsføringen

Aksjeloven viser at det er styret som har det øverste ansvaret for regnskapsføringen, og ansvaret kan ikke delegeres til andre. Styrets hovedansvar utøves gjennom daglig leder som har ansvar for den daglige regnskapsføringen. Styreledere og styremedlemmene kjente dette i størst grad. Likevel er det urovekkende at om lag to av ti styreledere og styremedlemmer ikke kjente til dette. Tre av ti eksterne revisorer kjente ikke til dette, på tross av at de er aktørgruppen med høyest regnskapsfaglig kompetanse. Daglig ledere er usikker på hvem som har det øverste ansvaret for regnskapet, og er heller ikke godt kjent med at de ikke kan delegerer ansvaret for den daglige regnskapsføringen til en regnskapssjef. Det tyder på at styret og ledelsen ikke tenker over sitt ansvar, og de kan bli overrasket av at de havner i kontrollmyndighetenes søkelys. I en del virksomheter kan det være grunn å stille spørsmål med styrets og ledelsens kompetanse angående økonomisk kriminalitet.

6.1 Forslag til videre forskning

Ut fra studien er det enkelte spørsmål som fremdeles er ubesvart. Andre forskere kan benytte denne studien som utgangspunkt, og videre undersøke følgende:

- I hvilken grad blir omfanget av økonomisk kriminalitet i Norge påvirket av ressursmangelen hos politi-, toll-, og skattemyndighetenes? Hvilke praktiske og politiske løsninger kan gjennomføres for å redusere denne ressursmangelen?
- I hvilken grad har den interne regnskapsføreren bedre mulighet til å forebygge, avdekke og håndtere misligheter – i forhold til den eksterne regnskapsføreren?
- I hvilken grad har styremedlemmenes faglige forutsetninger betydning for hvordan de forebygger, avdekker og håndterer misligheter?

7 Litteraturliste

Dersom kilden finnes i både papir og nettversjon er også linken til dokumentet oppgitt som en klikkbar hyperkobling.

Aarbakke, Magnus, et al. 2012. *Aksjeloven og allmennaksjeloven, kommentarutgave*. 3.utgave: Universitetsforlaget, 2012. s. 1472. ISBN 9788 21 50173 27.

Aksnes, Håvard. 2003. Håndbok i taktisk etterforskning. Etterforskning og etterforskningsmetode. Neskollen : Håvard Aksnes, 2003. Utkast 17.02.2003. Objekt-ID: 032053169, Kilde: BIBSYS ILS .

Bock, Jørgen. 2014. Styreleder har ordet: Du må være modig som internrevisor. *SIRK - Styring - Internrevisjon - Risiko - Kontroll*. 2014.

Eide, Erling. 1994. *Kriminaløkonomi*: Rogaland Mediesenter, 1994. ISBN 82-91348-03-0.

Eklund, Trond og Knutsen, Knut. 2011. *Regnskapsanalyse - Aktiv bruk av regnskapet*: Gyldendal Akademisk Forlag, 2011. ISBN 978-82-05-41759-5.

Ellingsen, Dag. 2010. *Virksomheter som offer for økonomisk kriminalitet - 2008-undersøkelsen. Rapport 49/2010*: Statistisk sentralbyrå, Rapport 49/2010, 2010. s. 37.
http://www.ssb.no/a/publikasjoner/pdf/rapp_201049/rapp_201049.pdf.

Finansdepartementet. 2015. *Fremtidens norske regnskapsstandarder – funksjon og organisering*: Regnskapslovutvalgets seminar 2.mars 2015, 2015.
<https://www.regjeringen.no/contentassets/d988e7eece6341b3807c90df93e7c7af/lovutredning.pdf>

Finansdepartementet. 2014. *Bruk av internrevisjon i staten. Utredning fra en arbeidsgruppe nedsatt av Finansdepartementet, høsten 2013*: Finansdepartementet, 2014.
<https://www.regjeringen.no/contentassets/586b1b12486c4d45adc698514c840f80/utredning.pdf>

Finansdepartementet. 2011. *Regjeringens handlingsplan mot økonomisk kriminalitet. Publikasjonskode: G-0422*. 2011.
http://www.regjeringen.no/upload/FIN/Info/2011/forelopig_versjon_handlingsplan_oko_krim.pdf.

Finanstilsynet. 2014. *Dokumentbasert tilsyn for autoriserte regnskapsførere og regnskapsførerselskap*. 2014.
http://www.finanstilsynet.no/Global/Venstremeny/Rapport/2014/Rapport_regnskapsforere_ju ni_2014.pdf.

- Finanstilsynet. 2012.** Inntektsrevisjon og virksomhetsforståelse. Tematilsyn 2012: Finanstilsynet, 2012.
http://www.finanstilsynet.no/Global/Venstremeny/Rapport/2013/Inntektsrevisjon_og_virksomhetsforst%C3%A5else_tematilsyn_2012.pdf
- Gottschalk, Petter. 2014.** *Fra helt til skurk*: Kurt forlag, 2014c. s. 1058. ISBN 978-82-998564-5-4
- Gottschalk, Petter. 2012.** *Økonomisk kriminalitet i ledelsen*. s.l. : Akademika forlag, 2012. ISBN 978-82-3210-125-2.
- GRFS. 2014.** *God regnskapsføringsskikk*: Norges Autoriserte Regnskapsføreres Forening, Økonomiforbundet og Den norske Revisorforening, 2014.
[http://www.narf.no/upload/13608/God%20regnskapsf%C3%B8ringsskikk%20\(GRFS\)%20-%20november%202014.pdf](http://www.narf.no/upload/13608/God%20regnskapsf%C3%B8ringsskikk%20(GRFS)%20-%20november%202014.pdf)
- Grønmo, Sigmund. 2007.** *Samfunnsvitenskapelig metode*: Fagbokforlaget, 2007. ISBN 978-82-7674-224-4.
- Gulden, Bror Petter. 2007.** *Revisjon, teori og metode*. 5.utgave: Cappelen Akademisk Forlag, 2007. ISBN: 978-82-02-26312-6.
- Handeland, Øyvind og Schwencke, Hans R. 2012.** *Gyldendal rettsdata, kommentarer til regnskapsloven*. 2012. <http://www.retttsdata.no/>
- Hjerm, Mikael og Lindgren, Simon. 2011.** *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig analyse*. [overs.] Overstatt fra Svensk av Einar Blomgren: Gyldendal Norsk Forlag AS, 2011. ISBN 978-82-05-41390-0.
- Hoff, Kjell Gunnar. 2009.** *Grunnleggende bedriftsøkonomisk analyse*: Universitetsforlaget, 2009. ISBN 978-82-15-01294-0.
- Huneide, Jens-Erik, et al. 2014.** *Årsregnskapet i teori og praksis 2013*: Gyldendal akademisk, 2014. ISBN 978-8205-45930-4.
- Høyllie, Knut, Kristensen, Roy og Opsahl, Hanne. 2011.** *God regnskapsføringsskikk, med kommentarer til lov og standarder*: Gyldendal Norsk Forlag AS, 2011. ISBN 978-82-05-41037-4.
- IAS 36. 2012.** *Verdifall på eiendeler*: International Financial Reporting Standards., 2012.
http://ec.europa.eu/internal_market/accounting/docs/consolidated/ias36_en.pdf

IFRS 15 Revenue from Contracts with Customers. 2014: International Financial Reporting Standard, 2014. http://ifrs.wiley.com/standards/13359_IFRS15_Standard_Website.pdf.

Igdun, Kristoffer. 2013. *SIRK - Styring - Internrevisjon - Risiko - Kontroll*. 2013, 1. **Innst.O.nr.25 (1998-1999). 1998.** *Innstilling fra finanskomiteen om lov om revisjon og revisorer (revisorloven)*: Finanskomiteen, 1998.

ISA 240. 2009. *Revisors oppgaver med og plikter til å vurdere misligheter ved revisjon av regnskaper*: International Federation of Accountants - Revisorforeningen i norge, 2009. http://www.revisorforeningen.no/arch/_img/9605505.pdf.

ISA 315. 2012. *(Revidert)Identifisering og vurdering av risikoene for vesentlig feilinformasjon gjennom forståelse av enheten og dens omgivelser*. 2012. http://www.revisorforeningen.no/arch/_img/9606006.pdf

Johannessen, Asbjørn, Christoffersen, Line og Tufte, Per Arne. 2011. *Forskningsmetode for økonomiske-administrative fag*: Abstrakt forlag, 2011. ISBN 978-82-7935-319-5.

Kaaby, Jan Terje. 2013. *Bokføringsloven (2013)*: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS, 2013. ISBN 978-82-450-1381-8.

Kristoffersen, Trond. 2008. *Årsregnskapet - en grunnleggende innføring*: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS, 2008a. ISBN: 978-82-450-0161-7.

KS. 2012. *Rådmannens internkontroll. Orden i eget hus!:* KS, EffektiviseringsNettverket, 2012. http://gamle.ks.no/PageFiles/23271/12-831%20Arbeidshefte%20versjon%203%20mars%202012%20317166_1_0.pdf?epslanguage=no

Kvifte, Steinar Sars og Johnsen , Atle. 2008. *Konseptuelle rammeverk for regnskapet*: Den norske Revisorforening, 2008. ISBN: 978-82-7082270-6.

Langli, John Christian. 2015. *Evaluering av unntak for revisjonsplikt i små aksjeselskaper*: Handelshøyskolen BI, 2015. s. 621. <http://www.narf.no/upload/34441/Langli%202015.03.26%20Evalueringsrapport%20fravalg.pdf>.

Lincoln, Yvonna S. og Guba, Egon G. 1985. *Naturalistic inquiry*: SAGE Publications, 1985. ISBN: 0-8039-2431-3.

Lynum, Frank. 2012. Tatt av pressen. Journalister avslører flere hvitsnippkriminelle enn Økokrim gjør. *Amagasinet*. 17 februar, 2012.

Mehmetoglu, Mehmet. 2003. *Kvalitativ metode for merkantile fag.* 2003. ISBN: 978-82-7674-994-6.

Moen, Tove-Gunn og Havstein, Bjørgunn. 2009. *Regnskapsorganisasjon, bokføring og internkontroll:* Cappelen Damm AS, 2009. ISBN 978-82-02-28483-1.

Nergaard, Leiv L. 2013. *Sammendarag av granskningsrapport - Troms Kraft AS.* 2013.
http://www.tromsfylke.no/Portals/0/Vedlegg/N%C3%A6ring/Sammendrag%20av%20granskningsrapport%20-%20Troms%20Kraft%20AS_1.pdf

NIRF. 2013. *Etiske regler og standarder for profesjonell utøvelse av internrevisjon:* The Institute of Internal Auditors, Inc - via NIRF - Norges Interne Revisors forening, 2013.
http://www.iaa.no/filestore/Fag_og_tema/Standarder_og_Guidance/ENDELIGE_tiske_regler_og_standarder_2013.pdf

NOU 2002:20. 2002. *Ny bokføringslov:* Finansdepartementet, 2002.

NOU 2008:16. 2008. *Om foretaksstyring og tiltak mot manipulering av finansiell informasjon:* Finansdepartementet, Norges offentlige utredning, 2008.

NRS (V) Regnskapsføring av inntekt. 2010: Norsk RegnskapsStiftelse, 2010.
http://www.regnskapsstiftelsen.no/arch/_img/9521331.pdf.

NRS. 2014. *Norsk Regnskapsstandard - Høringsutkast:* Norsk RegnskapsStiftelse, 2014.
http://www.regnskapsstiftelsen.no/arch/_img/9644363.pdf.

NRS(V) Regnskapsføring av inntekt. 2010: Norsk RegnskapsStiftelse, 2010.
http://www.regnskapsstiftelsen.no/arch/_img/9521331.pdf .

NUES. 2014. *Eierstyring og selskapsledelse:* Norsk utvalg for eierstyring, 2014.
<http://www.nues.no/filestore/Dokumenter/Anbefalingene/2014/2014-10-30Anbefaling2014NORweb.pdf>

Olsen, Anders Berg. 2007. *Økonomisk kriminalitet - Avdekking granskning og forebygging:* Universitetsforlaget, 2007.

Ot.prp.nr.42 (1997-1998). *Om lov om årsregnskap m.v. (regnskapsloven).* s.l. : Finans- og tolldepartementet, 20. mars 1998.
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/regpubl/otprp/19971998/otprp-nr-42-1997-98-.html?id=120622>.

Ot.prp.nr.51 (1992-1993). 1993. *Om lov om autorisasjon av regnskapsførere:* Finansdepartementet, 1993.

Ot.prp.nr.61 (1978-1979). 1979. *Om lov om endringer i rettergangslovgivningen, straffelovgivningen m m:* Justis- og beredskapsdepartementet, 1979.

Ottesen, Gunnar. 2013. Hvordan ivareta styrets forvaltnings- og tilsynsansvar etter aksjeloven? *Praktisk økonomi & finans.* 4, 2013.

Politidirektoratet. 2014. *Politiets innbyggerundersøkelse.* 2014.

https://www.politi.no/vedlegg/lokale_vedlegg/politidirektoratet/Vedlegg_2800.pdf.

PwC. 2014a. *Global Economic Crime Survey 2014 - De norske resultatene:* PwC Granskning, 2014a. <http://www.pwc.no/crimesurvey>.

PwC. 2014b. *Styreboken:* PwC, 2014b. http://www.pwc.no/no_NO/no/corporate-governance/publikasjoner/styreboken2014-web2.pdf.

PwC. 2011a. *Cyberkriminalitet i fokus. Global Economic Crime Survey 2011:* PwC, 2011a. <https://www.pwc.com/gx/en/economic-crime-survey/pdf/pwc-gecs-norway-2011.pdf>

PwC. 2011b. *Din guide for ansvarlig eierstyring og selskapsledelse:* PwC, 2011b. http://www.pwc.no/no_NO/no/publikasjoner/corpg-mars2011.pdf.

Riksrevisjonen. 2007. *Supplerende retningslinjer om forebygging og avdekking av misligheter.* 2007.

https://www.riksrevisjonen.no/SiteCollectionDocuments/Vedlegg/Revisjonsmetodikk/Misligheter_supplerende_retningslinjer_pr_210607.pdf

Ringen, Gunnar Holm og Pilgaard, Marianne Støkken. 2014. Økonomisk kriminalitet: Forebygging, avdekking, håndtering. *Revisjon og Regnskap - Revisorforeningen.no.* 1, 2014.

Schilit, Howard M. og Perler, Jermy. 2010. *Financial Shenanigans. How to detect accounting gimmicks & fraud in financial reports.* Third edition: McGraw-Hill, 2010. ISBN 978-0-07-170307-9.

Senter for statlig økonomistyring. 2009. *Internrevisjon og intern kontroll i statlige virksomheter - en kartlegging::* Senter for statlig økonomistyring, 2009.

http://www.dfo.no/Documents/FOA/publikasjoner/rapporter/R12_4-2009_Internrevisjon_og_intern_kontroll_i_statlige_virksomheter-en_kartlegging.pdf

Skatteetaten. 2014. *Undersøkelse om svart arbeid:* Opinion:, 2014.

http://www.samarbeidmotsvartokonomi.no/Portals/1/PDF/20141002_Skatteetaten_svart_arbeid_2014.pdf.

Steinheim, Tonny og Blakstad, Leiv. 2012. Regnskapsmanipulering – definisjon, forutsetninger og incentiver. *Praktisk økonomi og finansiell*, Vol. 28. 2-2012, 2012.

Sticos. 2015. *Sticos oppslag web*. 2015. <https://oppslag.sticos.no/>

Von Der Lippe, Berit. 2010. *Medier, politikk og samfunn*: Cappelen Akademisk Forlag, 2010. ISBN 978-82-02-26167-2.

Økokrim. 2014. *Årsrapport*. 2014.

[http://www.okokrim.no/www/okokrim/resource.nsf/files/1666481587-okokrim_arsrapport_2014/\\$FILE/okokrim_arsrapport_2014.pdf](http://www.okokrim.no/www/okokrim/resource.nsf/files/1666481587-okokrim_arsrapport_2014/$FILE/okokrim_arsrapport_2014.pdf).

Økokrim. 2012. *Trusselvurdering. Økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet 2013-2014*.

2012. [http://www.okokrim.no/www/okokrim/resource.nsf/files/www93sfde-trusselvurdering_2013-20141/\\$FILE/trusselvurdering_2013-20141.pdf](http://www.okokrim.no/www/okokrim/resource.nsf/files/www93sfde-trusselvurdering_2013-20141/$FILE/trusselvurdering_2013-20141.pdf).

Økokrim. 2004. *Brev til Finansdepartementet. Finance Credit-saken - mulige tiltak for å unngå misligheter i fremtiden*. 2004.

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/nouer/2008/nou-2008-16/20.html?id=528522>.

7.1 WEB referanser

I teksten er henvisningene også lagt inn som klikkbar hyperkobling.

[1] Politiets Fellesforbund. Trenger mer ressurser. Sist oppdatert 22.03.2013.

https://www.pf.no/aktuelt_na/nyhetsarkiv/2009/juni/Trenger+mer+ressurser.d25-TxdDSZr.ips

[2]

Alvorlig økonomisk kriminalitet blir ikke etterforsket sist oppdatert 24.07.2013

https://www.pf.no/pf/aktuelt_na/nyhetsarkiv/2008/februar/Alvorlig+%C3%B8konomisk+kriminalitet+blir+ikke+etterforsket.d25-TxdDG54.ips

[3] Riksrevisjonen. Nye standarder/rammeverk – misligheter:

http://www.nkrf.no/filarkiv/File/Kurs_og_konferansepdf-er/Nasj-fagkonf-2010/1515_-_Nenningsland_-_dag_1.pdf

[4] Økokrim - Økonomisk kriminalitet:

<http://www.okokrim.no/definisjon-okonomisk-kriminalitet>

[5] Deloitte: Manipulering av inntekter og «røde flagg»

<http://www2.deloitte.com/no/no/pages/legal/articles/manipulering-av-inntekter.html>

[6] FASB- Financial Accounting Standards Board. <http://www.fasb.org/home>

[7] NRS – Norsk Regnskapsstiftelse. <http://www.regnskapsstiftelsen.no/>

[8] Røde flagg som indikerer hvitvasking, Hvitvasking.no.

<http://www.hvitvasking.no/Om-hvitvasking/Indikatorer-pa-hvitvasking/>

[9] DN- OVDS saken.

<http://www.dn.no/nyheter/naringsliv/2004/08/06/fengselsstraff-i-ovdssaken>

[10] NIRF- Internrevisjon: http://www.ija.no/no/om_internrevisjon/

- [11] NARF sitt etiske regelverk. <http://www.narf.no/upload/17810/Etisk%20regelverk%20-%20sist%20endret%20generalforsamlingen%202012.pdf>
- [12] Revisjonsstandarder fra DnR: <http://www.revisorforeningen.no/a9500136/revisjonsstandardene-mm>
- [13] NUES: <http://www.nues.no/filestore/Dokumenter/Anbefalingene/2014/2014-10-30Anbefaling2014NORweb.pdf>
- [14] Deloitte. Internkontroll. http://public.deloitte.no/images/Internkontroll_4-siders_juni09_web.pdf
- [15] Det globale frøhvelvet på Svalbard: https://www.regjeringen.no/nb/tema/mat-fiske-og-landbruk/landbruk/svalbard_global_frohvelv/id462220/
- [16] KPMG –Verktøy for granskning. http://www.iaa.no/filestore/Nettverk/Nettverk_misligheter/Presentasjoner/Internrevisjon-Misligheter231014.pdf
- [17] MTR-rapport via Altin.no: <https://www.altinn.no/no/Skjema-og-tjenester/Etater/Okokrim/Melding-om-mistenkelig-transaksjon/>
- [18] QuestBack elektronisk spørreundersøkelse: <http://www.questback.com/no/>
- [19] Purehelp.no: <http://www.purehelp.no/>
- [20] NIRF- Norges Interne Revisorers Forening. <http://www.iaa.no/>
- [21] Nyhetsbrev fra Econa 19.03.2015. http://www.econa.no/vil-du-delta-i-forskning?utm_source=nyhetsbrev&utm_medium=email&utm_term=Uke%2012&utm_campaign=Ikke%20satt%20Uke%2012
- [22] Nyhetsbrev fra NARF 26.03.2015. <http://www.narf.no/Nyhetsbrev/Nyhetsbrev-medlem/Artikler-til-nyhetsbrev/Kan-du-bidra-i-en-sporreundersokelse-vedrorende-okonomiske-misligheter/>
- [23] NSR- Næringslivets Sikkerhetsråd: <http://www.nsr-org.no/om-nsr/>

[24] SMSØ – Samarbeid mot svart økonomi: <http://www.samarbeidmotsvartokonomi.no/>

[25] I styrelsen.no. <http://www.istyrelsen.no/>

[26] NSD- Norsk samfunnsvitenskapelige datatjeneste AS: <http://www.nsd.uib.no/>

[27] Bitcoin. <https://bitcoin.org/en/>

[28] Tollvesenet. Oversikt over unndragelser for 2014.

<https://www.toll.no/no/felles/presse/n/nyheter/avgiftsunndragelse-pa-14-milliarder-kroner/>

[29] Skatteetaten. Trenger du regnskapsfører? - Test deg selv.

<http://www.skatteetaten.no/no/Bedrift-og-organisasjon/Drive-bedrift/Bokforing-og-regnskap/Gode-rutiner-for-daglig-drift/Kontorarbeid-og-regnskapsforing---tips-og-rad/?chapter=3684>

8 Vedlegg

8.1 Vedlegg 1. Intervjuguide for fokusintervju

Intervjuguide for Troms politidistrikt

Intervjuguide for fokusintervju angående masteroppgave med problemstillingen:

Hvordan kan de ulike aktørene avdekke, forebygge og håndtere misligheter vedrørende inntekt- og resultatmanipulasjon?

Forsker: Stein-Ove Jørgensen, Siviløkonomstudent ved Universitetet i Tromsø.

Telefon: 415 01933. E-post: steinove64@gmail.com

Veileder: Hallgeir Hemmingsen, Universitetslektor II ved Universitetet i Tromsø

Telefon: 952 61448. E-post: hallgeir.hemmingsen@uit.no

Respondent: Person ved Troms politidistrikt.

Dato og sted: Torsdag 19.02.2015 kl.08.30 på møterom 5.404 ved Universitetet i Tromsø

Det vil bli benyttet MP3 opptaker under intervjuet, og respondent vil få kopi av lydfilen ved avsluttet intervju. Det blir ikke spurt om personopplysninger eller bedriftsopplysninger.

Lydfilen blir kun benyttet i forskningen, og vil bli slettet innen 1 juni 2015. Dersom det i masteroppgaven benyttes sitat og henvisninger fra intervjuet, vil respondenten få dette til kontroll før oppgaven leveres i slutten av mai 2015. Ved henvisning vil det ikke henvises til respondenten personlig.

Tema for fokusintervjuet.

1. Omfang av økonomisk kriminalitet. Utvikling. Alvorlighetsgrad.
2. Typer av økonomisk kriminalitet. Hvilken type økonomisk kriminalitet opptrer hyppigst? Hvilken frekvens? Er det mulig å rangere disse?
3. Økonomisk kriminalitet i forbindelse med inntektsføring. Ulike typer misligheter innen inntektsføringen. Ulike røde flagg som indikerer misligheter ved inntektsføringen.
4. Avdekking av misligheter. Aktører er definert som eier, styret, daglig leder, intern- og ekstern regnskapsfører, samt intern- og eksterne revisor. Aktørenes rolle ved varsling

og avdekking av misligheter. Mørketall – misligheter som ikke blir varslet. Andre grupper (enn aktørene) som varsler misligheter. Metoder for avdekking av misligheter.

5. Forebygging av økonomisk kriminalitet. Politiets bidrag. Samarbeid med andre kontrollmyndigheter. Samarbeid med næringsorganisasjoner. Samarbeid direkte med bedrifter. Hva kan gjøres bedre i fremtiden?
6. Håndtering av misligheter. Aktørens rolle ved håndtering av misligheter. Varslingsrutiner. Fremgangsmåte. Politiets erfaringer med hvordan virksomheter håndterer misligheter.
7. Det skal sendes ut spørreskjema til aktørene angående problemstillingen. Hva kan være lurt å spørre aktørene om? Hvilke type misligheter innen inntektsføringen kan være mest hensiktsmessig å fokusere på?

Intervjuguide for Skatt Nord

Intervjuguide for fokusintervju angående masteroppgave med problemstillingen:

Hvordan kan de ulike aktørene avdekke, forebygge og håndtere misligheter vedrørende inntekt- og resultatmanipulasjon?

Forsker: Stein-Ove Jørgensen, Siviløkonomstudent ved Universitetet i Tromsø.

Telefon: 415 01933. E-post: steinove64@gmail.com

Veileder: Hallgeir Hemmingsen, Universitetslektor II ved Universitetet i Tromsø

Telefon: 952 61448. E-post: hallgeir.hemmingsen@uit.no

Respondent: Person ved Skatt nord

Dato og sted: Tirsdag 3.3.15, kl.14.00, Kaigata 3-5, Tromsø

Det vil bli benyttet MP3 opptaker under intervjuet, og respondent vil få kopi av lydfilen ved avsluttet intervju. Det blir ikke spurt om personopplysninger eller bedriftsopplysninger.

Lydfilen blir kun benyttet i forskningen, og vil bli slettet innen 1 juni 2015. Dersom det i masteroppgaven benyttes sitat og henvisninger fra intervjuet, vil respondenten få dette til kontroll før oppgaven leveres i slutten av mai 2015.

Tema for fokusintervjuet.

1. Omfang av skatt- og avgiftsunndragelser generelt – statistikker. Utviklingstrekk. Forskjeller mellom bevisste feil og tilfeldige feil.
2. Skatteetatens rolle angående hvitvasking. Omfang. Utviklingstrekk.
3. Viktigste typer skatt- og avgiftsunndragelser som kan bidra til ulovlig inntektsøkning. Eksempelvis bevisst feilrapportering av skattbar inntekt. Frekvens og alvorlighetsgrad på disse skatt- og avgiftsunndragelsene. Ulike røde flagg som indikerer slike misligheter.
4. Avdekking av misligheter. Skattemyndighetenes rolle ved avdekking av misligheter. Skattemyndighetenes erfaring med hvordan *aktørene* avdekker misligheter. Aktører er definert som eier, styret, daglig leder, intern- og ekstern regnskapsfører, samt intern- og eksterne revisor. Andre grupper (enn aktørene) som avdekker misligheter.

Metoder for avdekking av misligheter.

5. Forebygging av misligheter. Skattemyndighetenes bidrag. Typer forebygging som hjelper best. Skattemyndighetenes erfaring med aktørenes og virksomhetenes forebygging av misligheter. Samarbeid med andre kontrollmyndigheter. Samarbeid med næringsorganisasjoner. Samarbeid direkte med bedrifter. Hva kan gjøres bedre i fremtiden?
6. Håndtering av misligheter. Skattemyndighetenes håndtering når mislighet er avdekket. Skattemyndighetenes erfaring med hvordan aktørene håndterer misligheter som er avdekket. Varslingsrutiner. Fremgangsmåte.
7. Det skal sendes ut spørreskjema til aktørene angående problemstillingen. Hva kan være lurt å spørre aktørene om? Ser skattemyndighetene spesielle områder som er spesielt viktig å fokusere på? Er det spesielle forhold med aktørene som bør fokuseres på?

Intervjuguide for Tollregion Nord-Norge

Intervjuguide for fokusintervju angående masteroppgave med problemstillingen:

Hvordan kan de ulike aktørene avdekke, forebygge og håndtere misligheter vedrørende inntekt- og resultatmanipulasjon?

Forsker: Stein-Ove Jørgensen, Siviløkonomstudent ved Universitetet i Tromsø.

Telefon: 415 01933. E-post: steinove64@gmail.com

Veileder: Hallgeir Hemmingsen, Universitetslektor II ved Universitetet i Tromsø

Telefon: 952 61448. E-post: hallgeir.hemmingsen@uit.no

Respondent: To personer ved Tollregion Nord-Norge

Dato og sted: Tirsdag 12.3.15, Tromsø regiontollsted, Sjølundveien 3, 9267 Tromsø

Det vil bli benyttet MP3 opptaker under intervjuet, og respondent vil få kopi av lydfilen ved avsluttet intervju. Det blir ikke spurt om personopplysninger eller bedriftsopplysninger.

Lydfilen blir kun benyttet i forskningen, og vil bli slettet innen 1 juni 2015. Dersom det i masteroppgaven benyttes sitat og henvisninger fra intervjuet, vil respondenten få dette til kontroll før oppgaven leveres i slutten av mai 2015.

Tema for fokusintervjuet.

1. Omfang av tollunndragelser generelt – statistikker. Utviklingstrekk.
2. Smugling av kunst, valuta, diamanter og lignende i forbindelse med hvitvasking.
3. Typer tollunndragelser som kan bidra til ulovlig inntektsøkning. Eksempelvis kan inntektene til en restaurant økes ved å benytte vin, brennevin og matvarer som er smuglet inn i landet. Frekvens og alvorlighetsgrad på disse tollunndragelsene.
4. Misligheter i tilknytning til toll-rutiner som medfører ulovlige fordeler. Eksempelvis juks med opprinnelsesbevis, varenummer og strekinnrykk, deklareringer eller feil bruk av datasystemet TVINN.
5. Avdekking av misligheter. Tollmyndighetenes rolle ved avdekking av misligheter. Tollmyndighetenes erfaring med hvordan *aktørene* avdekker misligheter. Aktører er definert som eier, styret, daglig leder, intern- og ekstern regnskapsfører, samt intern-

og eksterne revisor. Andre grupper (enn aktørene) som avdekker misligheter.
Metoder for avdekking av misligheter.

6. Forebygging av misligheter. Tollmyndighetenes bidrag. Typer forebygging som hjelper best. Tollmyndighetenes erfaring med aktørenes og virksomhetenes forebygging av misligheter. Samarbeid med andre kontrollmyndigheter. Samarbeid med næringsorganisasjoner. Samarbeid direkte med bedrifter. Hva kan gjøres bedre i fremtiden?
7. Håndtering av misligheter. Tollmyndighetenes håndtering når mislighet er avdekket. Tollmyndighetenes erfaring med hvordan aktørene håndterer misligheter som er avdekket. Varslingsrutiner. Fremgangsmåte.
8. Det skal sendes ut spørreskjema til aktørene angående problemstillingen. Hva kan være lurt å spørre aktørene om? Ser tollmyndighetene spesielle områder som er spesielt viktig å fokusere på? Er det spesielle forhold med aktørene som bør fokuseres på?

8.2 Vedlegg 2. Spørreskjema i QuestBack

Q1.Hvilken type aktør er du?

Spørsmål til alle aktører.

Velg av ett av følgende alternativ:

1. Aksjonær, styreleder/styremedlem og daglig leder
2. Aksjonær og daglig leder
3. Aksjonær
4. Styreleder
5. Styremedlem
6. Daglig leder (administrerende direktør)
7. Intern regnskapsfører (regnskapssjef)
8. Internrevisor
9. Ekstern regnskapsfører
10. Ekstern revisor

Ut fra valgt bransje ledes respondenten til spørsmål som er tilpasset aktørens rolle.

Q2.Velg bransje:

Spørsmål til alle aktører.

Du kan velge flere bransjer dersom du:

- a) Som aktør har relasjon til virksomheter i ulike bransjer
 - b) Er tilknyttet en virksomhet som har flere forretningsområder i ulike bransjer
1. Industri
 2. Bygge- og anleggsvirksomhet
 3. Reparasjon av motorvogn
 4. Varehandel
 5. Transport og lagring
 6. Overnattings- og serveringsvirksomhet
 7. Informasjon og kommunikasjon
 8. Finansiering og forsikring
 9. Faglig, vitenskapelig, teknisk tjenesteyting
 10. Forretningsmessig tjenesteyting
 11. Offentlig administrasjon, forsvar, trygd
 12. Undervisning
 13. Helse og sosialtjenester
 14. Annen tjenesteyting

Q3.Hvor mange ansatte har virksomheten?

Spørsmålet vises kun for respondenter som i spørsmål nr.1 har valgt:

- Aksjonær, styreleder/styremedlem og daglig leder
- Aksjonær og daglig leder
- Aksjonær
- Styreleder
- Styremedlem

- Daglig leder (administrerende direktør)
- Intern regnskapsfører (regnskapssjef)
- Internrevisor

Tilleggs opplysning: Har du relasjon til flere virksomheter tar du utgangspunkt i den største virksomheten i denne besvarelsen.

Valg av ett av følgende alternativ:

- Ingen ansatte. Daglig leder er eier
- 1 til og med 10 ansatte
- 11 til og med 20 ansatte
- 21 til og med 30 ansatte
- 31 til og med 40 ansatte
- 41 til og med 50 ansatte
- 51 til og med 100 ansatte
- Mer enn 100 ansatte

Q4.Hvilken aldersgruppe tilhører du?

Spørsmål til alle aktører.

Valg av ett av følgende alternativ:

- 18 til og med 25
- 26 til og med 30
- 31 til og med 35
- 36 til og med 40
- 41 til og med 45
- 46 til og med 50
- 51 til og med 55
- 56 til og med 60
- 61 til og med 65
- 66 til og med 70
- 71 til og med 75

Q5.Hvilket kjønn har du?

Spørsmål til alle aktører.

Valg av ett av følgende alternativ:

- Kvinne
- Mann

Q6.Velg fylke:

Spørsmål til alle aktører.

Valg av ett av følgende alternativ:

- Svalbard
- Finnmark
- Troms

- Nordland
- Nord-Trøndelag
- Sør-Trøndelag
- Møre og Romsdal
- Sogn og Fjordane
- Hordaland
- Rogaland
- Vest-Agder
- Aust-Agder
- Telemark
- Vestfold
- Buskerud
- Oppland
- Hedmark
- Oslo
- Akershus
- Østfold

Q7.Hva er ditt høyeste kompetansenivå vedrørende regnskap?

Spørsmål til alle aktører.

Valg av ett av følgende alternativ:

- 1 år på videregående skole
- 2 år på videregående skole
- 2 år på videregående skole + fagbrev
- 3 år på videregående skole
- 1 år på universitet (årskurs i regnskap)
- 2 år på universitet / høyskole
- Bachelorgrad (3 år på universitet)
- Mastergrad (5 år på universitet)
- Registrert revisor
- Statsautorisert revisor
- PhD-grad

Q8.Hvem har etter din mening det øverste ansvaret for virksomhetens regnskap?

Spørsmål til alle aktører.

Valg av ett av følgende alternativ:

- Aksjeeieren
- Generalforsamlingen
- Styreleder
- Styret
- Daglig leder (administrerende direktør)
- Intern regnskapsfører (regnskapssjef)

- Intern revisor
- Ekstern regnskapsfører
- Ekstern revisor
- Vet ikke / vil ikke svare

Q9. Aksjeeiere: Hvor stor aksjeandel eier du?

Spørsmålet vises kun for respondenter som i spørsmål nr.1 har valgt:

- Aksjonær, styreleder/styremedlem og daglig leder
- Aksjonær og daglig leder
- Aksjonær

Valg av ett av følgende alternativ:

- Mindre enn 1%
- Fra 1% til og med 10%
- Fra 11% til og med 20%
- Fra 21% til og med 30%
- Fra 31% til og med 40%
- Fra 41% til og med 50%
- Fra 51% til og med 60%
- Fra 61% til og med 70%
- Fra 71% til og med 80%
- Fra 81% til og med 90%
- Fra 91% til og med 100%

Q10. Aksjeeiere: Hvor ofte møter du på generalforsamling?

Spørsmålet vises kun for respondenter som i spørsmål nr.1 har valgt:

- Aksjonær, styreleder/styremedlem og daglig leder
- Aksjonær og daglig leder
- Aksjonær

Valg av ett av følgende alternativ:

- Ved alle innkallinger
- I gjennomsnitt annen hver gang
- I gjennomsnitt hver tredje gang
- I gjennomsnitt hver fjerde gang
- Færre enn hver femte gang i gjennomsnitt
- Aldri

Q11. Aksjeeiere: Hvor stort nytte har regnskapsinformasjonen for deg?

Spørsmålet vises kun for respondenter som i spørsmål nr.1 har valgt:

- Aksjonær, styreleder/styremedlem og daglig leder
- Aksjonær og daglig leder
- Aksjonær

Valg av ett av følgende alternativ:

- Svært stor nytte
- Stor nytte
- Verken stor eller liten nytte
- Liten nytte
- Svært liten nytte

Q12. Styret: Hvor mange styreverv har du totalt?

Spørsmålet vises kun for respondenter som i spørsmål nr.1 har valgt:

- Aksjonær, styreleder/styremedlem og daglig leder
- Styreleder
- Styremedlem

Valg av ett av følgende alternativ:

- Kun for denne ene virksomheten
- For 2 virksomheter
- For 3 virksomheter
- For 4 virksomheter
- For 5 virksomheter
- For 6 virksomheter
- For 7 virksomheter
- For 8 virksomheter
- For 9 virksomheter
- For 10 virksomheter
- For 11 eller flere virksomheter

Q13. Styret: Hvor stort nytte har regnskapsinformasjonen for deg?

Spørsmålet vises kun for respondenter som i spørsmål nr.1 har valgt:

- Aksjonær, styreleder/styremedlem og daglig leder
- Styreleder
- Styremedlem

Valg av ett av følgende alternativ:

- Svært stor nytte
- Stor nytte
- Verken stor eller liten nytte
- Liten nytte
- Svært liten nytte
- Vet ikke / vil ikke svare

Q14. Styret: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander:

Spørsmålet vises kun for respondenter som i spørsmål nr.1 har valgt:

- Aksjonær, styreleder/styremedlem og daglig leder
- Styreleder
- Styremedlem

Påstander:

- 14.1. Styremedlemmene kan bli økonomisk ansvarlig for uaktsomhet
- 14.2. Dersom virksomheten oppdager at de har uforsvarlig likviditet er det daglig leder som har det øverste ansvaret for å iverksette nødvendige tiltak
- 14.3. Styret kan delegere alt ansvar for regnskap til daglig leder

Valg av ett av følgende alternativ:

- Helt enig
- Litt enig
- Verken enig eller uenig
- Litt uenig
- Helt uenig
- Vet ikke / vil ikke svare

Q15. Daglig leder: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander:

Spørsmålet vises kun for respondenter som i spørsmål nr.1 har valgt:

- Aksjonær, styreleder/styremedlem og daglig leder
- Aksjonær og daglig leder
- Daglig leder (administrerende direktør)

Påstander:

- 15.1. Daglig leder har det øverste ansvar for forsvarlig forvaltning av virksomheten
- 15.2. Daglig leder skal iverksette internkontrolltiltak som blir pålagt av styret
- 15.3. Dersom virksomheten oppdager en uforsvarlig likviditet er det daglig leder som har det øverste ansvaret for å iverksette nødvendige tiltak
- 15.4. Daglig leder kan delegere ansvaret for regnskapsføringen til regnskapssjefen
- 15.5. Det er ingen problemer ved at daglig leder også er styreleder

Valg av ett av følgende alternativ:

- Helt enig
- Litt enig
- Verken enig eller uenig
- Litt uenig
- Helt uenig
- Vet ikke / vil ikke svare

Q16. Intern regnskapsfører: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander:

Spørsmålet vises kun for respondenter som i spørsmål nr.1 har valgt:

- Intern regnskapsfører (regnskapssjef)

Påstander:

- 16.1. Den interne regnskapsfører kan bli straffet for forsømmelser, uforstand eller grov uforstand vedrørende regnskap og bokføring
- 16.2. Det er den interne regnskapsføreren som har det øverste ansvaret for regnskapet
- 16.3. I små virksomheter er det uproblematisk at daglig leder også fører regnskapet

- 16.4. Finanstilsynet har satt minimums krav for kompetanse for den interne regnskapsføreren
- 16.5. Finanstilsynet krever at den interne regnskapsføreren må følge GRFS –god regnskaps-føringsskikk

Valg av ett av følgende alternativ:

- Helt enig
- Litt enig
- Verken enig eller uenig
- Litt uenig
- Helt uenig
- Vet ikke / vil ikke svare

Q17. Intern revisor: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander:

Spørsmålet vises kun for respondenter som i spørsmål nr.1 har valgt:

- Internrevisor

Påstander:

- 17.1. Jeg har tilstrekkelige kunnskaper for å avdekke misligheter
- 17.2. Jeg har tilstrekkelig kunnskaper for å anbefale effektive forebyggingsaktiviteter
- 17.3. Styret og ledelsen spesifiserer og avgrenser mine arbeidsoppgaver
- 17.4. Jeg har tilgang til alle nødvendige bakgrunnsinformasjon (dokumenter, rutiner, databaser m.m.)
- 17.5. Det er bare ledelsen som kjenner til internrevisorens mandat og arbeidsoppgaver

Valg av ett av følgende alternativ:

- Helt enig
- Litt enig
- Verken enig eller uenig
- Litt uenig
- Helt uenig
- Vet ikke / vil ikke svare

Q18. Ekstern regnskapsfører: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander:

Spørsmålet vises kun for respondenter som i spørsmål nr.1 har valgt:

- Ekstern regnskapsfører

Påstander:

- 18.1. Arbeidsmengden er så stor at det forhindrer grundige undersøkelser av indikasjoner på misligheter
- 18.2. Jeg er helt sikker på at jeg fyller alle lovpålagte krav fullt ut til en hver tid
- 18.3. Dersom jeg overtar regnskapsføringen etter en annen regnskapsfører, ber jeg alltid om en redegjørelse om årsaken til at oppdraget ble avsluttet
- 18.4. Inntektene fra oppdragene er så bra at det muliggjør grundig arbeid med indikasjoner på misligheter

Valg av ett av følgende alternativ:

- Helt enig
- Litt enig
- Verken enig eller uenig
- Litt uenig
- Helt uenig
- Vet ikke / vil ikke svare

Q19. Ekstern revisor: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander:

Spørsmålet vises kun for respondenter som i spørsmål nr.1 har valgt:

- Ekstern revisor

Påstander:

- 19.1. Arbeidsmengden er så stor at det forhindrer grundige undersøkelser av indikasjoner på misligheter
- 19.2. Jeg er helt sikker på at jeg fyller alle lovpålagte krav fullt ut til en hver tid
- 19.3. Dersom jeg overtar revisjon etter en annen revisor, ber jeg alltid om en redegjørelse om årsaken til at oppdraget ble avsluttet
- 19.4. Inntektene fra oppdragene er så bra at det muliggjør grundig arbeid med indikasjoner på misligheter

Valg av ett av følgende alternativ:

- Helt enig
- Litt enig
- Verken enig eller uenig
- Litt uenig
- Helt uenig
- Vet ikke / vil ikke svare

Q20. Hvor vanlig er det i bransjen at det forekommer:

Spørsmålet vises kun for respondenter som i spørsmål nr.1 har valgt:

- Aksjonær, styreleder/styremedlem og daglig leder
- Aksjonær og daglig leder
- Aksjonær
- Styreleder
- Styremedlem
- Daglig leder (administrerende direktør)
- Intern regnskapsfører (regnskapssjef)
- Internrevisor

Vertikale valg:

- 20.1. Grovt bedrageri mot offentlige instanser (trygdemisbruk, subsidie- eller fakturabedrageri)
- 20.2. Grovt bedrageri mot private virksomheter (faktura-, kreditt- eller investeringsbedrageri)

- 20.3. Utroskap, korrupsjon eller bestikkelser
- 20.4. Underslag, som uberettiget vinning eller tillitsbrudd, ikke nasking
- 20.5. Forbrytelser i gjeldsforhold / konkurs. Dette kan være ulovlig uttak av utbytte eller manglende begjæring
- 20.6. Regnskapsovertredelser, som manglende regnskap og regnskapsmanipulasjon
- 20.7. Skatte-, avgifts- og tollunndragelser
- 20.8. Pris- og anbudssamarbeid
- 20.9. Annen økonomisk kriminalitet

Horisontale valg:

- Svært vanlig
- Ganske vanlig
- Verken vanlig eller uvanlig
- Ganske uvanlig
- Svært uvanlig
- Vet ikke / vil ikke svare

Q21. Hvor vanlig er det i bransjen til dine oppdragsgivere at det forekommer:

Spørsmålet vises kun for respondenter som i spørsmål nr.1 har valgt:

- Ekstern regnskapsfører
- Ekstern revisor

Vertikale valg:

- 21.1. Grovt bedrageri mot offentlige instanser (trygdemisbruk, subsidie- eller fakturabedrageri)
- 21.2. Grovt bedrageri mot private virksomheter (faktura-, kreditt- eller investerings bedrageri)
- 21.3. Utroskap, korrupsjon eller bestikkelser
- 21.4. Underslag, som uberettiget vinning eller tillitsbrudd, ikke nasking
- 21.5. Forbrytelser i gjeldsforhold / konkurs. Dette kan være ulovlig uttak av utbytte eller manglende begjæring
- 21.6. Regnskapsovertredelser, som manglende regnskap og regnskapsmanipulasjon
- 21.7. Skatte-, avgifts- og tollunndragelser
- 21.8. Pris- og anbudssamarbeid
- 21.9. Annen økonomisk kriminalitet

Horisontale valg:

- Svært vanlig
- Ganske vanlig
- Verken vanlig eller uvanlig
- Ganske uvanlig
- Svært uvanlig
- Vet ikke / vil ikke svare

Q22. Hvor vanlig er det i bransjen at det forekommer misligheter vedrørende:

Spørsmålet vises kun for respondenter som i spørsmål nr.1 har valgt:

- Aksjonær, styreleder/styremedlem og daglig leder
- Aksjonær og daglig leder
- Aksjonær
- Styreleder
- Styremedlem
- Daglig leder (administrerende direktør)
- Intern regnskapsfører (regnskapssjef)
- Internrevisor

Vertikale valg:

- 22.1. For tidlig inntektsføring
- 22.2. Inntektsøkning forårsaket av feilaktig bruk av skjønn
- 22.3. Resultatforbedring ved å flytte kostnader til senere perioder
- 22.4. Resultatutjevning ved å flytte løpende inntekter til senere periode
- 22.5. Inntektsføring av fiktive inntekter
- 22.6. Inntektsøkning som følge av hvitvasking
- 22.7. Unnlattelse av å føre regnskapet
- 22.8. Resultatforbedring ved å unnlate / holde tilbake innbetaling av skatter og avgifter som skulle vært innbetalt tidligere
- 22.9. Resultatforbedring ved å redusere tollavgifter ved feil bruk av toll-rutiner, varenummer og strekkinnrykk
- 22.10. Resultatforbedring ved å unnlate å bokføre transaksjoner
- 22.11. Manipulering av kassaapparat for å unndra skatter og avgifter (svart inntekt)
- 22.12. Svart arbeid ved å unnlate å betale skatter og avgifter

Horisontale valg:

- Svært vanlig
- Ganske vanlig
- Verken vanlig eller uvanlig
- Ganske uvanlig
- Svært uvanlig
- Vet ikke / vil ikke svare

Q23. Hvor vanlig er det i bransjen til dine oppdragsgivere at det forekommer misligheter vedrørende:

Spørsmålet vises kun for respondenter som i spørsmål nr.1 har valgt:

- Ekstern regnskapsfører
- Ekstern revisor

Vertikale valg:

- 23.1. For tidlig inntektsføring
- 23.2. Inntektsøkning forårsaket av feilaktig bruk av skjønn
- 23.3. Resultatforbedring ved å flytte kostnader til senere perioder
- 23.4. Resultatutjevning ved å flytte løpende inntekter til senere periode
- 23.5. Inntektsføring av fiktive inntekter
- 23.6. Inntektsøkning som følge av hvitvasking

- 23.7. Unnlatelse av å føre regnskapet
- 23.8. Resultatforbedring ved å unnlate / holde tilbake innbetaling av skatter og avgifter som skulle vært innbetalt tidligere
- 23.9. Resultatforbedring ved å redusere tollavgifter ved feil bruk av toll-rutiner, varenummer og strekinnrykk
- 23.10. Resultatforbedring ved å unnlate å bokføre transaksjoner
- 23.11. Manipulering av kassaapparat for å unndra skatter og avgifter (svart inntekt)
- 23.12. Svart arbeid ved å unnlate å betale skatter og avgifter

Horisontale valg:

- Svært vanlig
- Ganske vanlig
- Verken vanlig eller uvanlig
- Ganske uvanlig
- Svært uvanlig
- Vet ikke / vil ikke svare

Q24. Avdekking av misligheter: I hvor stor grad har du mulighet for å bidra til å avdekke misligheter?

Spørsmål til alle aktører.

Valg av ett av følgende alternativ:

- Svært stor grad
- I stor grad
- Verken i stor- eller liten grad
- I liten grad
- Svært liten grad
- Vet ikke / vil ikke svare

Q25. Avdekking av misligheter: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander:

Spørsmålet vises kun for respondenter som i spørsmål nr.1 har valgt:

- Aksjonær, styreleder/styremedlem og daglig leder
- Aksjonær og daglig leder
- Aksjonær
- Styreleder
- Styremedlem
- Daglig leder (administrerende direktør)
- Intern regnskapsfører (regnskapssjef)
- Internrevisor

Påstander:

- 25.1. Virksomheten søker etter indikasjoner på misligheter kun etter at det har forekommet en mislighet
- 25.2. Internkontrollsystemet til virksomheten er utformet for å fange opp indikasjoner på misligheter

- 25.3. Virksomheten søker etter indikasjoner på misligheter kun når det er kommet tips/varsel om mislighet
- 25.4. Dataverktøy benyttes jevnlig i virksomheten for å finne indikasjoner på misligheter
- 25.5. Nøkkeltallsanslyser benyttes jevnlig i virksomheten for å finne indikasjoner på misligheter
- 25.6. Kontantstrømanalyse benyttes jevnlig i virksomheten for å finne indikasjoner på misligheter
- 25.7. En mislighet genererer kun få og entydige indikatorer, som lett kan avsløre misligheten
- 25.8. Jeg har tilstrekkelig faglig kunnskap og erfaring for å kunne oppdage indikasjoner på misligheter

Valg av ett av følgende alternativ:

- Helt enig
- Litt enig
- Verken enig eller uenig
- Litt uenig
- Helt uenig
- Vet ikke / vil ikke svare

Q26. Avdekking av misligheter: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander:

Spørsmålet vises kun for respondenter som i spørsmål nr.1 har valgt:

- Ekstern regnskapsfører
- Ekstern revisor

Påstander:

- 26.1. Oppdragsgiverne er helt avhengig av mitt arbeidsbidrag for å kunne avdekke misligheter
- 26.2. Virksomhetene søker etter indikasjoner på misligheter kun etter at det har forekommet en mislighet
- 26.3. Internkontrollsystemet til virksomhetene er utformet for å fange opp indikasjoner på misligheter
- 26.4. Virksomhetene søker etter indikasjoner på misligheter kun når det er kommet tips/varsel om mislighet
- 26.5. Dataverktøy benyttes jevnlig i virksomhetene for å finne indikasjoner på misligheter
- 26.6. Nøkkeltallsanslyser benyttes jevnlig i virksomhetene for å finne indikasjoner på misligheter
- 26.7. Kontantstrømanalyse benyttes jevnlig i virksomhetene for å finne indikasjoner på misligheter
- 26.8. En mislighet genererer kun få og entydige indikatorer, som lett kan avsløre misligheten

26.9. Jeg har tilstrekkelig faglig kunnskap og erfaring for å kunne oppdage indikasjoner på misligheter

Valg av ett av følgende alternativ:

- Helt enig
- Litt enig
- Verken enig eller uenig
- Litt uenig
- Helt uenig
- Vet ikke / vil ikke svare

Q27. I hvor stor grad har du mulighet for å bidra til forebygging av misligheter?

Spørsmål til alle aktører.

Valg av ett av følgende alternativ:

- Svært stor grad
- I stor grad
- Verken i stor- eller liten grad
- I liten grad
- Svært liten grad
- Vet ikke / vil ikke svare

Q28. Forebygging av misligheter: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander:

Spørsmålet vises kun for respondenter som i spørsmål nr.1 har valgt:

- Aksjonær, styreleder/styremedlem og daglig leder
- Aksjonær og daglig leder
- Aksjonær
- Styreleder
- Styremedlem
- Daglig leder (administrerende direktør)
- Intern regnskapsfører (regnskapssjef)
- Internrevisor

Påstander:

- 28.1. Virksomheten har etiske retningslinjer som skal forebygge misligheter
- 28.2. I min virksomhet er det lite sannsynlig at en mislighet blir oppdaget
- 28.3. Virksomheten praktiserer nulltoleranse for alle typer misligheter
- 28.4. Virksomheten har tekniske og fysiske blokkeringsmekanismer for å forhindre misligheter
- 28.5. Ledelsen har fokus på internkontroll, og går foran med godt eksempel
- 28.6. Det er bare ledelsen som kjenner til innholdet i internkontrollrutinene
- 28.7. Virksomheten har varslingskanaler og varslingsrutiner som alle kjenner til
- 28.8. Virksomheten har effektive kontrollaktiviteter som kan forebygge misligheter
- 28.9. Politiets oppklaring av økonomisk kriminalitet virker forebyggende på misligheter
- 28.10. Skattemyndighetenes kontrollrutiner forebygger skatte- og avgiftsunndragelser

28.11. Tollmyndighetenes kontrollrutiner forebygger tollunndragelser

Valg av ett av følgende alternativ:

- Helt enig
- Litt enig
- Verken enig eller uenig
- Litt uenig
- Helt uenig
- Vet ikke / vil ikke svare

Q29. Forebygging av misligheter: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander:

Spørsmålet vises kun for respondenter som i spørsmål nr.1 har valgt:

- Ekstern regnskapsfører
- Ekstern revisor

Påstander:

- 29.1. Oppdragsgiverne er helt avhengig av mitt arbeidsbidrag for å kunne forebygge misligheter
- 29.2. Virksomhetene har etiske retningslinjer som skal forebygge misligheter
- 29.3. I virksomhetene er det lite sannsynlig at en mislighet blir oppdaget
- 29.4. Virksomhetene praktiserer nulltoleranse for alle typer misligheter
- 29.5. Virksomhetene har tekniske og fysiske blokkeringsmekanismer for å forhindre misligheter
- 29.6. Ledelsen i virksomhetene har fokus på internkontroll, og går foran med godt eksempel
- 29.7. Det er bare ledelsen som kjenner til innholdet i internkontrollrutinene
- 29.8. Virksomhetene har varslingskanaler og varslingsrutiner som alle kjenner til
- 29.9. Virksomhetene har effektive kontrollaktiviteter som kan forebygge misligheter
- 29.10. Politiets oppklaring av økonomisk kriminalitet virker forebyggende på misligheter
- 29.11. Skattemyndighetenes kontrollrutiner forebygger skatte- og avgiftsunndragelser
- 29.12. Tollmyndighetenes kontrollrutiner forebygger tollunndragelser

Valg av ett av følgende alternativ:

- Helt enig
- Litt enig
- Verken enig eller uenig
- Litt uenig
- Helt uenig
- Vet ikke / vil ikke svare

Q30. I hvilken grad har du mulighet for å håndtere indikasjoner på misligheter?

Spørsmål til alle aktører.

Valg av ett av følgende alternativ:

- Svært stor grad
- I stor grad

- Verken i stor- eller liten grad
- I liten grad
- Svært liten grad
- Vet ikke / vil ikke svare

Q31. Håndtering av misligheter: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander:

Spørsmål til alle aktører.

Påstander:

- 31.1. For å bevare virksomhetens omdømme, vil avdekkede misligheter som hovedregel ordnes opp internt, i stedet for å anmelde saken til Politiet
- 31.2. Alle tilfeller av økonomisk kriminalitet vil bli anmeldt til Politiet
- 31.3. Dersom en mislighet blir avdekket er alle kjent med hvordan- og til hvem det skal varsles til
- 31.4. Varslingsrutinene for misligheter er utformet slik at det er mulig å varsle om indikasjoner på misligheter hos ledelse eller styret
- 31.5. Dersom det avdekkes indikasjoner på misligheter håndteres dette ved at virksomheten innhenter ekstern kompetanse
- 31.6. Alle misligheter som anmeldes til Politiet blir oppklart

Valg av ett av følgende alternativ:

- Helt enig
- Litt enig
- Verken enig eller uenig
- Litt uenig
- Helt uenig
- Vet ikke / vil ikke svare

Q32. Råd og veiledning: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander:

Spørsmålet vises kun for respondenter som i spørsmål nr.1 har valgt:

- Aksjonær, styreleder/styremedlem og daglig leder
- Aksjonær og daglig leder
- Aksjonær
- Styreleder
- Styremedlem
- Daglig leder (administrerende direktør)
- Intern regnskapsfører (regnskapssjef)
- Internrevisor

Påstander:

- 32.1. Skattemyndighetene bidrar med råd og veiledning som forbedrer avdekking, forebygging og håndtering av misligheter
- 32.2. Tollmyndighetene bidrar med råd og veiledning som forbedrer avdekking, forebygging og håndtering av misligheter
- 32.3. Politiet bidrar med råd og veiledning som forbedrer avdekking, forebygging og håndtering av misligheter
- 32.4. Intern revisor bidrar med råd og veiledning som forbedrer avdekking, forebygging og håndtering av misligheter
- 32.5. Ekstern revisor bidrar med råd og veiledning som forbedrer avdekking, forebygging og håndtering av misligheter

Valg av ett av følgende alternativ:

- Helt enig
- Litt enig
- Verken enig eller uenig
- Litt uenig
- Helt uenig
- Vet ikke / vil ikke svare

Q33. Råd og veiledning: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander:

Spørsmålet vises kun for respondenter som i spørsmål nr.1 har valgt:

- Ekstern regnskapsfører
- Ekstern revisor

Påstander:

- 33.1. Skattemyndighetene bidrar med råd og veiledning som forbedrer avdekking, forebygging og håndtering av misligheter
- 33.2. Tollmyndighetene bidrar med råd og veiledning som forbedrer avdekking, forebygging og håndtering av misligheter
- 33.3. Politiet bidrar med råd og veiledning som forbedrer avdekking, forebygging og håndtering av misligheter

Valg av ett av følgende alternativ:

- Helt enig
- Litt enig
- Verken enig eller uenig
- Litt uenig
- Helt uenig
- Vet ikke / vil ikke svare

- Q34. Frivillig spørsmål: Hva er det viktigste du kan gjøre for å avdekke misligheter?
Spørsmål til alle aktører. Åpent svar i form av tekst.
- Q35. Frivillig spørsmål: Hva er det viktigste du kan gjøre for å forebygge misligheter?
Spørsmål til alle aktører. Åpent svar i form av tekst.
- Q36. Frivillig spørsmål: Hva er det viktigste du kan gjøre for å håndtere misligheter som blir avdekket?
Spørsmål til alle aktører. Åpent svar i form av tekst.

8.3 Vedlegg 3. Oppsummering av data fra spørreundersøkelsen

Tabell 1. Spørsmål Q1. Hvilken type aktør er du?

Verdi	Navn	Antall
1	Aksjonær, styreleder/styremedlem og daglig leder	61
2	Aksjonær og daglig leder	28
3	Aksjonær	17
4	Styreleder	9
5	Styremedlem	27
6	Daglig leder (administrerende direktør)	70
7	Intern regnskapsfører (regnskapssjef)	109
8	Internrevisor	73
9	Ekstern regnskapsfører	62
10	Ekstern revisor	54
	N	510

Tabell 2. Spørsmål Q2. Velg bransje.

Du kan velge flere bransjer dersom du:

- Som aktør har relasjon til virksomheter i ulike bransjer
- Er tilknyttet en virksomhet som har flere forretningsområder i ulike bransjer

Spm.	Navn	Antall
Q2A	Industri	139
Q2B	Bygge- og anleggsvirksomhet	154
Q2C	Reparasjon av motorvogn	45
Q2D	Varehandel	156
Q2E	Transport og lagring	73
Q2F	Overnattings- og serveringsvirksomhet	56
Q2G	Informasjon og kommunikasjon	32
Q2H	Finansiering og forsikring	41
Q2I	Faglig, vitenskapelig, teknisk tjenesteyting	38
Q2J	Forretningsmessig tjenesteyting	101
Q2K	Offentlig administrasjon, forsvar, trygd	35
Q2L	Undervisning	35
Q2M	Helse og sosialtjenester	35
Q2N	Annen tjenesteyting	105
	N	510

Tabell 3. Spørsmål Q3. Hvor mange ansatte har virksomheten?

Har du relasjon til flere virksomheter tar du utgangspunkt i den største virksomheten i denne besvarelsen

Verdi	Navn	Antall
1	Ingen ansatte. Daglig leder er eier	0
2	1 til og med 10 ansatte	36
3	11 til og med 20 ansatte	26
4	21 til og med 30 ansatte	28
5	31 til og med 40 ansatte	18
6	41 til og med 50 ansatte	28
7	51 til og med 100 ansatte	69
8	Mer enn 100 ansatte	189
	N	394

Tabell 4. Spørsmål Q4. Hvilken aldersgruppe tilhører du?

Verdi	Navn	Antall
1	18 til og med 25	4
2	26 til og med 30	18
3	31 til og med 35	30
4	36 til og med 40	58
5	41 til og med 45	80
6	46 til og med 50	103
7	51 til og med 55	89
8	56 til og med 60	63
9	61 til og med 65	45
10	66 til og med 70	16
11	71 til og med 75	4
	N	510

Tabell 5. Spørsmål Q5. Hvilket kjønn har du?

Verdi	Navn	Antall
1	Kvinne	156
2	Mann	354
	N	510

Tabell 6. Spørsmål Q6. Velg fylke

Aktørene som har tilknytning til en bestemt virksomhet velger fylket hvor virksomhetens hovedaktivitet er lokalisert. Eksterne regnskapsførere og eksterne revisorer velger det fylket hvor de har hovedvekt av sine oppdragsgivere.

Verdi	Navn	Antall
1	Svalbard	4
2	Finnmark	4
3	Troms	46
4	Nordland	31
5	Nord-Trøndelag	12
6	Sør-Trøndelag	23
7	Møre og Romsdal	22
8	Sogn og Fjordane	7
9	Hordaland	34
10	Rogaland	51
11	Vest-Agder	10
12	Aust-Agder	9
13	Telemark	5
14	Vestfold	19
15	Buskerud	25
16	Oppland	12
17	Hedmark	20
18	Oslo	122
19	Akershus	43
20	Østfold	11
	N	510

Tabell 7. Spørsmål Q7. Hva er ditt høyeste kompetansenivå vedrørende regnskap?

Verdi	Navn	Antall
1	1 år på videregående skole	24
2	2 år på videregående skole	7
3	2 år på videregående skole + fagbrev	10
4	3 år på videregående skole	50
5	1 år på universitet (årskurs i regnskap)	25
6	2 år på universitet / høyskole	60
7	Bachelorgrad (3 år på universitet)	120
8	Mastergrad (5 år på universitet)	132
9	Registrert revisor	34
10	Statsautorisert revisor	47
11	PhD-grad	1
	N	510

Tabell 8. Krysstabell Q7 mot Q1

Aktørtype (Q1)	Total	1 år på videregående skole	2 år på videregående skole	2 år på videregående skole + fagbrev	3 år på videregående skole	1 år på universitet (årskurs i regnskap)	2 år på universitet / høyskole	Bachelorgrad (3 år på universitet)	Mastergrad (5 år på universitet)	Registrert revisor	Statsautorisert revisor	PhD-grad
Aksjonær, styreleder/styremedl. og daglig leder	61	7	1	4	10	4	13	5	15	1	1	0
Aksjonær og daglig leder	28	6	0	1	7	1	3	3	6	0	1	0
Aksjonær	17	2	0	0	2	3	3	1	5	0	1	0
Styreleder	9	0	1	0	0	0	0	6	1	0	0	1
Styremedlem	27	4	1	1	6	0	0	5	8	1	1	0
Daglig leder (administrerende direktør)	70	1	1	1	12	4	12	17	20	2	0	0
Intern regnskapsfører (regnskapssjef)	109	1	2	0	6	4	15	39	32	5	5	0
Internrevisor	73	2	1	1	4	7	4	10	27	6	11	0
Ekstern regnskapsfører	62	0	0	2	3	2	10	29	10	4	2	0
Ekstern revisor	54	1	0	0	0	0	0	5	8	15	25	0
N	510	24	7	10	50	25	60	120	132	34	47	1

Tabell 9. Spørsmål Q8. Øverste ansvar for regnskapet

Viser prosent i forhold til antall respondenter i aktørgruppen.

Q8: Hvem har etter din mening det øverste ansvaret for selskapets regnskap											
Q1. Aktør gruppe	N	Aksjeeieren	Generalforsamlingen	Styreleder	Styret	Daglig leder (adm. Dir.)	Intern regnskapsfører (regnskapssjef)	Intern revisor	Ekstern regnskapsfører	Ekstern revisor	Vet ikke / vil ikke svare
Aksjonær, styrel./styrem. og daglig leder	61		6 9,8 %	11 18,0 %	27 44,3 %	13 21,3 %	3 4,9 %		1 1,6 %		
Aksjonær og daglig leder	28		1 3,6 %	6 21,4 %	10 35,7 %	9 32,1 %	2 7,1 %				
Aksjonær	17		1 5,9 %	1 5,9 %	9 52,9 %	5 29,4 %				1 5,9 %	
Styreleder	9		1 11,1 %		8 88,9 %						
Styremedlem	27		2 7,4 %	4 14,8 %	21 77,8 %						
Daglig leder (adm.dir)	70		11 15,7 %	8 11,4 %	28 40,0 %	22 31,4 %	1 1,4 %				
Intern regnskapsfører (regnskapssjef)	109	3 2,8 %	15 13,8 %	8 7,3 %	57 52,3 %	20 18,3 %	5 4,6 %			1 0,9 %	
Internrevisor	73		5 6,8 %	3 4,1 %	38 52,1 %	25 34,2 %	1 1,4 %	1 1,4 %			
Ekstern regnskapsfører	62	1 1,6 %	12 19,4 %	11 17,7 %	31 50,0 %	6 9,7 %					1 1,6 %
Ekstern revisor	54	1 1,9 %	6 11,1 %	4 7,4 %	39 72,2 %	4 7,4 %					
N	510	5	60	56	268	104	12	1	1	2	1
	100 %	1,0 %	11,8 %	11,0 %	52,5 %	20,4 %	2,4 %	0,2 %	0,2 %	0,4 %	0,2 %

Tabell 10. Krystabell Q8 mot Q7

Oversikt over utdanningsnivå ut fra svarene til respondentene om hvem som har det øverste ansvaret for regnskapet. Eksempel: Det var 268 respondenter som mente styret hadde det øverste ansvaret, av disse er det 56 personer som har bachelor grad, og dette utgjør 46,7 % av alle 120 respondentene med bachelor grad.

Respondentenes svar om hvem de mente hadde det øverste ansvaret for regnskapet ↓	N	1 år på vg. skole	2 år på vg. skole	2 år på vg. skole + fagbrev	3 år på vg. skole	1 år på universitet (årskurs i regnskap)	2 år på universitet / høyskole	Bachelorgrad (3 år på universitet)	Matergrad (5 år på universitet)	Registrert revisor	Statsautorisert revisor	PhD-grad
Aksjeeieren	5 1,0 %					1 4,0 %		3 2,5 %	1 0,8 %			
Daglig leder (adm.dir)	104 20,4 %	5 20,8 %		3 30,0 %	18 36,0 %	5 20,0 %	12 20,0 %	24 22,7 %	30 14,7 %	5 14,7 %	2 4,3 %	
Ekstern regnskapsfører	1 0,2 %								1 0,8 %			
Ekstern revisor	2 0,4 %					1 4,0 %		1 0,8 %				
Generalforsamlingen	60 11,8 %	2 8,3 %	1 14,3 %	1 10,0 %	7 14,0 %	1 4,0 %	10 16,7 %	16 13,3 %	10 7,6 %	7 20,6 %	5 10,6 %	

Intern regnskapsfører (regnskapssjef)	12 2,4 %	1 4,2 %	2 28,6 %	1 10,0 %	1 2,0 %		1 1,7 %	5 4,2 %	1 0,8 %			
Intern revisor	1 0,2 %										1 2,1 %	
Styreleder	56 11,0 %	5 20,8 %	1 14,3 %	1 10,0 %	5 10,0 %	3 12,0 %	5 8,3 %	15 12,5 %	16 12,1 %	1 2,9 %	4 8,5 %	
Styret	268 52,5 %	11 45,8 %	3 42,9 %	4 40,0 %	19 38,0 %	14 56,0 %	31 51,7 %	56 46,7 %	73 55,3 %	21 61,8 %	35 74,5 %	1 100 %
Vet ikke / vil ikke svare	1 0,2 %						1 1,7 %					
N	510 100 %	24 100 %	7 100 %	10 100 %	50 100 %	25 100 %	60 100 %	120 100 %	132 100 %	34 100 %	47 100 %	1 100 %

Tabell 11. Spørsmål Q9. Aksjeeiere: Hvor stor aksjeandel eier du?

Verdi	Navn	Antall
1	Mindre enn 1%	10
2	Fra 1% til og med 10%	22
3	Fra 11% til og med 20%	14
4	Fra 21% til og med 30%	12
5	Fra 31% til og med 40%	9
6	Fra 41% til og med 50%	11
7	Fra 51% til og med 60%	8
8	Fra 61% til og med 70%	1
9	Fra 71% til og med 80%	1
10	Fra 81% til og med 90%	5
11	Fra 91% til og med 100%	13
	N	106

Tabell 12. Spørsmål Q10. Aksjeeiere: Hvor ofte møter du på generalforsamling?

Verdi	Navn	Antall
1	Ved alle innkallinger	95
2	I gjennomsnitt annen hver gang	3
3	I gjennomsnitt hver tredje gang	0
4	I gjennomsnitt hver fjerde gang	1
5	Færre enn hver femte gang i gjennomsnitt	1
6	Aldri	6
	N	106

Tabell 13. Spørsmål Q11.

Aksjeeiere: Hvor stort nytte har regnskapsinformasjonen for deg?

Verdi	Navn	Antall
1	Svært stor nytte	70
2	Stor nytte	28
3	Verken stor eller liten nytte	5
4	Liten nytte	0
5	Svært liten nytte	3
	N	106

Tabell 14. Spørsmål Q12. Styret: Hvor mange styreverv har du totalt?

Verdi	Navn	Antall
1	Kun for denne ene virksomheten	13
2	For 2 virksomheter	13
3	For 3 virksomheter	21
4	For 4 virksomheter	8
5	For 5 virksomheter	10
6	For 6 virksomheter	8
7	For 7 virksomheter	6
8	For 8 virksomheter	2
9	For 9 virksomheter	1
10	For 10 virksomheter	4
11	For 11 eller flere virksomheter	11
	N	97

Tabell 15. Spørsmål Q13. Styret: Hvor stort nytte har regnskapsinformasjonen for deg?

Verdi	Navn	Antall	Prosent
1	Svært stor nytte	69	71 %
2	Stor nytte	27	28 %
3	Verken stor eller liten nytte	1	1 %
4	Liten nytte	0	
5	Svært liten nytte	0	
	Vet ikke / vil ikke svare	0	
	N	97	100 %

Tabell 16. Spørsmål Q14. Styret: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander:

Et styremedlem kan være styreleder og/eller daglig leder. Derfor omfatter spørsmålet aktørgruppe 1,4 og 5.

	Helt enig	Litt enig	Verken enig eller uenig	Litt uenig	Helt uenig	Vet ikke / vil ikke svare	N
Q14.1 Styremedlemmene kan bli økonomisk ansvarlig for uaktsomhet	85 88 %	9 9 %	1 1 %	0	2 2 %	0	97
Q14.2 Dersom virksomheten oppdager at de har uforvarselig likviditet er det daglig leder som har det øverste ansvaret for å iverksette nødvendige tiltak	25 26 %	18 19 %	9 9 %	9 9 %	36 37 %	0	97
Q14.3 Styret kan delegere alt ansvar for regnskap til daglig leder	12 12 %	9 9 %	5 5 %	8 8 %	61 63 %	2 2 %	97

Tabell 17. Spørsmål Q15. Daglig leder: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander:

	Helt enig	Litt enig	Verken enig eller uenig	Litt uenig	Helt uenig	Vet ikke / vil ikke svare	N
Q15.1 Daglig leder har det øverste ansvar for forsvarlig forvaltning av virksomheten	100 63 %	26 16 %	1 1 %	9 6 %	22 14 %	1 1 %	159
Q15.2 Daglig leder skal iverksette internkontrolltiltak som blir pålagt av styret	153 96 %	3 2 %	0	0	2 1 %	1 1 %	159
Q15.3 Dersom virksomheten oppdager en uforsvarlig likviditet er det daglig leder som har det øverste ansvaret for å iverksette nødvendige tiltak	103 65 %	24 15 %	4 3 %	8 5 %	19 12 %	1 1 %	159
Q15.4 Daglig leder kan delegere ansvaret for regnskapsføringen til regnskapssjefen	93 58 %	22 14 %	5 3 %	8 5 %	30 19 %	1 1 %	159
Q15.5 Det er ingen problemer ved at daglig leder også er styreleder	25 16 %	19 12 %	21 13 %	44 28 %	49 31 %	1 1 %	159

Tabell 18. Spørsmål Q16.

Intern regnskapsfører: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander:

I små virksomheter kan daglig leder selv føre regnskapet, og derfor gjelder spørsmålet aktørgruppe 1,2 og 7.

	Aktør gruppe	Helt enig	Litt enig	Verken enig eller uenig	Litt uenig	Helt uenig	Vet ikke / vil ikke svare	N
Q16.1 Den interne regnskapsfører kan bli straffet for forsømmelser, uforstand eller grov uforstand vedrørende regnskap og bokføring	1 og 2	42	19	5	7	9	7	89
	7	57	27	10	3	9	3	109
Q16.2 Det er den interne regnskapsføreren som har det øverste ansvaret for regnskapet	1 og 2	7	11	8	7	51	5	89
	7	5	23	9	18	53	1	109
Q16.3 I små virksomheter er det uproblematisk at daglig leder også fører regnskapet	1 og 2	25	16	13	15	15	5	89
	7	20	26	21	20	20	2	109
Q16.4 Finanstilsynet har satt minimums krav for kompetanse for den interne regnskapsføreren	1 og 2	19	12	13	7	22	16	89
	7	23	13	18	7	33	15	109
Q16.5 Finanstilsynet krever at den interne regnskapsføreren må følge GRFS –god regnskaps-føringsskikk	1 og 2	46	8	5	4	9	17	89
	7	55	17	11	4	12	10	109

Tabell 19. Spørsmål Q17.**Intern revisor: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander:**

	Helt enig	Litt enig	Verken enig eller uenig	Litt uenig	Helt uenig	Vet ikke / vil ikke svare	N
Q17.1 Jeg har tilstrekkelige kunnskaper for å avdekke misligheter	24	36	5	4	3	1	73
Q17.2 Jeg har tilstrekkelig kunnskaper for å anbefale effektive forebyggingsaktiviteter	35	28	3	4	3	0	73
Q17.3 Styret og ledelsen spesifiserer og avgrensner mine arbeidsoppgaver	10	23	9	10	19	2	73
Q17.4 Jeg har tilgang til alle nødvendige bakgrunnsinformasjon (dokumenter, rutiner, databaser m.m.)	43	22	3	3	2	0	73
Q17.5 Det er bare ledelsen som kjenner til internrevisorens mandat og arbeidsoppgaver	3	9	4	18	37	2	73

Tabell 20. Spørsmål Q18.**Ekstern regnskapsfører: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander:**

	Helt enig	Litt enig	Verken enig eller uenig	Litt uenig	Helt uenig	Vet ikke / vil ikke svare	N
Q18.1 Arbeidsmengden er så stor at det forhindrer grundige undersøkelser av indikasjoner på misligheter	1	22	12	14	13	0	62
Q18.2 Jeg er helt sikker på at jeg fyller alle lovpålagte krav fullt ut til en hver tid	6	30	10	12	4	0	62
Q18.3 Dersom jeg overtar regnskapsføringen etter en annen regnskapsfører, ber jeg alltid om en redegjørelse om årsaken til at oppdraget ble avsluttet	48	6	1	4	3	0	62
Q18.4 Inntektene fra oppdragene er så bra at det muliggjør grundig arbeid med indikasjoner på misligheter	8	15	22	9	6	2	62

Tabell 21. Spørsmål Q19.**Ekstern revisor: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander:**

	Helt enig	Litt enig	Verken enig eller uenig	Litt uenig	Helt uenig	Vet ikke / vil ikke svare	N
Q19.1 Arbeidsmengden er så stor at det forhindrer grundige undersøkelser av indikasjoner på misligheter	4	11	5	15	19	0	54
Q19.2 Jeg er helt sikker på at jeg fyller alle lovpålagte krav fullt ut til en hver tid	16	21	5	10	2	0	54
Q19.3 Dersom jeg overtar revisjon etter en annen revisor, ber jeg alltid om en redegjørelse om årsaken til at oppdraget ble avsluttet	40	5	1	0	3	5	54
Q19.4 Inntektene fra oppdragene er så bra at det muliggjør grundig arbeid med indikasjoner på misligheter	3	14	17	4	9	7	54

Tabell 22. Spørsmål Q20. Hvor vanlig er det i bransjen at det forekommer:

Spørsmål til interne aktører (aktørgruppe 1 til 8)

	Svært vanlig	Ganske vanlig	Verken vanlig eller uvanlig	Ganske uvanlig	Svært uvanlig	Vet ikke / vil ikke svare	N
Q20.1 Grovt bedrageri mot offentlige instanser (trygdemisbruk, subsidie- eller fakturabedrageri)	4	24	42	92	161	71	394
Q20.2 Grovt bedrageri mot private virksomheter (faktura-, kreditt- eller investerings bedrageri)	4	32	54	110	142	52	394
Q20.3 Utroskap, korrupsjon eller bestikkelser	4	22	55	119	139	55	394
Q20.4 Underslag, som uberettiget vinning eller tillitsbrudd, ikke nasking	5	27	54	134	126	48	394
Q20.5 Forbrytelser i gjeldsforhold / konkurs. Dette kan være ulovlig uttak av utbytte eller manglende begjæring	6	21	57	115	115	80	394
Q20.6 Regnskapsovertredelser, som manglende regnskap og regnskapsmanipulasjon	5	34	74	113	110	58	394
Q20.7 Skatte-, avgifts- og tollunndragelser	6	25	55	109	137	62	394
Q20.8 Pris- og anbudssamarbeid	4	21	66	106	135	62	394
Q20.9 Annen økonomisk kriminalitet	2	18	65	99	108	102	394

Tabell 23. Spørsmål Q21.

Hvor vanlig er det i bransjen til dine oppdragsgivere at det forekommer:

Spørsmål til eksterne aktører (aktørgruppe 9 og 10).

	Svært vanlig	Ganske vanlig	Verken vanlig eller uvanlig	Ganske uvanlig	Svært uvanlig	Vet ikke / vil ikke svare	N
Q21.1 Grovt bedrageri mot offentlige instanser (trygdemisbruk, subsidie- eller fakturabedrageri)	0	2	12	28	68	6	116
Q21.2 Grovt bedrageri mot private virksomheter (faktura-, kreditt- eller investerings bedrageri)	1	3	12	31	65	4	116
Q21.3 Utroskap, korrupsjon eller bestikkelser	1	3	9	33	64	6	116
Q21.4 Underslag, som uberettiget vinning eller tillitsbrudd, ikke nasking	0	4	14	39	53	6	116
Q21.5 Forbrytelser i gjeldsforhold / konkurs. Dette kan være ulovlig uttak av utbytte eller manglende begjæring	1	9	30	36	35	5	116
Q21.6 Regnskapsovertredelser, som manglende regnskap og regnskapsmanipulasjon	1	5	27	53	29	1	116
Q21.7 Skatte-, avgifts- og tollunndragelser	0	3	23	55	32	3	116
Q21.8 Pris- og anbudssamarbeid	1	1	18	33	33	30	116
Q21.9 Annen økonomisk kriminalitet	0	3	15	33	46	19	116

Tabell 24. Spørsmål Q20/Q21 (sammenslått)

Q20. Hvor vanlig er det i bransjen at det forekommer: (interne aktører)

Q21. Hvor vanlig er det i bransjen til dine oppdragsgivere at det forekommer: (eksterne aktører)

N = 510	Svært vanlig	Ganske vanlig	Verken vanlig eller uvanlig	Ganske uvanlig	Svært uvanlig	Vet ikke / vil ikke svare	Gj. snitt
Grovt bedrageri mot offentlige instanser (trygdemisbruk, subsidie- eller fakturabedrageri)	4 0,8 %	26 5,1 %	54 10,6 %	120 23,5 %	229 44,9 %	77 15,1 %	4,26
Grovt bedrageri mot private virksomheter (faktura-, kreditt- eller investerings bedrageri)	5 1,0 %	35 6,9 %	66 12,9 %	141 27,6 %	207 40,6 %	56 11,0 %	4,12
Utroskap, korrupsjon eller bestikkelser	5 1,0 %	25 4,9 %	64 12,5 %	152 29,8 %	203 39,8 %	61 12,0 %	4,16
Underslag, som uberettiget vinning eller tillitsbrudd, ikke nasking	5 1,0 %	31 6,1 %	68 13,3 %	173 33,9 %	179 35,1 %	54 10,6 %	4,07
Forbrytelser i gjeldsforhold / konkurs. Dette kan være ulovlig uttak av utbytte eller manglende begjæring	7 1,4 %	30 5,9 %	87 17,1 %	151 29,6 %	150 29,4 %	85 16,7 %	3,96
Regnskapsovertredelser, som manglende regnskap og regnskapsmanipulasjon	6 1,2 %	39 7,6 %	101 19,8 %	166 32,5 %	139 27,3 %	59 11,6 %	3,87
Skatte-, avgifts- og tollunndragelser	6 1,2 %	28 5,5 %	78 15,3 %	164 32,2 %	169 33,1 %	65 12,7 %	4,04
Pris- og anbudssamarbeid	5 1,0 %	22 4,3 %	84 16,5 %	139 27,3 %	168 32,9 %	92 18,0 %	4,06
Annen økonomisk kriminalitet	2 0,4 %	21 4,1 %	80 15,7 %	132 25,9 %	154 30,2 %	121 23,7 %	4,07

Tabell 24 B**Krysstabell for regnskapsovertredelser mot Q1**

	N	Aktør gruppe									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Svært vanlig	6	2	1					1	1	1	
Ganske vanlig	39	2	3	2		1	7	9	10	2	3
Verken vanlig eller uvanlig	101	13	5	3	4	7	8	22	12	12	15
Ganske uvanlig	166	17	10	5	3	10	24	27	17	27	26
Svært uvanlig	139	19	3	6	2	3	26	29	22	19	10
Vet ikke / vil ikke svare	59	8	6	1		6	5	21	11	1	
	510	61	28	17	9	27	70	109	73	62	54

Tabell 25. Krysstabell Q20 og Q21 samlet mot Q2 bransje

Type økonomisk kriminalitet →										
	Grovt bedrageri mot offentlige instanser (trygdemisbruk, subsidie- eller fakturabedrageri)	Grovt bedrageri mot private virksomheter (faktura-, kreditt- eller investerings bedrageri)	Utroskap, korrupsjon eller bestikkelser	Underslag, som uberettiget vinning eller tillitsbrudd, ikke nasking	Forbrytelse i gjeldsforhold / konkurs. Dette kan være ulovlig uttak av utbytte eller manglende begjæring	Regnskapsovertredelser, som manglende regnskap og regnskapsmanipulasjon	Skatte-, avgifts- og tollundragelser	Pris- og anbudssamarbeid	Annen økonomisk kriminalitet	Sum, alle typer økonomisk kriminalitet
Bransje ↓										
Økonomisk kriminalitet nr.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Samlet for alle bransjer										
1 Svært vanlig	4	5	5	5	7	6	6	5	2	45
2 Ganske vanlig	26	35	25	31	30	39	28	22	21	257
3 Verken vanlig eller uvanlig	54	66	64	68	87	101	78	84	80	682
4 Ganske uvanlig	120	141	152	173	151	166	164	139	132	1338
5 Svært uvanlig	229	207	203	179	150	139	169	168	154	1598
Vet ikke / vil ikke svare	77	56	61	54	85	59	65	92	121	670
Gjennomsnitt av verdi	4,26	4,12	4,16	4,07	3,96	3,87	4,04	4,06	4,07	
Totalt antall (N)	510	510	510	510	510	510	510	510	510	4590
Q2A Industri										
Økonomisk kriminalitet nr.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
1 Svært vanlig	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
2 Ganske vanlig	4	9	4	5	8	9	7	7	3	56
3 Verken vanlig eller uvanlig	16	17	17	17	21	30	19	23	18	178
4 Ganske uvanlig	29	41	45	52	45	44	47	38	37	378
5 Svært uvanlig	69	57	58	50	44	39	47	49	46	459
Vet ikke / vil ikke svare	21	14	15	15	21	17	19	22	35	179
Gjennomsnitt av verdi	4,38	4,15	4,27	4,19	4,06	3,93	4,12	4,10	4,21	
Antall for bransje (N)	139	139	139	139	139	139	139	139	139	1251
Q2B Bygge- og anleggsvirksomhet										
Økonomisk kriminalitet nr.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
1 Svært vanlig	2	1	2	2	3	3	3	2	1	19
2 Ganske vanlig	6	5	4	4	10	12	8	4	7	60
3 Verken vanlig eller uvanlig	19	19	14	18	38	30	24	23	19	204
4 Ganske uvanlig	36	42	48	60	47	64	63	47	51	458
5 Svært uvanlig	69	69	66	51	35	30	38	42	44	444
Vet ikke / vil ikke svare	22	18	20	19	21	15	18	36	32	201
Gjennomsnitt av verdi	4,24	4,27	4,28	4,14	3,76	3,76	3,92	4,04	4,07	
Antall for bransje (N)	154	154	154	154	154	154	154	154	154	1386
Q2C Reparasjon av motorvogn										
Økonomisk kriminalitet nr.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
1 Svært vanlig	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2 Ganske vanlig	0	1	0	2	5	2	2	1	0	13

3 Verken vanlig eller uvanlig	4	4	4	7	12	10	5	6	5	57
4 Ganske uvanlig	9	11	12	15	15	21	23	9	13	128
5 Svært uvanlig	27	26	25	19	11	10	11	14	17	160
Vet ikke / vil ikke svare	5	3	4	2	2	2	4	15	10	47
Gjennomsnitt av verdi	4,58	4,48	4,51	4,19	3,74	3,91	4,05	4,20	4,34	
Antall for bransje (N)	45	45	45	45	45	45	45	45	45	405
Q2D Varehandel										
Økonomisk kriminalitet nr.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
1 Svært vanlig	1	0	0	1	1	0	1	0	0	4
2 Ganske vanlig	5	6	5	5	13	6	2	6	3	51
3 Verken vanlig eller uvanlig	14	18	11	19	32	32	26	19	17	188
4 Ganske uvanlig	35	44	48	58	48	60	60	43	45	441
5 Svært uvanlig	79	73	70	55	37	41	47	49	51	502
Vet ikke / vil ikke svare	22	15	22	18	25	17	20	39	40	218
Gjennomsnitt av verdi	4,39	4,30	4,37	4,17	3,82	3,98	4,10	4,15	4,24	
Antall for bransje (N)	156	156	156	156	156	156	156	156	156	1404
Q2E Transport og lagring										
Økonomisk kriminalitet nr.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
1 Svært vanlig	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2 Ganske vanlig	1	1	2	2	7	2	2	1	1	19
3 Verken vanlig eller uvanlig	4	6	8	10	14	15	13	10	6	86
4 Ganske uvanlig	15	23	21	32	29	36	35	24	19	234
5 Svært uvanlig	44	40	35	26	18	16	18	23	29	249
Vet ikke / vil ikke svare	9	3	7	3	5	4	5	15	18	69
Gjennomsnitt av verdi	4,59	4,46	4,35	4,17	3,85	3,96	4,01	4,19	4,38	
Antall for bransje (N)	73	73	73	73	73	73	73	73	73	657
Q2F Overnatting og serveringsvirksomhet										
Økonomisk kriminalitet nr.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
1 Svært vanlig	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
2 Ganske vanlig	2	1	2	2	7	4	3	0	0	21
3 Verken vanlig eller uvanlig	4	5	6	7	14	14	10	8	5	73
4 Ganske uvanlig	10	13	14	22	17	22	25	13	17	153
5 Svært uvanlig	34	34	31	20	15	15	17	19	25	210
Vet ikke / vil ikke svare	6	2	3	5	3	1	1	16	9	46
Gjennomsnitt av verdi	4,52	4,44	4,40	4,18	3,75	3,87	4,02	4,28	4,43	
Antall for bransje (N)	56	56	56	56	56	56	56	56	56	504
Q2G Informasjon og kommunikasjon										
Økonomisk kriminalitet nr.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
1 Svært vanlig	0	1	1	1	1	1	1	0	0	6
2 Ganske vanlig	1	0	1	1	3	1	0	0	1	8
3 Verken vanlig eller uvanlig	2	5	1	3	5	4	2	3	1	26
4 Ganske uvanlig	5	6	11	14	12	16	16	8	8	96
5 Svært uvanlig	20	18	15	11	9	8	10	13	14	118
Vet ikke / vil ikke svare	4	2	3	2	2	2	3	8	8	34
Gjennomsnitt av verdi	4,57	4,33	4,31	4,10	3,83	3,97	4,17	4,42	4,46	
Antall for bransje (N)	32	32	32	32	32	32	32	32	32	288
Q2H Finansiering og forsikring										
Økonomisk kriminalitet nr.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
1 Svært vanlig	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2 Ganske vanlig	1	3	4	4	2	2	2	1	3	22
3 Verken vanlig eller uvanlig	0	5	4	6	9	7	5	3	6	45

4 Ganske uvanlig	7	11	13	15	9	20	16	15	15	121
5 Svært uvanlig	27	20	19	15	17	11	17	16	13	155
Vet ikke / vil ikke svare	6	2	1	1	4	1	1	6	4	26
Gjennomsnitt av verdi	4,71	4,23	4,18	4,03	4,11	4,00	4,20	4,31	4,03	
Antall for bransje (N)	41	41	41	41	41	41	41	41	41	369
Q2I Faglig, vitenskapelig, teknisk tjenesteyting										
Økonomisk kriminalitet nr.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
1 Svært vanlig	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
2 Ganske vanlig	0	1	2	1	2	1	1	1	1	10
3 Verken vanlig eller uvanlig	3	5	3	4	8	10	6	3	3	45
4 Ganske uvanlig	9	8	13	14	10	14	10	10	5	93
5 Svært uvanlig	18	18	15	13	12	8	15	14	16	129
Vet ikke / vil ikke svare	7	6	5	6	6	5	6	10	13	64
Gjennomsnitt av verdi	4,39	4,34	4,24	4,22	4,00	3,88	4,22	4,32	4,44	
Antall for bransje (N)	38	38	38	38	38	38	38	38	38	342
Q2J Forretningsmessig tjenesteyting										
Økonomisk kriminalitet nr.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
1 Svært vanlig	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2 Ganske vanlig	1	0	4	3	9	4	3	3	1	28
3 Verken vanlig eller uvanlig	7	10	5	9	15	21	16	13	10	106
4 Ganske uvanlig	30	33	31	36	37	44	45	32	34	322
5 Svært uvanlig	59	55	56	48	34	28	33	31	36	380
Vet ikke / vil ikke svare	4	3	5	5	6	4	4	22	20	73
Gjennomsnitt av verdi	4,52	4,46	4,45	4,34	4,01	3,99	4,11	4,15	4,30	
Antall for bransje (N)	101	101	101	101	101	101	101	101	101	909
Q2K Offentlig administrasjon, forsvar og trygd										
Økonomisk kriminalitet nr.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
1 Svært vanlig	0	0	1	1	1	1	1	2	0	7
2 Ganske vanlig	7	4	3	4	3	5	3	2	3	34
3 Verken vanlig eller uvanlig	9	9	10	9	8	6	5	10	10	76
4 Ganske uvanlig	8	8	13	9	5	13	10	11	7	84
5 Svært uvanlig	8	8	5	10	10	6	11	5	10	73
Vet ikke / vil ikke svare	3	6	3	2	8	4	5	5	5	41
Gjennomsnitt av verdi	3,53	3,69	3,56	3,70	3,74	3,58	3,90	3,50	3,80	
Antall for bransje (N)	35	35	35	35	35	35	35	35	35	315
Q2L Undervisning										
Økonomisk kriminalitet nr.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
1 Svært vanlig	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2 Ganske vanlig	0	1	0	0	4	1	1	3	0	10
3 Verken vanlig eller uvanlig	4	6	5	6	10	14	4	5	5	59
4 Ganske uvanlig	11	11	11	16	13	14	18	9	10	113
5 Svært uvanlig	19	16	17	12	8	6	10	12	14	114
Vet ikke / vil ikke svare	1	1	2	1	0	0	2	6	6	19
Gjennomsnitt av verdi	4,44	4,24	4,36	4,18	3,71	3,71	4,12	4,03	4,31	
Antall for bransje (N)	35	35	35	35	35	35	35	35	35	315
Q2M Helse og sosialtjenester										
Økonomisk kriminalitet nr.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
1 Svært vanlig	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2 Ganske vanlig	0	1	1	1	2	0	1	0	0	6
3 Verken vanlig eller uvanlig	4	3	2	4	6	6	2	4	3	34
4 Ganske uvanlig	8	8	12	15	14	16	18	14	9	114

5 Svært uvanlig	18	17	16	12	8	10	10	9	13	113
Vet ikke / vil ikke svare	5	6	4	3	5	3	4	8	10	48
Gjennomsnitt av verdi	4,47	4,41	4,39	4,19	3,93	4,13	4,19	4,19	4,40	
Antall for bransje (N)	35	35	35	35	35	35	35	35	35	315
Q2N Annen tjenesteyting										
Økonomisk kriminalitet nr.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
1 Svært vanlig	0	3	2	1	2	2	1	1	1	13
2 Ganske vanlig	5	6	7	9	8	7	3	2	5	52
3 Verken vanlig eller uvanlig	8	13	11	14	20	24	22	18	16	146
4 Ganske uvanlig	27	28	32	34	28	33	35	31	22	270
5 Svært uvanlig	49	46	43	38	33	31	32	24	36	332
Vet ikke / vil ikke svare	16	9	10	9	14	8	12	29	25	132
Gjennomsnitt av verdi	4,35	4,13	4,13	4,03	3,90	3,87	4,01	3,99	4,09	
Antall for bransje (N)	105	105	105	105	105	105	105	105	105	945

Tabell 26. Krysstabell Q20.6 og Q21.6 samlet mot Q1

Tabellen viser de ulike aktørenes mening om hvor vanlig eller uvanlig det er med regnskapsovertredelser.

Aktør gruppe / aktør navn	Antall (N)	1 Svært vanlig	2 Ganske vanlig	3 Verken vanlig eller uvanlig	4 Ganske uvanlig	5 Svært uvanlig	6 Vet ikke / vil ikke svare	Gj.snitt
1. Aksjonær, styreleder/styremedlem og daglig leder	61	2 3,3 %	2 3,3 %	13 21,3 %	17 27,9 %	19 31,1 %	8 13,1 %	3,92
2. Aksjonær og daglig leder	28	1 3,6 %	3 10,7 %	5 17,9 %	10 35,7 %	3 10,7 %	6 21,4 %	3,50
3. Aksjonær	17	0 0 %	2 11,8 %	3 17,6 %	5 29,4 %	6 35,3 %	1 5,9 %	3,94
4. Styreleder	9	0 0 %	0 0 %	4 44,4 %	3 33,3 %	2 22,2 %	0 0 %	3,78
5. Styremedlem	27	0 0 %	1 3,7 %	7 25,9 %	10 37,0 %	3 11,1 %	6 22,2 %	3,71
6. Daglig leder (administrerende direktør)	70	0 0 %	7 10,0 %	8 11,4 %	24 34,3 %	26 37,1 %	5 7,1 %	4,06
7. Intern regnskapsfører (regnskapssjef)	109	1 0,9 %	9 8,3 %	22 20,2 %	27 24,8 %	29 26,6 %	21 19,3 %	3,84
8. Internrevisor	73	1 1,4 %	10 13,7 %	12 16,4 %	17 23,3 %	22 30,1 %	11 15,1 %	3,79
9. Ekstern regnskapsfører	62	1 1,6 %	2 3,2 %	12 19,4 %	27 43,5 %	19 30,6 %	1 1,6 %	4,00
10. Ekstern revisor	54	0 0 %	3 5,6 %	15 27,8 %	26 48,1 %	10 18,5 %	0 0 %	3,80
Total (N)	510	6	39	101	166	139	59	3,87
Total (%)	100 %	1,2 %	7,6 %	19,8 %	32,5 %	27,3 %	11,6 %	

Tabell 27. Spørsmål Q22.**Hvor vanlig er det i bransjen at det forekommer misligheter vedrørende:****Spørsmål til interne aktører (aktørgruppe 1 til 8).**

	Svært vanlig	Ganske vanlig	Verken vanlig eller uvanlig	Ganske uvanlig	Svært uvanlig	Vet ikke /vil ikke svare	N
Q22.1 For tidlig inntektsføring	1	33	75	87	124	74	394
Q22.2 Inntektsøkning forårsaket av feilaktig bruk av skjønn	3	36	80	97	106	72	394
Q22.3 Resultatforbedring ved å flytte kostnader til senere perioder	5	39	70	115	106	59	394
Q22.4 Resultatutjevning ved å flytte løpende inntekter til senere periode	3	49	74	105	106	57	394
Q22.5 Inntektsføring av fiktive inntekter	2	3	29	72	223	65	394
Q22.6 Inntektsøkning som følge av hvitvasking	1	4	21	53	243	72	394
Q22.7 Unnlatelse av å føre regnskapet	1	9	30	77	222	55	394
Q22.8 Resultatforbedring ved å unnlate / holde tilbake innbetaling av skatter og avgifter som skulle vært innbetalt tidligere	2	7	29	70	214	72	394
Q22.9 Resultatforbedring ved å redusere tollavgifter ved feil bruk av toll-rutiner, varenummer og strekkinnrykk	2	2	22	59	217	92	394
Q22.10 Resultatforbedring ved å unnlate å bokføre transaksjoner	2	4	33	87	197	71	394
Q22.11 Manipulering av kassaapparat for å unndra skatter og avgifter (svart inntekt)	2	12	22	55	220	83	394
Q22.12 Svart arbeid ved å unnlate å betale skatter og avgifter	8	27	36	63	201	59	394

Tabell 28. Spørsmål Q23. Hvor vanlig er det i bransjen til dine oppdragsgivere at det forekommer misligheter vedrørende:**Spørsmål til eksterne aktører (aktørgruppe 9 og 10).**

	Svært vanlig	Ganske vanlig	Verken vanlig eller uvanlig	Ganske uvanlig	Svært uvanlig	Vet ikke / vil ikke svare	N
Q23.1 For tidlig inntektsføring	1	5	23	47	37	3	116
Q23.2 Inntektsøkning forårsaket av feilaktig bruk av skjønn	0	10	22	52	26	6	116
Q23.3 Resultatforbedring ved å flytte kostnader til senere perioder	1	6	26	49	30	4	116
Q23.4 Resultatutjevning ved å flytte løpende inntekter til senere periode	1	9	26	47	27	6	116
Q23.5 Inntektsføring av fiktive inntekter	1	2	4	19	83	7	116
Q23.6 Inntektsøkning som følge av hvitvasking	0	2	6	10	86	12	116
Q23.7 Unnlatelse av å føre regnskapet	0	1	11	33	64	7	116
Q23.8 Resultatforbedring ved å unnlate / holde tilbake innbetaling av skatter og avgifter som skulle vært innbetalt tidligere	0	2	8	39	59	8	116
Q23.9 Resultatforbedring ved å redusere tollavgifter ved feil bruk av toll-rutiner, varenummer og strekkinnrykk	0	1	4	22	70	19	116

Q23.10 Resultatforbedring ved å unnlate å bokføre transaksjoner	0	2	13	42	55	4	116
Q23.11 Manipulering av kassaapparat for å unndra skatter og avgifter (svart inntekt)	1	1	9	39	53	13	116
Q23.12 Svart arbeid ved å unnlate å betale skatter og avgifter	1	4	15	36	48	12	116

Tabell 29. Q22 og Q23 slått sammen i en tabell.

Q22. Hvor vanlig er det i bransjen at det forekommer misligheter vedrørende:(interne aktører)

Q23. Hvor vanlig er det i bransjen til dine oppdragsgivere at det forekommer misligheter vedrørende: (eksterne aktører).

Sp. Nr.	For alle typer aktører. N = 510	1 Svært vanlig	2 Ganske vanlig	3 Verken vanlig eller uvanlig	4 Ganske uvanlig	5 Svært uvanlig	Vet ikke / vil ikke svare	Gj. snitt
1	For tidlig inntektsføring	2 0,4 %	38 7,5 %	98 19,2 %	134 26,3 %	161 31,6 %	77 15,1	3,96
2	Inntektsøkning forårsaket av feilaktig bruk av skjønn	3 0,6 %	46 9,0 %	102 20,0 %	149 29,2 %	132 25,9 %	78 15,3 %	3,84
3	Resultatforbedring ved å flytte kostnader til senere perioder	6 1,2 %	45 8,8 %	96 18,8 %	164 32,2 %	136 26,7 %	63 12,4 %	3,85
4	Resultatutjevning ved å flytte løpende inntekter til senere periode	4 0,8 %	58 11,4 %	100 19,6 %	152 29,8 %	133 26,1 %	63 12,4 %	3,79
5	Inntektsføring av fiktive inntekter	3 0,6 %	5 1,0 %	33 6,5 %	91 17,8 %	306 60 %	72 14,1 %	4,58
6	Inntektsøkning som følge av hvitvasking	1 0,2 %	6 1,2 %	27 5,3 %	63 12,4 %	329 64,5 %	84 16,5 %	4,67
7	Unnlatelse av å føre regnskapet	1 0,2 %	10 2,0 %	41 8,0 %	110 21,6 %	286 56,1 %	62 12,2 %	4,50
8	Resultatforbedring ved å unnlate / holde tilbake innbetaling av skatter og avgifter som skulle vært innbetalt tidligere	2 0,4 %	9 1,8 %	37 7,3 %	109 21,4 %	273 53,3 %	80 15,7 %	4,49
9	Resultatforbedring ved å redusere tollavgifter ved feil bruk av toll-rutiner, varenummer og strekinnrykk	2 0,4 %	3 0,6 %	26 5,1 %	81 15,9 %	287 56,3 %	111 21,8 %	4,62
10	Resultatforbedring ved å unnlate å bokføre transaksjoner	2 0,4 %	6 1,2 %	46 9,0 %	129 25,3 %	252 49,4 %	75 14,7 %	4,43
11	Manipulering av kassaapparat for å unndra skatter og avgifter (svart inntekt)	3 0,6 %	13 2,5 %	31 6,1 %	94 18,4 %	273 53,3 %	96 18,8 %	4,50
12	Svart arbeid ved å unnlate å betale skatter og avgifter	9 1,8 %	31 6,1 %	51 10,0 %	99 19,4 %	249 48,8 %	71 13,9 %	4,25

Tabell 30. Krysstabell Q22 og Q23 mot Q1 aktører.

Tabellen viser aktørens opplevelse av hvor vanlig de ulike typene misligheter er, innenfor inntekts- og resultatmanipulasjon. Tallene viser gjennomsnitt

N=510		Spørsmålene fra Q22 og Q23											
Aktør gruppe	Sp.nr N	For tidlig inntektsføring	Inntektsøkning forårsaket av feilaktig bruk av skjønn	Resultatforbedring ved å flytte kostnader til senere perioder	Resultatutjevning ved å flytte løpende inntekter til senere periode	Inntektsføring av fiktive inntekter	Inntektsøkning som følge av hvitvasking	Unnlattelse av å føre regnskapet	Resultatforbedring ved å unnlate / holde tilbake innbetaling av skatter og avgifter som skulle vært innbetalt tidligere	Resultatforbedring ved å redusere tollavgifter ved feil bruk av tollrutiner, varenummer og strekkinnrykk	Resultatforbedring ved å unnlate å bokføre transaksjoner	Manipulering av kassaapparat for å unndra skatter og avgifter (svart inntekt)	Svart arbeid ved å unnlate å betale skatter og avgifter
Aksjonær, styrel./styrem. og daglig leder	61	3,85	3,81	3,85	3,67	4,53	4,67	4,28	4,43	4,48	4,49	4,37	3,98
Aksjonær og daglig leder	28	4,14	3,82	3,71	3,79	4,58	4,58	4,46	4,27	4,41	4,39	4,45	4,25
Aksjonær	17	3,79	3,87	3,71	3,93	4,64	4,67	4,47	4,57	4,73	4,15	4,50	4,15
Styreleder	9	4,13	3,67	4,00	4,22	4,67	4,67	4,44	4,33	4,50	4,33	4,44	4,11
Styremedlem	27	3,89	3,80	3,81	3,68	4,52	4,73	4,61	4,64	4,76	4,60	4,80	4,50
Daglig leder (adm.dir)	70	4,02	3,84	3,89	3,81	4,59	4,78	4,65	4,50	4,74	4,55	4,69	4,46
Intern regnskapsfører (regnskapssjef)	109	3,70	3,73	3,64	3,57	4,51	4,62	4,51	4,50	4,55	4,40	4,49	4,28
Internrevisor	73	4,30	4,02	4,10	4,13	4,55	4,55	4,57	4,69	4,72	4,53	4,58	4,25
Ekstern regnskapsfører	62	4,16	4,00	4,00	3,95	4,72	4,76	4,58	4,46	4,73	4,42	4,34	4,15
Ekstern revisor	54	3,83	3,70	3,79	3,67	4,60	4,69	4,35	4,40	4,58	4,25	4,42	4,28
Gj.snitt av alle		3,96	3,84	3,85	3,79	4,58	4,67	4,50	4,49	4,62	4,43	4,50	4,25
Rangering		4	2	3	1	10	12	8	7	11	6	9	5

Tabell 31. Krysstabell Q22 og Q23 slått sammen mot Q2 bransje

Mislighet →													
Bransje ↓	For tidlig inntektsføring	Inntektsøkning forårsaket av feilaktig bruk av skjønn	Resultatforbedring ved å flytte kostnader til senere perioder	Resultatutjevning ved å flytte løpende inntekter til senere periode	Inntektsføring av fiktive inntekter	Inntektsøkning som følge av hvitvasking	Unnløse av å føre regnskapet	Resultatforbedring ved å unnløse / holde tilbake innbetaling av skatter og avgifter som skulle vært innbetalt tidligere	Resultatforbedring ved å redusere tollavgifter ved feil bruk av toll-rutiner, varenummer og strekkinnrykk	Resultatforbedring ved å unnløse å bokføre transaksjoner	Manipulering av kassaapparat for å unndra skatter og avgifter (svart inntekt)	Svart arbeid ved å unnløse å betale skatter og avgifter	Sum alle typer misligheter
Mislighets nr.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
Samlet for alle bransjer													
1 Svært vanlig	2	3	6	4	3	1	1	2	2	2	3	9	38
2 Ganske vanlig	38	46	45	58	5	6	10	9	3	6	13	31	270
3 Verken vanlig eller uvanlig	98	102	96	100	33	27	41	37	26	46	31	51	688
4 Ganske uvanlig	134	149	164	152	91	63	110	109	81	129	94	99	1375
5 Svært uvanlig	161	132	136	133	306	329	286	273	287	252	273	249	2817
Vet ikke / vil ikke svare	77	78	63	63	72	84	62	80	111	75	96	71	932
Gjennomsnitt av verdi	3,96	3,84	3,85	3,79	4,58	4,67	4,50	4,49	4,62	4,43	4,50	4,25	
Totalt antall (N)	510	510	510	510	510	510	510	510	510	510	510	510	6120
Q2A Industri													
Mislighets nr.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
1 Svært vanlig	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2 Ganske vanlig	12	13	17	21	0	0	4	1	0	2	5	5	80
3 Verken vanlig eller uvanlig	23	27	18	20	8	5	5	8	6	13	6	8	147
4 Ganske uvanlig	37	36	46	42	17	14	29	34	24	33	21	26	359
5 Svært uvanlig	49	42	42	39	97	99	87	82	87	77	85	85	871
Vet ikke / vil ikke svare	18	21	16	17	17	21	14	14	22	14	22	15	211
Gjennomsnitt av verdi	4,02	3,91	3,92	3,81	4,73	4,80	4,59	4,58	4,69	4,48	4,59	4,54	
Antall for bransje (N)	139	139	139	139	139	139	139	139	139	139	139	139	1668
Q2B Bygge- og anleggsvirksomhet													
Mislighets nr.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
1 Svært vanlig	1	3	1	2	1	1	1	1	1	1	1	4	18
2 Ganske vanlig	18	18	16	21	1	2	3	2	0	1	2	13	97
3 Verken vanlig eller uvanlig	28	31	39	42	6	5	11	11	3	15	7	22	220
4 Ganske uvanlig	52	55	55	51	34	23	50	50	31	51	43	45	540
5 Svært uvanlig	40	31	31	26	94	96	73	72	82	69	71	51	736
Vet ikke / vil ikke svare	15	16	12	12	18	27	16	18	37	17	30	19	237
Gjennomsnitt av verdi	3,81	3,67	3,70	3,55	4,61	4,66	4,38	4,40	4,65	4,36	4,46	3,93	
Antall for bransje (N)	154	154	154	154	154	154	154	154	154	154	154	154	1848

Q2C Reparasjon av motorvogn													
Mislighet nr.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
1 Svært vanlig	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2 Ganske vanlig	2	1	1	3	0	0	0	1	0	0	0	3	11
3 Verken vanlig eller uvanlig	7	8	7	9	2	3	5	3	3	3	2	3	55
4 Ganske uvanlig	14	20	20	18	8	3	13	15	5	16	14	14	160
5 Svært uvanlig	20	13	15	13	32	33	23	23	31	24	25	20	272
Vet ikke / vil ikke svare	2	3	2	2	3	6	4	3	6	2	4	5	42
Gjennomsnitt av verdi	4,21	4,07	4,14	3,95	4,71	4,77	4,44	4,43	4,72	4,49	4,56	4,28	
Antall for bransje (N)	45	45	45	45	45	45	45	45	45	45	45	45	540
Q2D Varehandel													
Mislighet nr.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
1 Svært vanlig	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2	3
2 Ganske vanlig	7	9	7	12	1	2	0	4	2	3	4	5	56
3 Verken vanlig eller uvanlig	25	27	32	29	4	2	14	9	6	12	10	14	184
4 Ganske uvanlig	54	59	54	52	25	15	40	38	26	43	42	45	493
5 Svært uvanlig	48	40	43	41	101	108	83	80	90	79	71	70	854
Vet ikke / vil ikke svare	22	21	19	22	25	29	19	25	32	19	29	20	282
Gjennomsnitt av verdi	4,07	3,96	3,96	3,91	4,73	4,80	4,50	4,48	4,65	4,45	4,42	4,29	
Antall for bransje (N)	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	156	1872
Q2E Transport og lagring													
Mislighet nr.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
1 Svært vanlig	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2 Ganske vanlig	6	6	5	6	0	0	1	0	0	1	1	2	28
3 Verken vanlig eller uvanlig	13	14	17	19	2	1	5	4	1	7	5	8	96
4 Ganske uvanlig	27	28	26	27	14	5	20	24	15	21	20	24	251
5 Svært uvanlig	22	17	19	17	52	56	39	35	43	36	33	27	396
Vet ikke / vil ikke svare	5	8	6	4	5	11	8	10	14	8	14	12	105
Gjennomsnitt av verdi	3,96	3,86	3,88	3,80	4,74	4,89	4,49	4,49	4,71	4,42	4,44	4,25	
Antall for bransje (N)	73	73	73	73	73	73	73	73	73	73	73	73	876
Q2F Overnatting og serveringsvirksomhet													
Mislighet nr.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
1 Svært vanlig	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2 Ganske vanlig	6	7	6	5	1	0	0	0	0	1	2	3	31
3 Verken vanlig eller uvanlig	4	7	8	9	1	2	2	4	2	8	6	3	56
4 Ganske uvanlig	28	31	24	25	12	6	20	22	11	18	16	23	236
5 Svært uvanlig	17	8	17	15	39	44	31	27	34	28	29	21	310
Vet ikke / vil ikke svare	1	3	1	2	3	4	3	3	9	1	3	6	39
Gjennomsnitt av verdi	4,02	3,75	3,95	3,93	4,68	4,81	4,55	4,43	4,68	4,33	4,36	4,24	
Antall for bransje (N)	56	56	56	56	56	56	56	56	56	56	56	56	672
Q2G Informasjon og kommunikasjon													
Mislighet nr.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
1 Svært vanlig	0	0	2	0	1	0	0	1	1	1	1	1	8
2 Ganske vanlig	4	7	5	5	0	0	1	0	0	0	0	0	22
3 Verken vanlig eller uvanlig	5	4	4	5	1	2	1	2	0	3	1	2	30
4 Ganske uvanlig	15	16	14	15	5	1	9	10	7	12	9	9	122
5 Svært uvanlig	7	3	5	5	23	25	19	16	18	14	14	15	164
Vet ikke / vil ikke svare	1	2	2	2	2	4	2	3	6	2	7	5	38
Gjennomsnitt av verdi	3,81	3,50	3,50	3,67	4,63	4,82	4,53	4,38	4,58	4,27	4,40	4,37	
Antall for bransje (N)	32	32	32	32	32	32	32	32	32	32	32	32	384

Q2H Finansiering og forsikring													
Mislighet nr.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
1 Svært vanlig	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2 Ganske vanlig	2	3	3	2	0	0	0	0	0	0	0	2	12
3 Verken vanlig eller uvanlig	6	6	10	12	0	1	1	1	0	2	2	1	42
4 Ganske uvanlig	15	15	14	10	8	9	8	8	5	12	10	6	120
5 Svært uvanlig	16	13	12	15	32	30	30	29	31	24	26	30	288
Vet ikke / vil ikke svare	2	4	2	2	1	1	2	3	5	3	3	2	30
Gjennomsnitt av verdi	4,15	4,03	3,90	3,97	4,80	4,73	4,74	4,74	4,86	4,58	4,63	4,64	
Antall for bransje (N)	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41	492
Q2I Faglig, vitenskapelig, teknisk tjenesteyting													
Mislighet nr.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
1 Svært vanlig	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
2 Ganske vanlig	4	5	5	2	0	0	0	0	0	1	0	1	18
3 Verken vanlig eller uvanlig	6	5	6	9	4	2	1	2	1	3	4	4	47
4 Ganske uvanlig	12	16	15	14	6	5	10	11	5	10	7	8	119
5 Svært uvanlig	10	6	7	7	21	24	21	19	22	18	18	16	189
Vet ikke / vil ikke svare	6	6	5	6	7	7	6	6	10	6	9	8	82
Gjennomsnitt av verdi	3,88	3,72	3,73	3,81	4,55	4,71	4,63	4,53	4,75	4,41	4,48	4,23	
Antall for bransje (N)	38	38	38	38	38	38	38	38	38	38	38	38	456
Q2J Forretningsmessig tjenesteyting													
Mislighet nr.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
1 Svært vanlig	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2 Ganske vanlig	5	7	6	5	0	0	1	0	0	1	1	4	30
3 Verken vanlig eller uvanlig	12	18	22	23	3	2	6	8	2	10	5	8	119
4 Ganske uvanlig	43	46	40	43	22	13	32	35	21	32	31	41	399
5 Svært uvanlig	37	25	30	26	71	80	57	54	68	55	54	42	599
Vet ikke / vil ikke svare	4	5	3	4	5	6	5	4	10	3	10	6	65
Gjennomsnitt av verdi	4,15	3,93	3,96	3,93	4,71	4,82	4,51	4,47	4,73	4,44	4,52	4,27	
Antall for bransje (N)	101	101	101	101	101	101	101	101	101	101	101	101	1212
Q2K Offentlig administrasjon, forsvar, trygd													
Mislighet nr.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
1 Svært vanlig	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
2 Ganske vanlig	2	3	4	3	2	2	3	1	1	0	0	5	26
3 Verken vanlig eller uvanlig	7	6	5	5	3	4	4	3	2	5	1	3	48
4 Ganske uvanlig	6	9	11	10	2	1	6	3	3	5	8	4	68
5 Svært uvanlig	11	8	9	9	20	21	17	19	20	17	16	16	183
Vet ikke / vil ikke svare	9	8	6	8	8	7	5	9	9	8	10	7	94
Gjennomsnitt av verdi	4,00	3,74	3,86	3,93	4,48	4,46	4,23	4,54	4,62	4,44	4,60	4,11	
Antall for bransje (N)	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	420
Q2L Undervisning													
Mislighet nr.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
1 Svært vanlig	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2 Ganske vanlig	3	2	3	2	0	0	0	0	0	0	0	1	11
3 Verken vanlig eller uvanlig	6	7	4	6	1	0	3	2	1	2	1	4	37
4 Ganske uvanlig	13	16	16	16	5	2	12	10	4	11	9	11	125
5 Svært uvanlig	11	6	10	9	25	28	16	21	24	19	19	16	204
Vet ikke / vil ikke svare	2	4	2	2	4	5	4	2	6	3	6	3	43
Gjennomsnitt av verdi	3,97	3,84	4,00	3,97	4,77	4,93	4,42	4,58	4,79	4,53	4,62	4,31	
Antall for bransje (N)	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	420

Q2M Helse og sosialtjenester													
Bransje nr.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
1 Svært vanlig	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2 Ganske vanlig	1	1	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	5
3 Verken vanlig eller uvanlig	4	2	4	3	1	0	1	1	0	1	1	2	20
4 Ganske uvanlig	15	17	19	17	4	3	7	8	6	11	10	11	128
5 Svært uvanlig	12	11	10	12	27	29	24	23	24	19	21	19	231
Vet ikke / vil ikke svare	3	4	1	1	3	3	3	3	5	4	3	3	36
Gjennomsnitt av verdi	4,19	4,23	4,12	4,15	4,81	4,91	4,72	4,69	4,80	4,58	4,63	4,53	
Antall for bransje (N)	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	420
Q2N Annen tjenesteyting													
Bransje nr.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
1 Svært vanlig	1	0	3	2	2	0	0	1	1	1	2	2	15
2 Ganske vanlig	7	10	11	15	0	1	1	2	0	3	2	2	54
3 Verken vanlig eller uvanlig	23	25	25	26	9	8	11	11	4	8	8	15	173
4 Ganske uvanlig	36	37	32	31	22	12	25	27	21	28	23	25	319
5 Svært uvanlig	27	21	25	23	61	67	54	49	53	52	50	44	526
Vet ikke / vil ikke svare	11	12	9	8	11	17	14	15	26	13	20	17	173
Gjennomsnitt av verdi	3,86	3,74	3,68	3,60	4,49	4,65	4,45	4,34	4,58	4,38	4,38	4,22	
Antall for bransje (N)	105	105	105	105	105	105	105	105	105	105	105	105	1260

Tabell 32. Krysstabell Q22.4 og Q23.4 samlet mot Q1

Tabellen viser de ulike aktørenes mening om hvor vanlig eller uvanlig det er med resultatutjevning ved å flytte løpende inntekter til senere periode

Aktør gruppe / aktør navn	Antall (N)	1 Svært vanlig	2 Ganske vanlig	3 Verken vanlig eller uvanlig	4 Ganske uvanlig	5 Svært uvanlig	6 Vet ikke / vil ikke svare	Gj.snitt
1. Aksjonær, styreleder/styremedlem og daglig leder	61	2 3,3 %	8 13,1 %	12 19,7 %	20 32,8 %	15 24,6 %	4 6,6 %	3,67
2. Aksjonær og daglig leder	28	0 0 %	5 17,9 %	4 14,3 %	6 21,4 %	9 32,1 %	4 14,3 %	3,79
3. Aksjonær	17	0 0 %	1 5,9 %	3 17,6 %	6 35,3 %	4 23,5 %	3 17,6 %	3,93
4. Styreleder	9	0 0 %	0 0 %	1 11,1 %	5 55,6 %	3 33,3 %	0 0 %	4,22
5. Styremedlem	27	0 0 %	5 18,5 %	4 14,8 %	6 22,2 %	7 25,9 %	5 18,5 %	3,68
6. Daglig leder (administrerende direktør)	70	1 1,4 %	8 11,4 %	15 21,4 %	18 25,7 %	22 31,4 %	6 8,6 %	3,81
7. Intern regnskapsfører (regnskapssjef)	109	0 0 %	19 17,4 %	24 22,0 %	27 24,8 %	22 20,2 %	17 15,6 %	3,57
8. Internrevisor	73	0 0 %	3 4,1 %	11 15,1 %	17 23,3 %	24 32,9 %	18 24,7 %	4,13
9. Ekstern regnskapsfører	62	1 1,6 %	5 8,1 %	9 14,5 %	24 38,7 %	19 30,6 %	4 6,5 %	3,95
10. Ekstern revisor	54	0 0 %	4 7,4 %	17 31,5 %	23 42,6 %	8 14,8 %	2 3,7 %	3,67
Total (N)	510	4	58	100	152	133	63	
Total (%)	100 %	0,8 %	11,4 %	19,6 %	29,8 %	26,1 %	12,4 %	

Tabell 33. Spørsmål Q24. Avdekking av misligheter: I hvor stor grad har du mulighet for å bidra til å avdekke misligheter? Spørsmål til alle aktører.

Verdi	Navn	Antall	Prosent
1	Svært stor grad	74	14,5 %
2	I stor grad	234	45,9 %
3	Verken i stor- eller liten grad	130	25,5 %
4	I liten grad	50	9,8 %
5	Svært liten grad	16	3,1 %
6	Vet ikke / vil ikke svare	6	1,2 %
	N	510	100,0 %

Tabell 34. Krysstabell Q24 mot Q1 aktører

	Total	Aksjonær, styreleder / styremedlem og daglig leder	Aksjonær og daglig leder	Aksjonær	Styreleder	Styremedlem	Daglig leder (administrerende direktør)	Intern regnskapsfører (regnskapssjef)	Internrevisor	Ekstern regnskapsfører	Ekstern revisor
Svært stor grad	74	11 14,9 %	11 14,9 %	3 4,1 %	0 0 %	4 5,4 %	12 16,2 %	22 29,7 %	7 9,5 %	3 4,1 %	1 1,4 %
I stor grad	234	34 14,5 %	9 3,8 %	8 3,4 %	4 1,7 %	8 3,4 %	40 17,1 %	59 25,2 %	22 9,4 %	30 12,8 %	20 8,5 %
Verken i stor- eller liten grad	130	9 6,9 %	5 3,8 %	3 2,3 %	3 2,3 %	6 4,6 %	12 9,2 %	21 16,2 %	27 20,8 %	19 14,6 %	25 19,2 %
I liten grad	50	5 10,0 %	1 2,0 %	2 4,0 %	2 4,0 %	7 14,0 %	4 8,0 %	4 8,0 %	14 28,0 %	5 10,0 %	6 12,0 %
Svært liten grad	16	1 6,3 %	1 6,3 %	1 6,3 %	0 0 %	2 12,5 %	2 12,5 %	2 12,5 %	1 6,3 %	4 25,0 %	2 12,5 %
Vet ikke / vil ikke svare	6	1 16,7 %	1 16,7 %	0 0 %	0 0 %	0 0 %	0 0 %	1 16,7 %	2 33,3 %	1 16,7 %	0 0 %
Total (N)	510	61	28	17	9	27	70	109	73	62	54
Total (%)	100 %	12,0 %	5,5 %	3,3 %	1,8 %	5,3 %	13,7 %	21,4 %	14,3 %	12,2 %	10,6 %

Tabell 35. Spørsmål Q25.

Avdekking av misligheter: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander:

Spørsmål til interne aktører.

	Helt enig	Litt enig	Verken enig eller uenig	Litt uenig	Helt uenig	Vet ikke /vil ikke svare	N
Q25.1 Virksomheten søker etter indikasjoner på misligheter kun etter at det har forekommet en mislighet	27 6,9 %	93 23,6 %	64 16,2 %	85 21,6 %	111 28,2 %	14 3,6 %	394
Q25.2 Internkontrollsystemet til virksomheten er utformet for å fange opp indikasjoner på misligheter	137 34,8 %	166 42,1 %	41 10,4 %	28 7,1 %	12 3,0 %	10 2,5 %	394
Q25.3 Virksomheten søker etter indikasjoner på misligheter kun når det er kommet tips/varsel om mislighet	31 7,9 %	84 21,3 %	60 15,2 %	98 24,9 %	106 26,9 %	15 3,8 %	394
Q25.4 Dataverktøy benyttes jevnlig i virksomheten for å finne indikasjoner på misligheter	86 21,8 %	133 33,8 %	69 17,5 %	54 13,7 %	37 9,4 %	15 3,8 %	394

Q25.5 Nøkkeltallsanslyser benyttes jevnlig i virksomheten for å finne indikasjoner på misligheter	100 25,4 %	116 29,4 %	75 19,0 %	50 12,7 %	33 8,4 %	20 5,1 %	394
Q25.6 Kontantstrømanalyse benyttes jevnlig i virksomheten for å finne indikasjoner på misligheter	66 16,8 %	77 19,5 %	89 22,6 %	69 17,5 %	60 15,2 %	33 8,4 %	394
Q25.7 En mislighet genererer kun få og entydige indikatorer, som lett kan avsløre misligheten	17 4,3 %	59 15,0 %	116 29,4 %	78 19,8 %	66 16,8 %	58 14,7 %	394
Q25.8 Jeg har tilstrekkelig faglig kunnskap og erfaring for å kunne oppdage indikasjoner på misligheter	83 21,1 %	158 40,1 %	87 22,1 %	37 9,4 %	18 4,6 %	11 2,8 %	%

Tabell 36. Spørsmål Q26.

Avdekking av misligheter: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander:

Spørsmål til eksterne aktører.

	Helt enig	Litt enig	Verken enig eller uenig	Litt uenig	Helt uenig	Vet ikke / vil ikke svare	N
Q26.1 Oppdragsgiverne er helt avhengig av mitt arbeidsbidrag for å kunne avdekke misligheter	7 6,0 %	50 43,1 %	26 22,4 %	17 14,7 %	14 12,1 %	2 1,7 %	116
Q26.2 Virksomhetene søker etter indikasjoner på misligheter kun etter at det har forekommet en mislighet	6 5,2 %	53 45,7 %	25 21,6 %	19 16,4 %	5 4,3 %	8 6,9 %	116
Q26.3 Internkontrollsystemet til virksomhetene er utformet for å fange opp indikasjoner på misligheter	9 7,8 %	48 41,4 %	32 27,6 %	18 15,5 %	5 4,3 %	4 3,4 %	116
Q26.4 Virksomhetene søker etter indikasjoner på misligheter kun når det er kommet tips/varsel om mislighet	11 9,5 %	43 37,1 %	34 29,3 %	13 11,2 %	7 6,0 %	8 6,9 %	116
Q26.5 Dataverktøy benyttes jevnlig i virksomhetene for å finne indikasjoner på misligheter	6 5,2 %	20 17,2 %	41 35,3 %	25 21,6 %	17 14,7 %	7 6,0 %	116
Q26.6 Nøkkeltallsanslyser benyttes jevnlig i virksomhetene for å finne indikasjoner på misligheter	9 7,8 %	34 29,3 %	31 26,7 %	22 19,0 %	15 12,9 %	5 4,3 %	116
Q26.7 Kontantstrømanalyse benyttes jevnlig i virksomhetene for å finne indikasjoner på misligheter	4 3,4 %	10 8,6 %	27 23,3 %	23 19,8 %	41 35,3 %	11 9,5 %	116
Q26.8 En mislighet genererer kun få og entydige indikatorer, som lett kan avsløre misligheten	2 1,7 %	10 8,6 %	44 37,9 %	23 19,8 %	24 20,7 %	13 11,2 %	116
Q26.9 Jeg har tilstrekkelig faglig kunnskap og erfaring for å kunne oppdage indikasjoner på misligheter	20 17,2 %	67 57,8 %	20 17,2 %	5 4,3 %	4 3,4 %	0 0 %	116

Tabell 37. Q25 og Q26 slått sammen i en tabell.

Avdekking av misligheter for alle aktører

N = 510	1 Helt enig	2 Litt enig	3 Verken enig eller uenig	4 Litt uenig	5 Helt uenig	Vet ikke /vil ikke svare	Gj. snitt
Virksomheten søker etter indikasjoner på misligheter kun etter at det har forekommet en mislighet	33 6,5 %	146 28,6 %	89 17,5 %	104 20,4 %	116 22,7 %	22 4,3 %	3,25
Internkontrollsystemet til virksomheten er utformet for å fange opp indikasjoner på misligheter	146 28,6 %	214 42,0 %	73 14,3 %	46 9,0 %	17 3,3 %	14 2,7 %	2,14
Virksomheten søker etter indikasjoner på misligheter kun når det er kommet tips/varsel om mislighet	42 8,2 %	127 24,9 %	94 18,4 %	111 21,8 %	113 22,2 %	23 4,5 %	3,26
Dataverktøy benyttes jevnlig i virksomheten for å finne indikasjoner på misligheter	92 18,0 %	153 30,0 %	110 21,6 %	79 15,5 %	54 10,6 %	22 4,3 %	2,69
Nøkkeltallsanalyser benyttes jevnlig i virksomheten for å finne indikasjoner på misligheter	109 21,4 %	150 29,4 %	106 20,8 %	72 14,1 %	48 9,4 %	25 4,9 %	2,59
Kontantstrømanalyse benyttes jevnlig i virksomheten for å finne indikasjoner på misligheter	70 13,7 %	87 17,1 %	116 22,7 %	92 18,0 %	101 19,8 %	44 8,6 %	3,14
En mislighet genererer kun få og entydige indikatorer, som lett kan avsløre misligheten	19 3,7 %	69 13,5 %	160 31,4 %	101 19,8 %	90 17,6 %	71 13,9 %	3,40
Jeg har tilstrekkelig faglig kunnskap og erfaring for å kunne oppdage indikasjoner på misligheter	103 20,2 %	225 44,1 %	107 21,0 %	42 8,2 %	22 4,3 %	11 2,2 %	2,31

Tabell 38. Sammendrag av Q25 og Q26

Rangert etter gjennomsnitt. Viser fordeling mellom interne og eksterne aktører

Påstander vedrørende avdekking av misligheter	Gjennomsnitt
1. Internkontrollsystemet til virksomheten er utformet for å fange opp indikasjoner på misligheter 34,8 % av interne aktører var helt enig. 7,8 % av eksterne aktører var helt enig. 70,6 % av alle aktørene var helt enig eller litt enig i påstanden. Av de 137 interne aktørene som var helt enig var det flest interne regnskapsførere (25,5%)	2,14
2. Jeg har tilstrekkelig faglig kunnskap og erfaring for å kunne oppdage indikasjoner på misligheter 21,1 % av interne aktører var helt enig. 17,2 % av eksterne aktører var helt enig.	2,31
3. Nøkkeltallsanalyser benyttes jevnlig i virksomheten for å finne indikasjoner på misligheter 25,4 % av interne aktører var helt enig. 7,8 % av eksterne aktører var helt enig. Av de 100 interne aktørene som var helt enig var det flest interne regnskapsførere (30,0%)	2,59
4. Dataverktøy benyttes jevnlig i virksomheten for å finne indikasjoner på misligheter 21,8 % av interne aktører var helt enig. 5,2 % av eksterne aktører var helt enig. Av de 86 interne aktørene som var helt enig var det flest interne regnskapsførere (32,6%)	2,69
5. Kontantstrømanalyse benyttes jevnlig i virksomheten for å finne indikasjoner på misligheter 16,8 % av interne aktører var helt enig. 3,4 % av eksterne aktører var helt enig. Av de 70 aktørene som var helt enig var det flest interne regnskapsførere (30,0 %)	3,14
6. Virksomheten søker etter indikasjoner på misligheter kun etter at det har forekommet en mislighet. Samlet var 22,7 % av alle aktørene helt uenig. 28,2 % av interne aktører var helt uenig. 4,3 % av eksterne aktører var helt uenig. Av de 111 interne aktørene som var helt uenig var det flest interne regnskapsførere (30,6%)	3,25
7. Virksomheten søker etter indikasjoner på misligheter kun når det er kommet tips/varsel om mislighet. Samlet var 22,2 % av alle aktørene helt uenig. 26,9 % av interne aktører var helt uenig. 6,0 % av eksterne aktører var helt uenig. Av de 106 interne aktørene som var helt uenig var det flest interne regnskapsførere (28,3%)	3,26

8. En mislighet genererer kun få og entydige indikatorer som lett kan avsløre misligheten. Samlet var 17,6 % av alle aktørene helt uenig, men 13,9 % vet ikke eller vil ikke svare. 16,8 % av interne aktører var helt uenig. 20,7 % av eksterne aktører var helt uenig. Av de 90 aktørene som var helt uenig var det flest internrevisorer (24,4%), på andre plass kom intern regnskapsfører (20,0 %), og på tredjeplass kom ekstern revisor (18,9 %)	3,40
9. I min virksomhet er det lite sannsynlig at en mislighet blir oppdaget. (spørsmål Q28.2) Samlet var respondentene: helt enig (2,4 %), litt enig (13,7 %), verken enig eller uenig (23,5 %), litt uenig (33,9 %), helt uenig (24,9 %) Av de 127 som var helt uenig var det flest interne regnskapsførere (28,3 %)	3,66

Tabell 39. Krysstabell Q25 og Q26 mot Q1. N=510

1 Virksomheten søker etter indikasjoner på misligheter kun etter at det har forekommet en mislighet											
Aktørgruppe →	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	N
1 Helt enig	2	6	2		1	4	3	9	2	4	33
2 Litt enig	19	3	2	1	8	15	23	22	32	21	146
3 Verken enig eller uenig	8	5	3	4	7	10	23	4	10	15	89
4 Litt uenig	12	6	5		5	17	23	17	10	9	104
5 Helt Uenig	18	6	4	3	4	22	34	20	1	4	116
Vet ikke / vil ikke svare	2	2	1	1	2	2	3	1	7	1	22
Gj.snitt	3,42	3,115	3,44	3,63	3,120	3,56	3,58	3,24	2,56	2,77	
2 Internkontrollsystemet til virksomheten er utformet for å fange opp indikasjoner på misligheter											
Aktørgruppe →	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	N
1 Helt enig	24	13	3	4	9	32	35	17		9	146
2 Litt enig	26	8	8	2	10	24	56	32	25	23	214
3 Verken enig eller uenig	5	3	1	1	4	8	8	11	19	13	73
4 Litt uenig	3	2	2	1	3	3	5	9	11	7	46
5 Helt Uenig	1	1	2			2	3	3	3	2	17
Vet ikke / vil ikke svare	2	1	1	1	1	1	2	1	4		14
Gj.snitt	1,831	1,89	2,50	1,88	2,04	1,826	1,93	2,29	2,86	2,44	
3 Virksomheten søker etter indikasjoner på misligheter kun når det er kommet tips/varsel om mislighet											
Aktørgruppe →	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	N
1 Helt enig	5	4			3	4	8	7	7	4	42
2 Litt enig	16	3	3	1	5	12	24	20	23	20	127
3 Verken enig eller uenig	9	5	3	1	3	13	18	8	16	18	94
4 Litt uenig	14	6	7	3	5	16	27	20	6	7	111
5 Helt Uenig	15	9	2	3	8	24	30	15	3	4	113
Vet ikke / vil ikke svare	2	1	2	1	3	1	2	3	7	1	23
Gj.snitt	3,31	3,48	3,53	4,00	3,42	3,64	3,44	3,23	2,55	2,75	
4 Dataverktøy benyttes jevnlig i virksomheten for å finne indikasjoner på misligheter											
Aktørgruppe →	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	N
1 Helt enig	21	6	2	1	5	12	28	11	2	4	92
2 Litt enig	21	7	6	3	7	33	27	29	14	6	153
3 Verken enig eller uenig	8	5	2	2	6	11	27	8	19	22	110
4 Litt uenig	6	6	5	2	2	5	17	11	14	11	79
5 Helt Uenig	3	3	2		3	7	9	10	7	10	54
Vet ikke / vil ikke svare	2	1		1	4	2	1	4	6	1	22
Gj.snitt	2,14	2,74	2,94	2,63	2,61	2,44	2,56	2,71	3,18	3,32	

5 Nøkkeltallsanslyser benyttes jevnlig i virksomheten for å finne indikasjoner på misligheter											
Aktørgruppe →	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	N
1 Helt enig	20	11	4	1	6	18	30	10	2	7	109
2 Litt enig	19	7	5	6	6	25	33	15	22	12	150
3 Verken enig eller uenig	10	6	2		5	12	22	18	11	20	106
4 Litt uenig	7	1	4	2	1	7	13	15	15	7	72
5 Helt Uenig	3	2	2		6	6	10	4	8	7	48
Vet ikke / vil ikke svare	2	1			3	2	1	11	4	1	25
Gj.snitt	2,22	2,11	2,71	2,33	2,79	2,38	2,44	2,81	3,09	2,91	
6 Kontantstrømanalyse benyttes jevnlig i virksomheten for å finne indikasjoner på misligheter											
Aktørgruppe →	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	N
1 Helt enig	13	7		1	5	14	21	5	4		70
2 Litt enig	14	5	3	4	4	17	19	11	4	6	87
3 Verken enig eller uenig	13	7	7	1	6	18	26	11	14	13	116
4 Litt uenig	9	5	5	3	3	11	19	14	15	8	92
5 Helt Uenig	8	2	2		7	7	20	14	20	21	101
Vet ikke / vil ikke svare	4	2			2	3	4	18	5	6	44
Gj.snitt	2,74	2,62	3,35	2,67	3,12	2,70	2,98	3,38	3,75	3,92	
7 En mislighet genererer kun få og entydige indikatorer, som lett kan avsløre misligheten											
Aktørgruppe →	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	N
1 Helt enig	6		1			3	4	3		2	19
2 Litt enig	11	5	3	3	1	11	18	7	5	5	69
3 Verken enig eller uenig	20	7	6	3	7	26	35	12	29	15	160
4 Litt uenig	11	6	4		5	16	18	18	13	10	101
5 Helt Uenig	7	2	1	1	8	7	18	22	7	17	90
Vet ikke / vil ikke svare	6	8	2	2	6	7	16	11	8	5	71
Gj.snitt	3,04	3,25	3,07	2,86	3,95	3,21	3,30	3,79	3,41	3,71	
8 Jeg har tilstrekkelig faglig kunnskap og erfaring for å kunne oppdage indikasjoner på misligheter											
Aktørgruppe →	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	N
1 Helt enig	16	7	3	3	5	6	24	19	11	9	103
2 Litt enig	25	7	7	5	7	26	52	29	38	29	225
3 Verken enig eller uenig	13	10	4	1	3	22	21	13	8	12	107
4 Litt uenig	4	1	3		4	11	8	6	3	2	42
5 Helt Uenig	1	2			7	4	2	2	2	2	22
Vet ikke / vil ikke svare	2	1			1	1	2	4			11
Gj.snitt	2,14	2,41	2,41	1,78	3,04	2,72	2,18	2,17	2,15	2,24	
Totalsum	61	28	17	9	27	70	109	73	62	54	510

Tabell 40. Spørsmål Q27.

I hvor stor grad har du mulighet for å bidra til forebygging av misligheter?

Spørsmål til alle aktører.

Verdi	Navn	Antall	Prosent
1	Svært stor grad	104	20,4 %
2	I stor grad	258	50,6 %
3	Verken i stor- eller liten grad	105	20,6 %
4	I liten grad	28	5,5 %
5	Svært liten grad	11	2,2 %
6	Vet ikke / vil ikke svare	4	0,8%
	N	510	100 %

Tabell 41. Krysstabell Q27 mot Q1 aktører

	Total	Aksjonær, styreleder / styremedlem og daglig leder	Aksjonær og daglig leder	Aksjonær	Styreleder	Styremedlem	Daglig leder (administrerende direktør)	Intern regnskapsfører (regnskapssjef)	Internrevisor	Ekstern regnskapsfører	Ekstern revisor
Svært stor grad	104	18 17,3 %	11 10,6 %	4 3,8 %	1 1,0 %	4 3,8 %	22 21,2 %	26 25,0 %	8 7,7 %	7 6,7 %	3 2,9 %
I stor grad	258	30 11,6 %	11 4,3 %	8 3,1 %	6 2,3 %	9 3,5 %	37 14,3 %	65 25,2 %	35 13,6 %	30 11,6 %	27 10,5 %
Verken i stor- eller liten grad	105	11 10,5 %	4 3,8 %	3 2,9 %	1 1,0 %	5 4,8 %	9 8,6 %	13 12,4 %	22 21,0 %	14 13,3 %	23 21,9 %
I liten grad	28	1 3,6 %	1 3,6 %	1 3,6 %	1 3,6 %	8 28,6 %	1 3,6 %	2 7,1 %	5 17,9 %	7 25,0 %	1 3,6 %
Svært liten grad	11	1 9,1 %	1 9,1 %	1 9,1 %	0 0 %	1 9,1 %	1 9,1 %	2 18,2 %	1 9,1 %	3 27,3 %	0 0 %
Vet ikke / vil ikke svare	4	0 0 %	0 0 %	0 0 %	0 0 %	0 0 %	0 0 %	1 25,0 %	2 50 %	1 25,0 %	0 0 %
Total (N)	510	61	28	17	9	27	70	109	73	62	54
Total (%)		12,0 %	5,5 %	3,3 %	1,8 %	5,3 %	13,7 %	21,4 %	14,3 %	12,2 %	10,6 %
Gj.snitt		1,97	1,93	2,24	2,22	2,74	1,89	2,01	2,48	2,55	2,41

Tabell 42. Spørsmål Q28.

Forebygging av misligheter: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander:

Spørsmål til interne aktører.

	Helt enig	Litt enig	Verken enig eller uenig	Litt uenig	Helt uenig	Vet ikke /vil ikke svare	N
Q28.1 Virksomheten har etiske retningslinjer som skal forebygge misligheter	274 69,5 %	73 18,5 %	26 6,6 %	8 2,0 %	10 2,5 %	3 0,8 %	394
Q28.2 I min virksomhet er det lite sannsynlig at en mislighet blir oppdaget	10 2,5 %	44 11,2 %	75 19,0 %	141 35,8 %	120 30,5 %	4 1,0 %	394
Q28.3 Virksomheten praktiserer nulltoleranse for alle typer misligheter	269 68,3 %	69 17,5 %	21 5,3 %	10 2,5 %	19 4,8 %	6 1,5 %	394
Q28.4 Virksomheten har tekniske og fysiske blokkeringsmekanismer for å forhindre misligheter	82 20,8 %	143 36,3 %	92 23,4 %	44 11,2 %	20 5,1 %	13 3,3 %	394
Q28.5 Ledelsen har fokus på internkontroll, og går foran med godt eksempel	186 47,2 %	129 32,7 %	50 12,7 %	15 3,8 %	11 2,8 %	3 0,8 %	394
Q28.6 Det er bare ledelsen som kjenner til innholdet i internkontrollrutinene	18 4,6 %	51 12,9 %	63 16,0 %	99 25,1 %	154 39,1 %	9 2,3 %	394
Q28.7 Virksomheten har varslingskanaler og varslingsrutiner som alle kjenner til	114 28,9 %	106 26,9 %	86 21,8 %	50 12,7 %	31 7,9 %	7 1,8 %	394
Q28.8 Virksomheten har effektive kontrollaktiviteter som kan forebygge misligheter	88 22,3 %	187 47,5 %	72 18,3 %	32 8,1 %	8 2,0 %	7 1,8 %	394
Q28.9 Politiets oppklaring av økonomisk kriminalitet virker forebyggende på misligheter	81 20,6 %	81 20,6 %	95 24,1 %	58 14,7 %	52 13,2 %	27 6,9 %	394
Q28.10 Skattemyndighetenes kontrollrutiner forebygger skatte- og avgiftsunndragelser	113 28,7 %	158 40,1 %	58 14,7 %	29 7,4 %	14 3,6 %	22 5,6 %	394
Q28.11 Tollmyndighetenes kontrollrutiner forebygger tollunndragelser	102 25,9 %	130 33,0 %	73 18,5 %	23 5,8 %	13 3,3 %	53 13,5 %	394

Tabell 43. Spørsmål Q29.

Forebygging av misligheter: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander:

Spørsmål til eksterne aktører.

	Helt enig	Litt enig	Verken enig eller uenig	Litt uenig	Helt uenig	Vet ikke /vil ikke svare	N
Q29.1 Oppdragsgiverne er helt avhengig av mitt arbeidsbidrag for å kunne forebygge misligheter	9 7,8 %	46 39,7 %	34 29,3 %	11 9,5 %	12 10,3 %	4 3,4 %	116
Q29.2 Virksomhetene har etiske retningslinjer som skal forebygge misligheter	11 9,5 %	44 37,5 %	33 28,4 %	20 17,2 %	4 3,4 %	4 3,4 %	116
Q29.3 I virksomhetene er det lite sannsynlig at en mislighet blir oppdaget	2 1,7 %	26 22,4 %	45 38,8 %	32 27,6 %	7 6,0 %	4 3,4 %	116
Q29.4 Virksomhetene praktiserer nulltoleranse for alle typer misligheter	16 13,8 %	41 25,3 %	33 28,4 %	17 14,7 %	4 3,4 %	5 4,3 %	116
Q29.5 Virksomhetene har tekniske og fysiske blokkeringsmekanismer for å forhindre misligheter	2 1,7 %	29 25,0 %	44 37,9 %	23 19,8 %	8 6,9 %	10 8,6 %	116
Q29.6 Ledelsen i virksomhetene har fokus på internkontroll, og går foran med godt eksempel	5 4,3 %	40 34,5 %	41 35,3 %	19 16,4 %	4 3,4 %	7 6,0 %	116
Q29.7 Det er bare ledelsen som kjenner til innholdet i internkontrollrutinene	2 1,7 %	25 21,6 %	40 34,5 %	22 19,0 %	12 10,3 %	15 12,9 %	116

Q29.8 Virksomhetene har varslingskanaler og varslingsrutiner som alle kjenner til	4 3,4 %	10 8,6 %	46 39,7 %	36 31,0 %	8 6,9 %	12 10,3 %	116
Q29.9 Virksomhetene har effektive kontrollaktiviteter som kan forebygge misligheter	5 4,3 %	34 29,3 %	39 33,6 %	24 20,7 %	6 5,2 %	8 6,9 %	116
Q29.10 Politiets oppklaring av økonomisk kriminalitet virker forebyggende på misligheter	16 13,8 %	26 22,4 %	30 25,9 %	18 15,5 %	19 16,4 %	7 6,0 %	116
Q29.11 Skattemyndighetenes kontrollrutiner forebygger skatte- og avgiftsunndragelser	26 22,4 %	52 44,8 %	20 17,2 %	11 9,5 %	5 4,3 %	2 1,7 %	116
Q29.12 Tollmyndighetenes kontrollrutiner forebygger tollunndragelser	25 21,5 %	42 36,2 %	22 19,0 %	11 9,5 %	4 3,4 %	12 10,3 %	116

Tabell 44. Q28.2 og Q29.3

Q28.2 Interne aktører: I min virksomhet er det lite sannsynlig at en mislighet blir oppdaget											
Q29.3 Eksterne aktører: I virksomhetene er det lite sannsynlig at en mislighet blir oppdaget											
Påstandene slått sammen. N = 510											
Aktørnr →	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	N
Helt enig	1	1	1		3	2	2		1	1	12
Litt enig	8		1		1	5	11	18	11	15	70
Verken enig eller uenig	7	8	5	2	6	13	18	16	23	22	120
Litt uenig	17	11	3	3	9	29	41	28	20	12	173
Helt uenig	28	8	7	4	8	20	36	9	4	3	127
Vet ikke /vil ikke svare						1	1	2	3	1	8
Sum	61	28	17	9	27	70	109	73	62	54	510

Tabell 45. Q28 og Q29 slått sammen i en tabell.

Viser alle aktørene.

N = 510	1 Helt enig	2 Litt enig	3 Verken enig eller uenig	4 Litt uenig	5 Helt uenig	Vet ikke /vil ikke svare	Gj. snitt
Virksomheten har etiske retningslinjer som skal forebygge misligheter	285 55,9 %	117 22,9 %	59 11,6 %	28 5,5 %	14 2,7 %	7 1,4 %	1,75
I min virksomhet er det lite sannsynlig at en mislighet blir oppdaget	12 2,4 %	70 13,7 %	120 23,5 %	173 33,9 %	127 24,9 %	8 1,6 %	3,66
Virksomheten praktiserer nulltoleranse for alle typer misligheter	285 55,9 %	110 21,6 %	54 10,6 %	27 5,3 %	23 4,5 %	11 2,2 %	1,78
Virksomheten har tekniske og fysiske blokkeringsmekanismer for å forhindre misligheter	84 16,5 %	172 33,7 %	136 26,7 %	67 13,1 %	28 5,5 %	23 4,5 %	2,55
Ledelsen har fokus på internkontroll, og går foran med godt eksempel	191 37,5 %	169 33,1 %	91 17,8 %	34 6,7 %	15 2,9 %	10 2,0 %	2,03
Det er bare ledelsen som kjenner til innholdet i internkontrollrutinene	20 3,9 %	76 14,9 %	103 20,2 %	121 23,7 %	166 32,5 %	24 4,7 %	3,69
Virksomheten har varslingskanaler og varslingsrutiner som alle kjenner til	118 23,1 %	116 22,7 %	132 25,9 %	86 16,9 %	39 7,6 %	19 3,7 %	2,62
Virksomheten har effektive kontrollaktiviteter som kan forebygge misligheter	93 18,2 %	221 43,3 %	111 21,8 %	56 11,0 %	14 2,7 %	15 2,9 %	3,35
Politiets oppklaring av økonomisk kriminalitet virker forebyggende på misligheter	97 19,0 %	107 21,0 %	125 24,5 %	76 14,9 %	71 13,9 %	34 6,7 %	2,83

Skattemyndighetenes kontrollrutiner forebygger skatte- og avgiftsunndragelser	139 27,3 %	210 41,2 %	78 15,3 %	40 7,8 %	19 3,7 %	24 4,7 %	2,16
Tollmyndighetenes kontrollrutiner forebygger tollunndragelser	127 24,9 %	172 33,7 %	95 18,6 %	34 6,7 %	17 3,3 %	65 12,7 %	2,20

Tabell 46. Sammendrag av Q28 og Q29

Rangert etter gjennomsnitt. Viser fordeling mellom interne og eksterne aktører

Påstander vedrørende forebygging av misligheter	Gjennomsnitt
1. Virksomheten har etiske retningslinjer som skal forebygge misligheter. 69,5 % av interne aktører var helt enig. 9,5 % av eksterne aktører var helt enig. Av de 274 interne aktørene som var helt enig var det flest interne regnskapsførere (27,7%)	1,75
2. Virksomheten praktiserer nulltoleranse for alle typer misligheter. 68,3 % av interne aktører som er helt enig. 13,8 % av eksterne aktører er helt enig. Av de 269 interne aktørene som var helt enig var det flest interne regnskapsførere (26,8%)	1,78
3. Ledelsen har fokus på internkontroll, og går foran med godt eksempel. 47,2 % av interne aktører var helt enig. 4,3 % av eksterne aktører var helt enig. Av de 186 interne aktørene som var helt enig var følgende tre aktørgrupper svært like med om lag 20 %: a) Aksjonær, styreleder og daglig leder. b) Daglig leder. c) Intern regnskapsfører	2,03
4. Skattemyndighetenes kontrollrutiner forebygger skatte- og avgiftsunndragelser	2,16
5. Tollmyndighetenes kontrollrutiner forebygger tollunndragelser	2,20
6. Virksomheten har tekniske og fysiske blokkeringsmekanismer for å forhindre misligheter 20,8 % av interne aktører som var helt enig. 4,3 % av eksterne aktører var helt enig. Av de 82 interne aktørene som var helt enig var det flest interne regnskapsførere og interne revisorer, begge med om lag 27 %	2,55
7. Virksomheten har varslingskanaler og varslingsrutiner som alle kjenner til 28,9 % av interne aktører var helt enig. 3,4 % av eksterne aktører var helt enig. Av de 114 interne aktørene som var helt enig var det flest interne revisorer (34,2%)	2,62
8. Politiets oppklaring av økonomisk kriminalitet virker forebyggende på misligheter	2,83
9. Virksomheten har effektive kontrollaktiviteter som kan forebygge misligheter 22,3 % av interne aktører var helt enig. 4,3 % av eksterne aktører var helt enig. Av de 88 interne aktørene som var helt enig var det flest interne regnskapsførere (26,1%)	3,35
10. Det er bare ledelsen som kjenner til innholdet i internkontrollrutinene. Teoretisk rett svar er <i>helt uenig</i> med verdien 5.	3,69

Tabell 47. Spørsmål Q30.

I hvilken grad har du mulighet for å håndtere indikasjoner på misligheter?

Spørsmål til alle aktører.

Verdi	Navn	Antall	Prosent
1	Svært stor grad	103	20,2 %
2	I stor grad	253	49,6 %
3	Verken i stor- eller liten grad	114	22,4 %
4	I liten grad	26	5,1 %
5	Svært liten grad	6	1,2 %
6	Vet ikke / vil ikke svare	8	1,6 %
	N	510	100,0 %

Tabell 48. Krysstabell Q30 mot Q1 aktører

	N	Aksjonær, styreleder/styremedlem og daglig leder	Aksjonær og daglig leder	Aksjonær	Styreleder	Styremedlem	Daglig leder (administrerende direktør)	Intern regnskapsfører (regnskapssjef)	Internrevisor	Ekstern regnskapsfører	Ekstern revisor
Svært stor grad	103	19 18,4 %	11 10,7 %	4 3,9 %	1 1,0 %	6 5,8 %	19 18,4 %	26 25,2 %	8 7,8 %	6 5,8 %	3 2,9 %
I stor grad	253	25 9,9 %	12 4,7 %	7 2,8 %	6 2,4 %	9 3,6 %	41 16,2 %	55 21,7 %	35 13,8 %	27 10,7 %	36 14,2 %
Verken i stor- eller liten grad	114	15 13,2 %	3 2,6 %	4 3,5 %	1 0,9 %	6 5,3 %	8 7,0 %	21 18,4 %	22 19,3 %	20 17,5 %	14 12,3 %
I liten grad	26	1 3,8 %	1 3,8 %	0 0 %	1 3,8 %	6 23,1 %	2 7,7 %	3 11,5 %	4 15,4 %	7 26,9 %	1 3,8 %
Svært liten grad	6	1 16,7 %	0 0 %	2 33,3 %	0 0 %	0 0 %	0 0 %	2 33,3 %	1 16,7 %	0 0 %	0 0 %
Vet ikke / vil ikke svare	8	0 0 %	1 12,5 %	0 0 %	0 0 %	0 0 %	0 0 %	2 25,0 %	3 37,5 %	2 25,0 %	0 0 %
N	510	61 12,0 %	28 5,5 %	17 3,3 %	9 1,8 %	27 5,3 %	70 13,7 %	109 21,4 %	73 14,3 %	62 12,2 %	54 10,6 %

Tabell 49. Spørsmål Q31.

Håndtering av misligheter: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander:

Spørsmål til alle aktører.

N = 510	Helt enig	Litt enig	Verken enig eller uenig	Litt uenig	Helt uenig	Vet ikke /vil ikke svare	Gj. snitt
Q31.1 For å bevare virksomhetens omdømme, vil avdekkede misligheter som hovedregel ordnes opp internt, i stedet for å anmelde saken til Politiet	46 9,0 %	138 27,1 %	91 17,8 %	79 15,5 %	112 22,0 %	44 8,6 %	3,16
Q31.2 Alle tilfeller av økonomisk kriminalitet vil bli anmeldt til Politiet	149 29,2 %	134 26,3 %	82 16,1 %	66 12,9 %	41 8,0 %	38 7,5 %	2,40
Q31.3 Dersom en mislighet blir avdekket er alle kjent med hvordan- og til hvem det skal varsles til	127 24,9 %	178 34,9 %	93 18,2 %	66 12,9 %	20 3,9 %	26 5,1 %	2,33
Q31.4 Varslingsrutinene for misligheter er utformet slik at det er mulig å varsle om indikasjoner på misligheter hos ledelse eller styret	153 30,0 %	154 30,2 %	113 22,2 %	49 9,6 %	14 2,7 %	27 5,3 %	2,21
Q31.5 Dersom det avdekkes indikasjoner på misligheter håndteres dette ved at virksomheten innhenter ekstern kompetanse	52 10,2 %	149 29,2 %	153 30,0 %	58 11,4 %	33 6,5 %	65 12,7 %	2,71
Q31.6 Alle misligheter som anmeldes til Politiet blir oppklart	11 2,2 %	22 4,3 %	124 24,3 %	65 12,7 %	127 24,9 %	161 31,6 %	3,79

Tabell 50. Krysstabell Q31 mot Q1

Q31.1 For å bevare virksomhetens omdømme, vil avdekkede misligheter som hovedregel ordnes opp internt, i stedet for å anmelde saken til Politiet											
Aktørgruppe →	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	N
1 Helt enig	8	2	1	1	4	2	11	2	10	5	46
2 Litt enig	15	8	6	2	6	15	31	14	22	19	138
3 Verken enig eller uenig	11	6	3	1	3	12	19	9	15	12	91
4 Litt uenig	7	4	1	3	5	15	16	15	8	5	79
5 Helt Uenig	17	5	5	1	6	23	20	25	3	7	112
Vet ikke / vil ikke svare	3	3	1	1	3	3	12	8	4	6	44
Gj.snitt	3,17	3,08	3,19	3,13	3,13	3,63	3,03	3,72	2,52	2,79	3,16
Q31.2 Alle tilfeller av økonomisk kriminalitet vil bli anmeldt til Politiet											
Aktørgruppe →	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	N
1 Helt enig	21	9	6	3	10	33	28	29	5	5	149
2 Litt enig	12	9	5	3	6	22	35	13	16	13	134
3 Verken enig eller uenig	14	3	1	1	3	9	15	6	17	13	82
4 Litt uenig	7	4	2		4	4	12	10	10	13	66
5 Helt Uenig	5	3	3	1	2	1	7	8	7	4	41
Vet ikke / vil ikke svare	2			1	2	1	12	7	7	6	38
Gj.snitt	2,37	2,39	2,47	2,13	2,28	1,81	2,33	2,32	2,964	2,958	2,40

Q31.3 Dersom en mislighet blir avdekket er alle kjent med hvordan- og til hvem det skal varsles til											
Aktørgruppe →	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	N
1 Helt enig	25	9	3	4	6	24	22	20	10	4	127
2 Litt enig	22	8	7	3	7	34	37	33	16	11	178
3 Verken enig eller uenig	9	5	4	1	6	7	22	3	17	19	93
4 Litt uenig	4	3	3		4	4	16	7	12	13	66
5 Helt Uenig	1	3			2	1	4	3	3	3	20
Vet ikke / vil ikke svare				1	2		8	7	4	4	26
Gj.snitt	1,92	2,39	2,41	1,63	2,56	1,91	2,44	2,09	2,69	3,00	2,33
Q31.4 Varslingsrutinene for misligheter er utformet slik at det er mulig å varsle om indikasjoner på misligheter hos ledelse eller styret											
Aktørgruppe →	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	N
1 Helt enig	25	6	6	4	4	28	34	39	5	2	153
2 Litt enig	18	9	3	3	9	28	26	21	20	17	154
3 Verken enig eller uenig	13	11	6	1	8	10	22	5	17	20	113
4 Litt uenig	1	1	1		2	2	18	3	12	9	49
5 Helt Uenig	2	1			1	1	2	1	4	2	14
Vet ikke / vil ikke svare	2		1	1	3	1	7	4	4	4	27
Gj.snitt	1,93	2,36	2,13	1,63	2,46	1,84	2,29	1,64	2,83	2,84	2,21
Q31.5 Dersom det avdekkes indikasjoner på misligheter håndteres dette ved at virksomheten innhenter ekstern kompetanse											
Aktørgruppe →	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	N
1 Helt enig	11	6		2	1	11	10	4	4	3	52
2 Litt enig	22	5	4	3	11	22	24	21	23	14	149
3 Verken enig eller uenig	16	8	7	1	6	26	38	13	16	22	153
4 Litt uenig	3	1	3	1	2	6	14	11	8	9	58
5 Helt Uenig	4	4	1		1	1	3	15	3	1	33
Vet ikke / vil ikke svare	5	4	2	2	6	4	20	9	8	5	65
Gj.snitt	2,41	2,67	3,07	2,14	2,57	2,45	2,73	3,19	2,69	2,82	2,71
Q31.6 Alle misligheter som anmeldes til Politiet blir oppklart											
Aktørgruppe →	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	N
1 Helt enig	2		1		1	2	1	3	1		11
2 Litt enig	3		1	1	3	2	2	6	2	2	22
3 Verken enig eller uenig	14	8	4	1	6	18	33	13	17	10	124
4 Litt uenig	9	7	4	1	1	10	8	8	6	11	65
5 Helt Uenig	16	7	3	1	7	16	15	20	21	21	127
Vet ikke / vil ikke svare	17	6	4	5	9	22	50	23	15	10	161
Gj.snitt	3,77	3,95	3,54	3,50	3,56	3,75	3,58	3,72	3,94	4,16	3,79
Totalt (N)	61	28	17	9	27	70	109	73	62	54	510

Tabell 51. Spørsmål Q34.

Frivillig spørsmål: Hva er det viktigste du kan gjøre for å avdekke misligheter?

Respondentene gav 218 skriftlige kommentarer som er tolket i ulike grupper. En kommentar kan tolkes i flere grupper.

Tema som er omtalt
Kontrollrutiner
Internkontroll
Oppfølging
Fokus på risiko
Analyser
Transaksjonsanalyse
Fokus på avdekking
Arbeidsdeling
Aktiv søking etter misligheter
Varsling / varslingsrutiner
Samarbeid
Faglig skepsis
Synliggjøre kontrollrutiner
Etterkontroll
Dataanalyse
Etiske retningslinjer
Lederskap
Bransjekunnskap / virksomhetskunnskap
Ikke aksept av snusk
Tid til å søke etter misligheter
Fokus på misligheter i møter og kommunikasjon
Kompetanse på avdekking av misligheter
Tilgjengelige ressurser /verktøy
Nøkkeltallsanalyse
God kunnskap
Analysere incentiver

Tabell 52. Utdrag av kommentarer om avdekking av misligheter

Internkontroll forekommer både innen forebygging og avdekking av misligheter, og oppsummeres under forebygging i tabell 54.

Kontrollaktiviteter	Kontrollere avtaler og fakturaer, og sikre at disse er reelle. Regelmessig gjennomgang av større innkjøp og andre forpliktelser som er inngått på bedriftens vegne.
	Være kritisk til transaksjoner som ikke naturlig henfaller til selskapet. Gjennomgå personrelaterte kostnader som er belastet virksomheten.
	God avstemming av inntekter og hvem som får lov til å gjøre innkjøp.
	Synliggjøre at det skjer oppfølging og kontroll. Følge med i den operative virksomheten. Våkne medarbeidere som vet at snusk ikke aksepteres. Følge tett opp økonomisk rapportering og stille spørsmål når det er noe jeg ikke forstår eller finner påfallende. Innsyn i avtaler.
	Systematiske, kontinuerlig og tilfeldige kontroller. Sjekke at vedtatte rutinene blir fulgt. Følge opp og kontrollere på transaksjonsnivå. Ha varslingsrutiner.
	Kontroll av organisasjonsnummer /MVA nummer. Bankavstemming. Budsjettkontroll. Prosjektkontroll. Fakturakontroll. Kundekontroll i henhold til hvitvaskingsloven. Følge med på fakturaene som betales. Sjekke bruttofortjeneste hver periode. Klare rapporteringskrav med nøkkeltallsoppfølging. Kontroll av inngående fakturaer. Kontrollere trendavvik. Kontroll av nøkkeltall. Tekniske kontroller.
	Sende hvitvaskingsmelding. Ha ekstern revisor.
	Unngå at enkeltpersoner med vide fullmakter også kan opptre som sin egen kontrollinstans.
	Utarbeide gode rutiner med signeringsfullmakter som også er databasert og som hindrer / forvansker muligheter for misbruk.
Oppfølging	Tett oppfølging og flinke kontrollere. Følge opp økonomisk utvikling. Følge med i den operative virksomheten. Løpende oppfølging og bruk av rapporter, regnskapsdata etc.
	Følge opp saker hvor lover og regler ikke følges. Ha et åpent sinn og reagerer når ting ikke ser "riktig" ut. Følge opp ordreflyten. Ha et nært forhold til ansatte.
	Følge opp mistanker og små indikasjoner på at noe kan være galt. Føre kontroll med resultatene i våre prosjekter samt følge opp budsjettene for våre faste kostnader. Grundig gjennomgå regnskapene.
	Synliggjøre at der skjer oppfølging og kontroll. Følge opp interne rutiner. Følge med på fakturaene som betales. Følge med å være oppdatert hele tiden. Følge opp bevegelser i banken.
	Følge opp regnskapet, sammenligne perioder og avstemme balansen samt enkelte resultatkontoer. Resultatoppfølging. Inkludere spørsmål i alle møter.
	Holde seg oppdatert og aktiv både i regnskap og i drift. Være tett på.
	Holdning: ikke være naiv og tro det ikke skjer hos oss. Stille seg spørsmål om det KAN skje hos oss. Synliggjøre risikoområder.

Fokus på risiko	Risikovurdering og dypere analyser av funnene fra Red Flag-undersøkelser. Gjøre risikoanalyser og se etter kjennetegn/indikasjoner.
	Eksterne revisorer skrev: Bringe opp temaet og synliggjøre risikoen for oppdragsgivere. Finne riktige revisjonshandlinger på risikofylte forhold på inntektsområdet
	Sette meg inn i de risikoområdene som er aktuelle for misligheter. Være kjent med typiske risikoer som bør håndteres i et mislighetsperspektiv.
	Gjøre en risikovurdering av hvordan en mislighet kan bli utført i din virksomhet, og gjøre konkrete søk og kontroller for å avdekke om misligheter har forekommet. Dvs både avdekke og forebygge.
	Holde øyne og ører åpne. Være spesielt oppmerksom på indikatorer ("røde flagg"). Bruke tilgjengelige hjelpemidler som internett, diverse registre og databaser.
	Gi innspill til internrevisjon om potensielle muligheter for mislighet, samt gi innspill til risikovurdering av selskapet.
	Ha et bevisst forhold til den operasjonelle risikoen samt prioritere avdekkende mislighetskontroller på områder med tradisjonelt høy mislighetsrisiko så langt rammevilkårene tillater dette.
Kunnskap og erfaring	Ha tilstrekkelig kunnskap, rutiner og verktøy. Må ha bransjekunnskap.
	Ha tilstrekkelig kunnskap både om virksomheten som drives, og de rutiner / kontrollhandlinger som finnes. Kunnskap om mislighetsmetodene og tilhørende signalprofil
	Ha tilstrekkelig kunnskap både om virksomheten som drives, og de rutiner / kontrollhandlinger som finnes.
	Ha kunnskap om hvordan håndtere og gå frem i situasjoner hvor det enten foreligger mistanke om eller er avdekket mislighet.
	En ekstern revisor skrev: De fleste undersøkelser viser at misligheten har oppstått pga. manglende kunnskap hos oppdragsgiver, og da er det bare å rette opp.
	En ekstern revisor skrev: Min erfaring med avdekking av misligheter har lært meg at man skal følge magesfølelsen, og foreta utvidede kontroller ved indikasjoner på misligheter.

Tabell 53. Spørsmål Q35.

Frivillig spørsmål: Hva er det viktigste du kan gjøre for å forebygge misligheter?

Respondentene gav 215 skriftlige kommentarer som er tolket i ulike grupper. En kommentar kan tolkes i flere grupper.

Tema som er omtalt to eller flere ganger
Internkontroll
Åpenhet, dialog, kommunikasjon, samhandling
Kontrollrutiner
Etiske retningslinjer, holdninger, verdier
Synliggjøre kontrollrutiner og misligheter -høy oppdagelsesrisiko
Arbeidsdeling, unngå ikke- forenelige arbeidsoppgaver
Regler og retningslinjer
Gå foran med godt eksempel
Fokus på misligheter i møter og annen kommunikasjon
Synliggjøre nulltoleranse for misligheter
Opplæring. Kunnskapsdeling
Ledelses fokus på misligheter.
Autorisering og godkjenningrutiner
Godt arbeidsmiljø. God bedriftskultur
Synliggjøre straffereaksjoner og konsekvenser av misligheter
Ekstern revisor
Gode arbeidsrutiner
Kompetanse på regnskap og misligheter
Risikoanalyser
Stille relevante og kritiske spørsmål
Bevisstgjøring
Fjerne incentiver for misligheter
Kjennskap til virksomhet og bransje
Forebyggende kontrollaktiviteter
Fysisk sikring og kontroll
Minst mulig bruk av kontantkasse
Systematiske undersøkelser

Tabell 54. Utdrag av kommentarer om forebygging av misligheter

Internkontroll forekommer både innen forebygging og avdekking av misligheter, og oppsummeres bare her under forebygging av misligheter.

Internkontroll.	Ledelsen må ha fokus på internkontroll. Ledelsen må selv ha stor integritet. Ledelsen må kommunisere og gjøre kjent internkontrollrutinene for alle i virksomheten. Gjennomføre gode, regelmessige internkontroller.
	Internkontrollen må ha myndighet fra styret for å iverksette sanksjoner. Sørge for at internkontrollen etterleveres, og lage klare rutiner for hva som skal skje ved mistanke om mislighet. Gjennomføre de riktige kontrollene i forbindelse med internrevisjon. Gjennomføre revisjonen i henhold til god revisjonsskikk.
	Det må være en åpen dialog om internkontroll i hele virksomheten for å sikre at vedtatte internkontrollrutiner blir brukt i hele virksomheten. Be revisor ha fokus på internkontroll.
	Internkontrollrutinene bygges opp av en kombinasjon av forebyggende og oppdagende kontroller slik at det reduserer muligheten for misligheter.
	Revidere internkontrollen for å fjerne hull og svakheter. Kommunikasjon og redegjørelse av kjennetegnene i god intern kontroll og rutiner samt rapportere eventuelle svakheter i internkontrollen.
	Resultatene av internkontrollen og avdekkede misligheter må synliggjøres for hele virksomheten.
Etiske verdier.	Fremstå som leder med høy etisk profil som er «grunnfjellet» i virksomheten. Ha fokus på etiske regler utarbeidet av bransjen. Innarbeide etiske retningslinjer i virksomheten. Være med på å skape en god kultur hvor ledelsen går foran og hvor alle ansatte er lært opp i selskapets prosedyrer og holdninger.
	Etiske retningslinjer må være kjent og respektert av de ansatte. Sørge for at virksomhet er tydelig i forventninger til ansattes opptreden (etiske regler).
	Bygge god bedriftskultur gjennom fokus på etikk, og ansettelsesprosess. Ansettelse av dyktige medarbeidere med riktig verdisyn
	Det må stilles tydelige forventninger til de ansatte om etikk. Det må være klare konsekvenser på brudd av de etiske reglene. Praktisere nulltoleranse for misligheter. Ved misligheter må det være raske og resolute handlinger.
	Drive holdningsskapende arbeid og opplæring, samt bygge god bedriftskultur. Gjør alle medarbeidere bevisste på at ærlighet varer lengst. Bygge opp under lojalitet. Ha godt arbeidsmiljø og god bedriftskultur.
	Lage rutiner som forhindrer at ansatte kommer i vanskelige situasjoner vedrørende gaver, sponsede turer, sponsede arrangement og liknende.

Kontrollaktiviteter.	Være oppmerksom på «røde flagg». Være på vakt daglig. Bare godta originale bilag, ikke godta tvilsomme bilag. Grundig vurdering av uvanlige transaksjoner. Stille spørsmål til uvanlige eller uregelmessige hendelser. Følge opp avvik. Sjekke at alle ordrer som er skrevet blir fakturert.
	Begrense ansattes tilganger og autorisasjoner til det nødvendige. Begrense endringstilganger til kritiske områder. Begrense bankfullmakter og følge med det som skjer i banken.
	Adgangsbegrensninger til og sporbarhet i IT systemer. Aktiv bruk av fullmakts strukturer i ERP system for å stoppe bestilling av varer og tjenester som overstiger stillingsfullmakt.
	Arbeidsdeling. Gode rutiner og krav til dobbeltsignaturer både på innkjøp, attestasjon og utbetalinger. Innføre tydelige fullmakts matriser og attestasjonsrutiner. Unngå at enkeltpersoner med vide fullmakter også kan opptre som sin egen kontrollinstans. Sørg for at nøkkelpersonell på regnskap/oppgjør ikke alene kan godkjenne betalinger.
	Etterprøve vurderingsposter i regnskapet der ledelsen har anledning til å utøve skjønn. Sjekke at det ikke foregår kompiskjøp. Stille strenge krav i kontrakter / avtaler om innsyn. Fokus og diskusjon internt.
	Opprette prosjekt og merke inngående og utgående fakturer opp mot prosjekt.
	Fysisk sikring og kontroll. Inngjerding, bomsystemer, tyverisikring av varer, kameraovervåkning. Ha avgrensning av varelager. Ikke ha kontantkasse.
	Bidragkontroller, ordrekontroller, kostnadskontroll, varelagerkontroll. Foreta systematisk og kontinuerlig «data mining». Kameraovervåkning. Tyverissikring.
	Følge opp regnskapet, sammenligne perioder og avstemme balansen samt enkelte resultatkontoer. Regelmessige stikkprøver i bokføring/regnskap/nøkkeltall.
	Automatiserte rutiner som tar tak i pre-definerte røde flagg. Bruke IDEA-software til kontinuerlig overvåking samt ad-hoc analyser.
	Klare rapporteringskrav med nøkkeltallsoppfølging. Bruke tilgjengelige hjelpemidler som internett, diverse registre og databaser. Benytte data analyse. Innhente MVA- og skatteattester.
Høy oppdagelsesrisiko.	Vise ansatte at kontrollrutinene brukes. Påminne om reglene og gjøre oppmerksom på at det gjøres kontroll. Synliggjøre resultat av kontroller som blir gjort. Håndtere alle likt og fullføre alle saker
	Informere om at «alt» synes - gjennom dataprogrammet som brukes. Vise organisasjonen at virksomheten aktivt benytter sine kontrollrutiner og at det løpende gjøres kontroller.
	Sørg for at konsekvens av misligheter er kjent i organisasjonen, informere dersom noen blir tatt. Spre informasjon om «lignende tilfeller» dersom noen har blitt tatt for misligheter.
	Sørg for å oppklare mistanker om misligheter. Opplæring. God virksomhetsforståelse. Kunnskapsdeling. Bidra til opplæring og bevisstgjøring av personell innenfor praktiske, konkrete virksomhetsområder. Kurs, etc. må være direkte relatert til deltakernes arbeidshverdag.

Risikoanalyse.	Kartlegge og gjøre seg kjent med risikoområder i virksomheten. Bevisstgjøre mellomledere på risikoer. Definere ansvar for risikoanalyser. Sette meg inn i de risikoområdene som er aktuelle for misligheter. Ha tydelige ansvarsforhold og et godt regelverk.
	Snakke om risikoer og trene på å se etter kjennetegn/indikasjoner. En internrevisor skrev: « <i>ta mislighetsrisikoen opp i samtale med ledere og ansatte</i> ».
	Gjennom risikoanalyse vurdere forebyggende tiltak. Benytte røde-flagg analyser. Se etter kjennetegn/indikasjoner. Systematiske undersøkelser/analyser.
	En ekstern revisor skrev: « <i>kommunisere til ledelse om svakheter i interne rutiner og eventuelt risikoen</i> ». En daglig leder skrev: « <i>bevisstgjøre mellomledere på risikoer</i> ». Utføre en målrettet revisjon mot antatte risikoområder. Gi dine innspill til internrevisjon om potensielle muligheter for mislighet, samt gi innspill til risikovurdering av selskapet.
	Ha et bevisst forhold til den operasjonelle risikoen samt prioritere avdekkende mislighetskontroller på områder med tradisjonelt høy mislighetsrisiko så langt rammevilkårene tillater dette.
	Risikovurderinger årlig av muligheter for misligheter. Forstå de ulike prosessene og gjøre en god risikoanalyse og etablere gode kontroller

Tabell 55. Spørsmål Q36. Frivillig spørsmål: Hva er det viktigste du kan gjøre for å håndtere misligheter som blir avdekket?

Respondentene gav 198 skriftlige kommentarer som er tolket i ulike grupper. En kommentar kan tolkes i flere grupper.

Tema som er omtalt
Anmelde til politi og andre myndigheter
Dialog med styret og ledelse
Granske. Undersøke
Ekstern bistand
Varsle
Følge regler, lover og rutiner for håndtering
Raskt og resolutt handling
Sørge for konsekvenser av misligheten. Avskrekke
Lære av feil. Revidere rutiner
Sikring av bevis. Dokumentasjon
Informasjon til ansatte og interessenter
Intern oppfølging
Melde inn hvitvasking
Rapportere
Fremskaffe fakta og dokumentasjon til granskningen
Ha dedikerte profesjonelle personer som håndterer varsling og oppfølging
Oppsigelse
Samarbeid med Politi
Drøfte / konfrontere den mistenkte
Konsekvent behandling av alle misligheter.
Få dekket tap

Tabell 56. Utdrag av kommentarer om håndtering av misligheter

Anmelde til politi og andre myndigheter	Sikre at det foretas en anmeldelse! Null toleranse. Alle misligheter bør anmeldes til Politiet. Det bør ikke gis "rene" attester til ansatte som slutter som følge av misligheter. Da kan de gjenta tilsvarende misligheter hos neste arbeidsgiver. Anmelde og sørg for at konsekvensen er kjent for de ansatte
	Opptre åpent, ryddig og konsistent overfor alle parter. Politianmelde alle misligheter, men samtidig passe på å gi relevant støtte til den det måtte gjelde. Du bør i de fleste tilfelle anmelde saken, men det er også viktig å ivareta menneskene som er innblandet i saken.
	Jeg har politianmeldt grove underslag fra styreleder til økokrim med solid dokumentasjon, saken ble ikke etterforsket. Hvorfor bruke tid og andre ressurser til å politianmelde noen?
	Pri 1 er å få dekket bedriftens tap ifbm dette. Dersom den skyldige gjør opp for seg er vårt utgangspunkt at vi ikke anmelder da vi erfarer at det ellers er veldig vanskelig å få de underslåtte midler/varer tilbake. Er det en ansatt blir vedkommende samtidig sagt opp for sin stilling. Om vi ikke kommer til enighet anmeldes vedkommende, men vi erfarer at Politiet ikke prioriterer disse sakene og at de kan bli uoppklart selv om det er tilstrekkelig bevis som leveres inn.
	Melde til Økokrim. Innrapportering til NAV. Hvitvaskingsmelding. Melde til styret og daglig leder. Rapportere til skattemyndighetene. Ta det opp i ledergruppen. Rådføre seg med Revisor vil være nyttig.
Dialog	Ta dette opp internt og diskutere i ledelsen. Søke ekstern kompetanse og rådføre meg med styret. Dialog med ekstern revisor. Dialog med styret og ledelsen. Intern informasjon til alle. Dialog med ressurspersoner. Dialog med tillitsvalgte. Dialog med regnskapsfører. Tett dialog med økonomi avdeling. Holde god dialog med ledelsen.
	Ha klar en handlings strategi på forhånd til de forskjellige varianter av en mislighet. Viktig også å huske at man er uskyldig inntil ting er 100 % klart, "det er menneskelig og gjøre feil" man må ikke blande en feil og uvett med bevisst mislighet.
	Ta opp med leder og konsernadvokat umiddelbart for å legge til rette for saklig håndtering + sikre bevis. Ta opp forholdet skriftlig gjennom de rette kanaler. Ta opp i plenum muligheten for at det også kan skje hos oss.
	Ekstern revisor kan avgi negativ revisjonsberetning.
	Informere internt hvordan virksomheten har håndtert dette, og hvilke konsekvens det fikk for de involverte. Legge til rette for saklig håndtering.
	Ta grep om situasjonen, igangsette tiltak, velge å ta vanskelige samtaler, og ikke minst - ta de nødvendige avgjørelser.

Granske. Undersøke.	Sikre at Politiet får tilstrekkelig informasjon(dersom det er mulighet), slik at de har mulighet til å sette i gang en etterforskning. Har også samarbeidet med Politiet under etterforskning av straffesaker.
	Bidra med fakta til de som har ansvar for granskningen. Gå gjennom kontrollrutinene for å se hvor det sviktet med tanke på å forebygge lignende hendelser i framtida. Gjennomføre interne undersøkelser.
	Grundig undersøkelse av alle aspekter ved saken. Framskaffe all nødvendig dokumentasjon. Gjøre grundige undersøkelser av alle involverte personer og foretak på en diskret måte og uten å spre unødig mistanke. Iverksette undersøkelser gjennom interne revisjoner, faktabeskrivelse og vurderinger - samt konklusjoner med anbefalinger. Nærmere undersøkelser av funn av feil oppdaget gjennom revisjonen.
	Det viktigste jeg som internrevisor kan gjøre er å få noen andre til å etterforske det, med etterforskningskompetanse og kjennskap juridiske problemstillinger, eventuelt overlate saken til HR dersom det dreier seg om andre type brudd på retningslinjer som ikke er definert som en mislighet.
	Sørge for at den som avdekker blir godt tatt vare på, samle informasjon og gi dette til eksterne.
	Ha rutiner for å følge opp og utrede tips, varsler og mistanker. Ha en fast enhet med kompetanse til å utrede mislighetssaker.
	Samarbeid med intern granskningsenhet, være varsom ift spredning av informasjon
	Ha egne profesjonelle personer som håndterer sakene etter bestemte rutiner. Linjeleder og personalavdeling må involveres.
	Håndtere alle likt og fullføre alle saker. Få fakta på bordet! Dokumentere hendelsen. Sikre bevis.
Rask og resolutt handling	Være konsekvent i aksjon. Slå hardt ned på alle misligheter. Anmelde forholdet og sparke vedkommende. Ta ondet ved roten - så raskt som mulig. Aksjonere raskt og i henhold til uttalt policy - nulltoleranse - (ikke advarsler). Effektiv reaksjon, iverksette nødvendige tiltak for å hindre gjentakelser. Umiddelbar reaksjon med adekvat "konfrontasjon". Ta tak i det umiddelbart med full kraft for å avdekke og stoppe. Vise at det får konsekvenser for vedkomne.
	Først rask og profesjonell intern håndtering og sikring av bevis. Så enten rask innhenting av eksterne kompetanse eller rask politianmeldelse.
	Ta tak i problemstillingen med 100% fokus, alle slike saker skal forankres i ledelsen og evaluere/treffe korrigerende tiltak
	Når misligheter oppstår må det handles raskt. Internt må det kalles til møte med tillitsmann og følge gjeldene rutiner og lover. Normalt vi misligheter som tyveri o.l. være avskjedigelse på dagen.
	Ta raskt tak i problemet og kom til rask løsning. Ofte kan dette medføre avskjedigelse eller oppsigelse og det er noe en leder må ta tak i raskt ved misligheter.
	Direkte konfrontasjon med den som blir avslørt, klarhet med hensyn på at misligheter får konsekvenser.
	En profesjonell håndtering i henhold til de lover og regler som finnes. En må ikke løse slike ting "under bordet" for å unngå støy/negativ omtale. Det er fokus på misligholdet og mennesket bak som kan være det mest preventive i slike saker.